

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

FORVM

**Publicationes Doctorandorum
Juridicorum**

XI. évfolyam

SZEGED
2021

Redigunt

TAMÁS ANTAL, ZSUZSANNA JUHÁSZ, KRISZTINA RÚZS MOLNÁR,
ZSOLT SZOMORA, NORBERT VARGA

Collegium scientiae actorum:

ATTILA BADÓ, MÁRTA DEZSŐ, ZSUZSANNA FEJES, KLÁRA GELLÉN,
ATTILA HARMATHY, JÓZSEF LICHTENSTEIN, BARNA MEZEY,
LÁSZLÓ NÁNÁSI, GÁBOR ROKOLYA, ARNDT SINN, BÉLA SZABÓ,
ISTVÁN SZABÓ, GERHARD THÜR

Redigit

MÁRIA HOMOKI-NAGY

Nota

FORVM Szeged

Szerkesztőbizottság:

ANTAL TAMÁS, JUHÁSZ ZSUZSANNA, RÚZS MOLNÁR KRISZTINA,
SZOMORA ZSOLT, VARGA NORBERT

A folyóirat tudományos testülete:

BADÓ ATTILA, DEZSŐ MÁRTA, FEJES ZSUZSANNA, GELLÉN KLÁRA,
HARMATHY ATTILA, LICHTENSTEIN JÓZSEF, MEZEY BARNA,
NÁNÁSI LÁSZLÓ, ROKOLYA GÁBOR, SINN ARNDT, SZABÓ BÉLA,
SZABÓ ISTVÁN, THÜR GERHARD

Főszerkesztő

HOMOKI-NAGY MÁRIA

Műszaki szerkesztő

MARVANEK JUDIT

Kiadja

GÖRÖG MÁRTA

dékán

Kiadványunk rövidítése

FORVM Szeged

ISSN 0324-6523 Acta Universitatis Szegediensis

ISSN 2063-5540 FORVM Publicationes Doctorandorum Juridicorum

A műszaki szerkesztést az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

TARTALOMJEGYZÉK

BODA ZOLTÁN	
Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási eljárás és személyiségi jogsértés miatt indult polgári per konkurálása.....	5
JANKÓ-BADÓ ANDREA	
Az otthonszülés empirikus jogszociológiai vizsgálata.....	23
KEFENG XU	
Visegrad Group Marching into Its Thirties Consistency and Evolution.....	49
LABANCZ ANDREA	
Új üzleti modellek a pénzügyi szolgáltatások piacán.....	59
LICHTENSTEIN ANDRÁS	
Az ügyészi vádmonopólium korrektívumai Európa egyes államaiban.....	73
SZIVÓS KRISTÓF	
Az eshetőségi elv a plószki perrendtartás perfelvételi tárgyalásán.....	87

BODA ZOLTÁN*

Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási eljárás és a személyiségi jogsértés miatt indult polgári per konkurálása

I. Problémafelvetés

A felperest 2014. március 24-én őrizetbe vették, azóta fogvatartásban van. Korábbi közlekedési balesete miatt implantátumot helyeztek el az egyik combcsontjában, amelyet egy számára előjegyzett időpontban műtéti úton kellett volna eltávolítani. A kereseti kérelemben foglaltak szerint a műtétre a nem került sor, annak ellenére, hogy a felperes – állítása szerint – az alapul fekvő per minden alperesénél (büntetés-végrehajtási intézménynél) jelezte a műtét szükségességét. A felperes ennek megfelelően az I. rendű alperessel szemben sérelemdíjat, a II. és III. rendű alperessel szemben személyiségi jogi igényt érvényesít egészséghez való joga megsértése miatt.¹

Az eset számos kérdést felvet a büntetés-végrehajtási intézményekben a fogva tartás ideje alatt jogsérelmet szenvedő személyek jogérvényesítési lehetőségei tekintetében. Jelen tanulmány célja ezen, alkotmánybíróági kontroll által is vizsgált példán keresztül az igénybevehető fórumrendszerek áttekintése, és egymással való kapcsolatuk elemző bemutatása.

II. Jogintézményi alapok

Kiindulópontként szükségesnek tartom a későbbi – köztük polgári jogi – következtetések megértése szempontjából is röviden ismertetni a fogvatartottnak az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti jogérvényesítése lehetőségeit, illetve annak mechanizmusát.

A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bv. tv.) 10. § (1) bekezdése szerint az elítélt és az egyéb jogcímen fogvatartott büntetés-végrehajtási ügyben vagy a fogvatartással összefüggésben kérelmet terjeszthet elő és a kérelemről hozott döntéssel szemben panaszt nyújthat be, továbbá e törvény szerinti egyéb jogorvoslati jog illeti meg.

* bírósági titkár, Debreceni Törvényszék

¹ E tényállás megismerhető: 3254/2019. (X. 30.) AB határozat [3].

Ha e törvény a jogorvoslatot lehetővé teszi, arról az elítéltet és az egyéb jogcímen fogvatartottat a döntés meghozatalakor tájékoztatni kell.²

A Bv. tv. 10. §-ához fűzött kommentár szerint a fogvatartott személyéhez, illetve a fogvatartásához köthető bármilyen ügyben kérelmet terjeszthet elő. A későbbi károk, hátrányok elhárításához tehát ez az első hatékony lépés.³ A kérelem elbírálása döntés formájában jelenik meg, amely ellen panasz benyújtására nyílik lehetőség, ha azt a fogvatartott nem fogadja el. A panasz a legáltalánosabb jogorvoslati forma, amely gyorsan érvényesíthető és jellemzően az alapdöntést hozó szerv hatáskörébe tartozik. A panaszon túlmenően azonban a Bv. tv. alapján egyéb jogorvoslatokra is sor kerülhet, ezek a bírósági felülvizsgálati kérelem és a fellebbezés.⁴

A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról szóló 2016. évi CX. törvény (a továbbiakban: Mód. tv.) rendelkezéseivel vezette be a jogalkotó 2017. január 1. napjával a magyar jogrendbe az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás, valamint ahhoz kapcsolódó panasz jogintézményét. Az ezzel kapcsolatos rendelkezések főként a Bv. tv. 10/A-10/B., 70/A-70/B., 144/B. §-aiban, valamint a 436. § (10)-(12) bekezdésében kerültek elhelyezésre.⁵

A jogalkotó ezzel az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: EJEB) Varga és mások kontra Magyarország⁶ pilot judgment eljárásban⁷ hozott marasztaló ítéletére kívánt reagálni, megteremtve a fogvatartottak számára az Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban: EJEE) 13. cikkének megfelelő hatékony jogorvoslati lehetőségét.⁸ Az EJEB ugyanis 2015. március 10-i ítéletében a magyar joggyakorlat megvizsgálását követően arra a megállapításra jutott, hogy a Magyarországon az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett Római Szerződésben biztosított alapvető jogok közül a 3.

² A 10. §-ban ezen felül további, a jogérvényesítéshez kapcsolódó „fórumrendszerek” kerülnek szabályozásra, amelyek jellemzője, hogy a fogvatartott közvetlenül is megkeresheti az érintett szervezeteket a kérelmével vagy panaszával. A Bv. tv. ennek megfelelően taxatív felsorolást ad, amelynek egyes elemei: a törvényességi felügyeleti feladatot ellátó ügyész; az alapvető jogok biztosa; az ombudsman nemzeti megelőző mechanizmus feladatainak a teljesítésére felhatalmazott munkatársa; a törvénnyel kihirdetett nemzetközi egyezményben elismert nemzetközi jogvédő szervezetek.

³ PALLO JÓZSEF: *I. fejezet*. In: Juhász Zsuzsanna (szerk.): *Kommentár a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényhez*. Wolters Kluwer. Budapest, 2020. 10. §-hoz fűzött magyarázat.

⁴ Kúria által készített emlékeztető az Új Ptk. Jogegységi Csoportok 2018. október 5-ei üléséről, 6. p. (a továbbiakban: KÚRIA 2018.) (https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/konz_testulet/emlekezteto_2018_10_05.pdf) (2021-01-07). Pallo szerint fellebbezés benyújtására alapvetően a büntetés-végrehajtási bíró által hozott határozatokkal szemben van lehetőség. Ezen túlmenően (nyomozási szakban) a nyomozási bírónak vagy (bírói szakban) a törvényszék másodfokú tanácsának címzett fellebbezéssel támadható még a letartóztatottak a sajtó útján történő nyilatkozattételre irányuló kérelme elutasítása. A felülvizsgálati kérelem ezzel ellentétben jóval szélesebb spektrumon teszi lehetővé a célzott jogorvoslatot. PALLO 2020. 10. §-hoz fűzött magyarázat.

⁵ KÚRIA 2018, 6. p. Elemzésükhöz lásd NAGY ANITA: *A kártalanítási eljárás*. Miskolci Jogi Szemle, 2019/2. Különszám. 2. kötet. 227–231. pp.

⁶ Varga és mások kontra Magyarország, EJEB, 2015. március 10-i ítélet (ügyszámok: 14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13 és 64586/13).

⁷ A pilot judgment-eljárásról lásd bővebben: SZEMESI SÁNDOR: *Az emberi jogok európai örékének új fegyvere: a pilot judgment eljárás a strasbourgi bíróság gyakorlatában*. Jog-állam-politika, 2013/4. 47–63. pp.

⁸ Az ítélet ismertetésére lásd JUHÁSZ ANDREA ERIKA: *Varga és mások kontra Magyarország – az EJEB döntése*. Jogászvilág, 2015. április 17.; JUHÁSZ ANDREA ERIKA: *A kínzás, az embertelen, a megalázó bánásmód tilalma a fogvatartottakkal szemben*. Doktori értekezés. SZTE-ÁJTK Doktori Iskola, Szeged, 2016. 175. p.

cikkben meghatározott kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmát sértő fogvatartási körülmények miatt a fogvatartottaknak nem áll rendelkezésére sem hatékony preventív, sem hatékony reparatív jellegű jogorvoslat, ezért fogadta be a közvetlenül hozzá forduló fogvatartottak kérelmeit. Az EJEB ítéletének 47. pontjában kifejtette: a jogorvoslat hatékonysága akkor állapítható meg, ha képes a jogsértést vagy annak folytatását megakadályozni, vagy megfelelő kártérítést tud nyújtani a már megvalósult jogsértésekért. Ehhez mérten sem a fogvatartottak által igénybe vehető panaszt, sem az őket fogvatartó büntetés-végrehajtási intézet elleni, személyiségi jogsértés miatt előterjesztett nem vagyoni kártérítés iránti pereket nem tartotta hatékonnak.⁹ Leszögezte, „az Állam kötelezettsége, hogy a büntetés-végrehajtási rendszerét az anyagi vagy logisztikai nehézségek ellenére is olyan módon szervezze meg, hogy az biztosítsa a fogvatartottak emberi méltósághoz való jogának érvényesülését”. Emiatt előírta a Magyar Állam számára olyan „megfelelő” intézkedések bevezetését, amelyekkel az Egyezmény 3. cikkének megsértése esetére alkalmazandó preventív és kártérítési jogorvoslatok rendelkezésre állnak.¹⁰ Rámutatott arra is, hogy „e cél elérése érdekében az Állam módosíthat már meglévő jogorvoslati lehetőségeket, vagy újakat is bevezethet”.¹¹

Az EJEB éppen azért döntött a pilot judgement eljárás mellett, mert annak lényege, hogy az EJEE-ben foglalt jogok védelme érdekében a diszfunkciókat a lehető leggyorsabban és leghatékonyabb módon oldják meg nemzeti szinten. Az eljárást az akkor mintegy 450, az EJEB előtt első vizsgálatra váró Magyarország elleni érdemi kérelem indikálta, melyekben elsődleges sérelemként a nem megfelelő fogvatartási körülményeket jelölték meg. Mindezek alapján juttatta az emberi jogi szerv kifejezésre, hogy nincs meggyőződve arról, a magyar bíróságok által értelmezett és alkalmazott magyar jogszabályok alapján a szerződésen kívüli károkért a panaszosok embertelen vagy megalázó bánásmódra történő hivatkozással kártérítésben részesülhetnek. Így az embertelen vagy megalázó bánásmód következtében megvalósuló személyiségi jogok megsértése miatt benyújtott – akkori terminológia szerint – kártérítés iránti polgári jogi keresetek nem felelnek meg a hatékony jogorvoslati lehetőség feltételeinek, amely alapján észszerű lehetőség van a pernyertességre és a jogorvoslatra. A jogalkotó az EJEB ítéletében írt problémák megoldása érdekében teremtette meg a Bv. tv.-be iktatott kártalanítási eljárást az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekből eredő sérelmek orvoslására, amit a büntetés-végrehajtási ügyekben eljáró bíróság hatáskörébe utalt. Célja hatékony, a felrőhatóság vizsgálatát nélkülöző reparációs célú jogintézmény megalkotása volt azzal, hogy a döntés rövid időn belül, objektív alapon szülessen meg, a határozatok megfelelően indokoltak legyenek és a döntés késedelem nélkül végrehajtásra kerüljön.¹²

⁹ Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy Magyarország példájával szemben az EJEB Lengyelországtól (Latak kontra Lengyelország ügyben) nem kívánt meg egy önálló, formalizált eljárás bevezetését a fogvatartottak kompenzálása érdekében, „megelégedett” a személyiségi jogok megsértésén alapuló polgári jogi per megindításának lehetőségével, hatékonnak minősítette a polgári jogi kárigényt, mint jogorvoslati eszközt. (Latak kontra Lengyelország, EJEB, 2010. október 12-i elfogadhatatlansági döntés, ügyszám: 52070/08, 83-85. pont.)

¹⁰ Varga és mások kontra Magyarország, EJEB, 2015. március 10-i ítélet 113. pont. (Az EJEB a Varga-ítélet jogerőre emelkedését követő 6 hónapos határidőt szabott Magyarországra részére, hogy az Európa Tanács Miniszteri Bizottságával együttműködve állást foglaljon, milyen időtartamon belül tesz intézkedéseket a zsúfoltság csökkentése érdekében, illetve vezeti be a megfelelő jogorvoslati lehetőségeket.)

¹¹ KÚRIA 2018, 6–7. pp.

¹² KÚRIA 2018, 7.

Szükséges megjegyezni ugyanakkor azt is, hogy a fentebb hivatkozott, Varga és mások kontra Magyarország pilot-ítélet nemcsak a következménnyel járt, hogy a jogalkotó lépéseket tett a jogszabályi környezet EJEE 13. cikkének való megfeleltetése érdekében, hanem – és ennek jelentőségét később külön is kiemelem – a telítettség enyhítése céljából nagyszabású börtönépítési program is kezdődött hazánkban.¹³

Kiemelendő, hogy a jogintézmény szabályozásában 2021. január 1. napjától újfent változás következett be. A börtönsúfolttság miatti kártalanítási eljárással összefüggő visszaélések megszüntetése érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2020. évi CL. törvény 17-23.§-ai folytán ugyanis a Bv. tv.-ben egy helyre, önálló, külön fejezetbe (III/A. Fejezet) kerültek a kártalanítás intézményére és eljárási rendjére vonatkozó szabályok. A kártalanítás intézményének célja és a szabályozási tartalom a korábban (2020. december 31. napjáig) hatályban volt szabályozásához képest lényegében nem változott. Meg kell jegyezni azonban, hogy a 2021. január 1. napjától irányadó szabályozás egyszerűsíti a Bv. tv. szerinti kártalanítási folyamatot azzal, hogy megszünteti az elhelyezési körülmények miatti panasz előterjesztésére vonatkozó kötelezettséget. Ennek okaként a 2020. évi CL. törvény részletes indokolása a következőket rögzíti: szerint „...[A] kártalanítás hatályos szabályainak felülvizsgálata annak megállapítására jutott, hogy ez a jogintézmény valójában csak feleslegesen terheli a büntetés-végrehajtási szervezetet, hiszen nem eredményezi a kártalanítási felelősség alóli mentesülést, ugyanakkor számos esetben jogértelmezési problémát generál.”

*Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási eljárás*¹⁴ tehát a büntetés-végrehajtási jog jogérvényesítési fórumrendszerének speciális jogintézménye, amellyel a jogalkotó kettős cél megvalósítását mozdította előre: egyrészt megteremtette a lehetőségét az ilyen jellegű sérelmekből adódó károk viszonylag egyszerű eljárás keretében való enyhítésének és ellentételezésének, másrészt a magyarországi jogvédelmi viszonyokhoz igazodó kártalanítási összeget határozott meg.¹⁵ Noha a közvélemény kevéssé támogatja a hazai börtönkörülmények ily módon történő kompenzációját¹⁶, a panasz- és kártalanítási eljárás már egy szempontból mindenképpen sikeresnek

¹³ (BAGOSSY MÁRIA: *Kártalanítás az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt*. Mailáth György Tudományos Pályázat 2018., Díjazott dolgozatok 260 p.) https://birosag.hu/sites/default/files/2019-03/dijazott_dolgozatok_-_mailath_gyorgy_tudomanyos_palyazat_2018.pdf (2021-01-07)

¹⁴ A 2020. december 31. napjáig hatályban volt, az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti panasz mint jogorvoslat illeszkedett a Bv. tv. 21. §-ában előírtakhoz, miszerint a büntetés-végrehajtási jogviszony keretében az elsődleges jogorvoslati forma a panasz, amit a végrehajtásért felelős szerv intézkedése vagy döntése ellen, illetve annak elmulasztása miatt a végrehajtásért felelős szerv vezetőjéhez lehet benyújtani. BODA ZOLTÁN: *Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt indított kártalanítás aktuális jogértelmezési kérdései*. Acta Humana – Emberi Jogi Közlemények, 2020/1. 7–23. pp.

¹⁵ KÚRIA 2018, 8. p.

¹⁶ Egyetértek Bagossyval, aki szerint meggondolandó az Olaszország és a Románia által alkalmazott megoldások átvétele is, hiszen a kártalanítás mellett az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények kompenzálására a szabadságvesztés büntetések csökkentését is lehetővé teszik. Ezzel az állam nemcsak "megspórolná" a kártalanítást, valamint a beszámított időtartam tekintetében a fogvatartási költségeket, hanem egy ilyen rendelkezés a bv. intézetek telítettségét is enyhítené. Ez a kedvezmény korántsem azt jelentené, hogy valamennyi elítélt pár hónap letöltése után szabadulhat, hiszen a jogalkotó kompetenciája annak meghatározása, ki részesülhet az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények között töltött napok beszámításában, ki van abból kizárva, illetve a beszámított napok hány nap szabadságvesztésnek felelnek meg. BAGOSSY 2018, 284–285. pp.

mondható: az EJEB a Domján kontra Magyarország ügyben 2017. november 14. napján kelt határozatával¹⁷ azt egyezmény-konformnak minősítette.

A szabályozás lényege szerint (Bv. tv. 2020. december 31. napjáig hatályban volt 10/A. §, 2021. január 1. napjától Bv. tv. 75/B. §) kártalanítás jár az elítéltnak a fogvatartása során a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiánya és az ehhez esetlegesen kapcsolódó más, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmény, különösen az illemhely elkülönítésének a hiánya, a nem megfelelő szellőztetés, világítás, fűtés vagy rovarirtás (a továbbiakban együtt: alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények) által előidézett sérelem miatt. A kártalanítás minden egyes, az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények között eltöltött nap után jár és annak megfizetésére az állam köteles.

Az előző felsorolás ugyanakkor nem taxatív, a jogalkotó a legjellemzőbb esetköröket nevesítette – a kártalanítás nem felróhatósági alapú jogkövetkezményének lehetőségét a jogalkotó tehát leginkább kizárólag ezekhez a „tényállásokhoz” kapcsolta –, amelyeket az EJEB előtti és a magyarországi kártérítési perek tapasztalataira alapított, hozzákapcsolva a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet szabályozott esetköreihez. A gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a kártalanítási eljárásban bírálják el a megfelelő légtér, mozgástér hiánya, az önálló szellőzésű WC hiánya, a tisztálkodáshoz szükséges folyóvíz, fürdő hiánya, az illemhely elkülönítésének hiánya, a nem megfelelő szellőztetés, világítás, fűtés és rovarirtás hiánya miatti igényeket.¹⁸ A kártalanítási eljárással rendezni célzott sérelem tehát kizárólag az elhelyezési körülményekhez kapcsolódhat, más, pl. az élelmezés minőségével, a fogvatartottakkal való bánásmóddal, az egészségügyi ellátással kapcsolatos sérelmek nem alapozhatnak meg kártalanítási igényt.¹⁹

Ebben a fejezetben végezetül a későbbi polgári jogi kapcsolódási vagy éppenséggel konkuráló elemekkel összefüggésben ki kell emelni a Bv. tv. azon – 2021. január 1-je előtt is irányadó – szabályozását, amely szerint a fentebb meghatározott jogcímen további kártérítésnek vagy sérelemdíjnak helye nincs, de az elítélt jogosult az ezt meghaladó igényét polgári bíróság előtt érvényesíteni [Bv. tv. 75/B. § (4) bek. (korábban Bv. tv. 10/A. § (2) bek.)].

III. A 3254/2019. (X. 30.) AB határozat megállapításai

II./a. A peres ügyben eljáró bíró normakontroll-indítványa

A problémafelvetésben hivatkozott polgári peres ügyben a felperes és a II. és III. rendű alperesek között a Bv. tv. 7. § (1) bekezdése szerinti büntetés-végrehajtási jogvi-

¹⁷ Domján kontra Magyarország, EJEB, 2017. november 14-i elfogadhatatlansági döntés, ügyszám: 5433/17.; BAGOSSY 2018, 252. p.

¹⁸ Mindezek biztosításának módját külön jogszabályok rendezik, a 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet mellett például a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokának szakutasításai is.

¹⁹ KÚRIA 2018, 8–9. pp. E további igényérvényesítési esetkörök bemutatására lásd JUHÁSZ 2016, 178–181. pp.

szony jött létre, amely meghatározza a fogvatartott jogait és kötelezettségeit, valamint azok érvényesítésének módját. A Bv. tv. 10. § (1) bekezdése kimondja, hogy a fogvatartott büntetés-végrehajtási ügyben vagy a fogvatartással összefüggésben kérelmet terjeszthet elő és a kérelemről hozott döntéssel szemben panaszt nyújthat be, továbbá a törvény szerinti egyéb jogorvoslati jog illeti meg.

A peres ügyben eljáró bíró – az eljárás felfüggesztése mellett – az Alkotmánybíróság előtt utólagos normakontroll indítvánnyal él. Az indítványozó bíró álláspontja szerint az előtte folyó perben vizsgálendő egészségügyi ellátás biztosítása – a Bv. tv. 157. § (1) bekezdésére tekintettel – a bv. intézet kötelessége, így a felperes igénye a Bv. tv. 3. § 8. pontja alapján fogvatartási ügynek minősül, vagyis a Bv. tv. 10. § (1) bekezdése szerint a törvényben meghatározott jogorvoslati jog illeti meg; míg a Bv. tv. 10. § (6) bekezdése alapján a fogvatartott az általános szabályok szerint, korlátozás nélkül érvényesítheti jogait, vagy fordulhat a bírósághoz, illetve az állami szervekhez, tehet panaszt vagy közérdekű bejelentést minden olyan ügyben, ami nem minősül büntetés-végrehajtási vagy fogvatartási ügynek.

Az indítványozó bíró szerint a fentiekből az következik, hogy a fogvatartottak és az elítéltek kizárólag az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt érvényesíthetnek igényt a bíróságok előtt; míg a Bv. tv. nem teszi lehetővé, hogy felróhatóságtól független szankciót vagy sérelemdíjat érvényesítsenek olyan esetekben, amikor a bv. intézet egyéb módon, például – mint ahogyan az az alapul fekvő ügyben felmerült – az egészségügyi ellátással kapcsolatos kötelezettségei elmulasztásával sérti meg a személyiségi jogait.

Az indítványozó bíró kifejtette, hogy a bírósághoz fordulás joga sérül, ha a jogszabály nem teszi lehetővé azt, hogy az elítéltek vagy a fogvatartottak a büntetés-végrehajtási szervek személyiségi jogot sértő intézkedéséből vagy mulasztásából eredő igényeiket bíróság előtt érvényesíthessék. A bírói út hiányában pedig egyes alapvető jogaik védelme nem biztosított, és az állam sem tud eleget tenni az Alaptörvény I. cikk (1) bekezdésében²⁰ rögzített kötelezettségének. Az indítványozó bíró szerint nincsen olyan alkotmányos érték, amelynek védelme indokolhatná, hogy a jogalkotó éppen a korlátozott jogérvényesítési lehetőségekkel bíró elítéltektől, fogvatartottaktól vonja el a mindenki más számára biztosított jogérvényesítési lehetőséget.

Az indítványozó bíró arra is hivatkozott, hogy a Bv. tv. korábban hatályos szövege alapján kialakított bírói jogértelmezés szerint a Bv. tv. nem különböztette meg a kártérítési igényt a sérelemdíj iránti igénytől, így utóbbi igényt is a Bv. tv. 143. §-ban²¹ meghatáro-

²⁰ Alaptörvény I. cikk (1) bekezdés: AZ EMBER sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani. Védelmük az állam elsődrendű kötelezettsége.

²¹ A Bv. tv. 143. §-a szerint:

„(1) Az elítélt kárigényét – kivéve, ha szabadult – annál a bv. szervnél terjesztheti elő, ahol a kár bekövetkezett, [...]”;
„(2) Az (1) bekezdés szerinti kártérítés iránti igényt határozattal kell elbírálni, amely ellen az elítélt a közléstől számított harmincnapos jogvesztő határidőn belül, a határozatot hozó bv. szerv székhelye szerint illetékes bíróság előtt, illetve a munkáltatással összefüggésben keletkezett kár megtérítése iránti igény esetén a munkaügyi perben eljáró bíróság előtt keresetet indíthat.”
„(3) Az elítéltet ért kárért a bv. szerv a Polgári Törvénykönyv szabályai szerint felel. [...]”
„(4) A kár bv. szerv általi megtérítése a kárért való felelősséget nem érinti, és a bv. szerv visszkereseti igényét nem gátolja.”

zott kártérítési eljárás alá kellett érteni. Álláspontja szerint ennek az volt az oka, hogy a korábban hatályban volt polgári törvénykönyv, a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) – szemben a jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvénnyel (a továbbiakban: Ptk.) – nem ismerte a sérelemdíj intézményét. A Mód. tv. azonban 2017. január 1-jei hatállyal a Bv. tv.-be iktatta az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás új szabályait (lásd 2021. január 1. napja előtt: Bv. tv. 10/A., 10/B., 70/A., 70/B. §-ai), amelyek az indítványozó bíró szerint megkülönböztetik a kártérítés és a sérelemdíj intézményét, „mivel külön említik a két jogintézményt”, ugyanakkor a módosítások nem érintették a Bv. tv. 143. § rendelkezéseit.²²

Az indítványozó bíró szerint a módosítás miatt a korábbi értelmezés már nem alkalmazható, a Bv. tv. 10. § (1) bekezdésének szövegéből pedig nem lehet megállapítani, hogy a jogérvényesítési lehetőségek taxatív felsorolását tartalmazza-e, vagy az csak példálózó jellegű. Utóbbi esetben az indítványozó bíró véleménye szerint a fogvatartott a személyiségi jogait az általános szabályok alapján érvényesíthetné. Ezzel szemben a büntetés-végrehajtási jogviszony keretében igénybe vehető jogérvényesítési módokat a Bv. tv. 10. §-a tartalmazza, ennek (6) bekezdése pedig az indítványozó bíró szerint a bírósághoz fordulás jogát azokra az esetekre szűkíti, amelyek nem tartoznak az (1) bekezdés hatálya alá, azaz nem minősülnek büntetés-végrehajtási vagy fogvatartási ügynek. Ebből következően szerinte a fogvatartott nem fordulhat bírósághoz az általános szabályok szerint, vagyis személyiségi jogi igényét nem érvényesítheti bírói úton. Így álláspontja szerint a Bv. tv. 10. § (6) bekezdése zárja ki a fogvatartott személyiségi jogainak érvényesítését büntetés-végrehajtási és fogvatartási ügyekben, amely alaptörvényellenességet eredményez.²³

Mindezek alapján az indítványozó bíró az előtte folyamatban levő személyiségi jog-sértés megállapítása iránt indított peres eljárásban a 28.P.24.661/2016/55. számú végzésével – a bírósági eljárás felfüggesztése mellett – az Alaptörvény 24. cikk (2) bekezdés b) pontja alapján a Bv. tv. 10. § (6) bekezdés „[a]z (1) bekezdésen kívüli egyéb jogviszonyokat érintően” szövegrésze alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését, valamint az alapul fekvő ügyre vonatkozóan alkalmazási tilalom kimondását kezdeményezte az Alkotmánybíróságnál.

II./b. Az Alkotmánybíróság döntése

Az Alkotmánybíróság a Bv. tv. 10. § (6) bekezdés „[a]z (1) bekezdésen kívüli egyéb jogviszonyokat érintően” szövegrésze alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére, valamint alkalmazásának kizárására irányuló bírói kezdeményezést elutasította.

(5) Ha az elítélt szabadult, kártérítési igényét a Polgári Törvénykönyv alapján, elévülési időn belül közvetlenül a bv. szerv székhelye szerint illetékes bírósághoz, illetve a munkáltatással összefüggésben okozott kár megtérítése iránti igényét a 272. § (1) bekezdése szerinti elévülési időn belül a munkaügyi perben eljáró bírósághoz benyújtott keresettel érvényesítheti.”

²² 3254/2019. (X. 30.) AB határozat [3]-[7].

²³ 3254/2019. (X. 30.) AB határozat [8].

II/c. A döntés érvelése

(I.) Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdésével²⁴ összefüggésben – korábbi gyakorlatát felelevenítve – többek között a következőket emelte ki²⁵.

Ez az alaptörvényi rendelkezés egyrészt magában foglalja a bírósághoz fordulás jogát, másrészt eljárási garanciákat követel meg. A bírósághoz fordulás joga azt a kötelezettséget rója az államra, hogy a polgári jogi, munkajogi jogok és kötelezettségek (jogviták) elbírálására bírói utat biztosítson.²⁶ Ez pedig nem egyszerűen azt jelenti, hogy valaki kérelemmel fordulhat a bírósághoz, és ezzel megindíthatja a bírósági eljárást, ha valamely joga vagy kötelezettsége vitássá válik, hanem hogy a jogvitát a bíróság érdemben bírálja el, és arról érdemben, végrehajtható határozatával, végérvényesen döntsön.²⁷ Rámutatott arra, hogy önmagában a bírói út igénybevételének formális biztosítása nem elegendő az eljárási garanciák teljesedéséhez, hiszen az alkotmányos szabályban előírt garanciák éppen azt a célt szolgálják, hogy azok megtartásával a bíróság a véglegesség igényével hozhasson érdemi döntést. A tisztességes eljárás alkotmányos követelményrendszerét kielégítő hatékony bírói jogvédelem pedig attól függ, hogy az eljárási szabályok értelmében a bíróság mit vizsgálhat felül.²⁸

Hivatkozott korábbi határozatára – 36/2014. (XII. 18.) AB határozat – amely szerint a jogalkotó megállapíthat olyan feltételeket, amelyek esetén kizárja annak lehetőségét, hogy a fél vélt vagy valós jogi igényét bírósági úton érvényesítse, a perindítási akadályok szabályozása során azonban a jogalkotónak figyelemmel kell lennie a bírósághoz fordulás jogának érvényesítésére is mint az állam kötelezettségére. A bírósághoz fordulás jogáról végezetül kiemelte ugyanakkor – figyelemmel az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésére²⁹ –, hogy az nem jelent korlátozhatatlan alanyi jogot a perindításra, azzal, hogy a korlátozás nem érintheti az alapvető jog lényeges tartalmát, a korlátozásra egy másik alapvető jog vagy alkotmányos érték védelméhez feltétlenül szükséges mértékben és az elérni kívánt céllal arányosan kerülhet csak sor.

(II.) A Bv. tv. adott ügyben releváns szabályai kapcsán pedig a következőket állapította meg a testület.

A Bv. tv. 10. § (1) bekezdése tehát kifejezetten a büntetés-végrehajtási és fogvatartással kapcsolatos ügyekkel, a büntetés-végrehajtási jogviszonnyal kapcsolatos jogérvényesítési lehetőségeket nevesíti; míg a (6) bekezdés az ezeken kívüli egyéb jogviszonyokra, vagyis a büntetés-végrehajtási jogviszonytól különböző jogviszonyra vonatkozóan állapít meg jogérvényesítésre vonatkozó általános szabályt. Az Alkotmánybíróság

²⁴ Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdés: Mindenkinnek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.

²⁵ 3254/2019. (X. 30.) AB határozat [16]-[17], [19]-[21]

²⁶ 59/1993. (XI. 29.) AB határozat; 18/2015. (VI. 15.) AB határozat

²⁷ 3124/2015. (VII. 9.) AB határozat

²⁸ lásd: 7/2013. (III. 1.) AB határozat [24]; 36/2014. (XII. 18.) AB határozat [69].

²⁹ Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés: Az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg. Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.

szert a (6) bekezdés tehát nem zárja ki a bírósághoz fordulás lehetőségét, éppen ellenkezőleg: az (1) és a (6) bekezdés az ügyek eltérő csoportjára, és különböző jogviszonyokra vonatkozik, és ezek tekintetében határozza meg a jogérvényesítés szabályait.

A Bv. tv. releváns 143. §-a tartalmazza a fogvatartottak kárigényének érvényesítésére vonatkozó rendelkezéseket, hangsúlyozva, hogy a fogvatartottat ért kárért a büntetés-végrehajtási szerv a Ptk. szabályai szerint felel.³⁰

Az Alkotmánybíróság szerint a Bv. tv. kár megtérítésére vonatkozó 143. §-a nem tesz különbséget vagyoni és nem vagyoni kártérítés, vagy sérelemdíj, valamint felróhatóságtól független szankciók között, nem tett a régi Ptk. hatálya alatt, a Ptk. hatályba lépése előtt, sem azt követően – ahogy arra az indítványozó bíró is hivatkozott. A Bv. tv. 143. §-a kizárólag azt mondja ki, hogy a kárigényt a fogvatartott hol terjesztheti elő, arról a büntetés-végrehajtási szerv miként, milyen formában dönt; valamint a (2) bekezdés kifejezetten tartalmazza, hogy a kártérítési igényt határozattal kell elbírálni, amely ellen a fogvatartott a közléstől számított harminc napos jogvesztő határidőn belül, a határozatot hozó büntetés-végrehajtási szerv székhelye szerint illetékes bíróság előtt keresetet indíthat. A büntetés-végrehajtási szerv határozatának bírósági felülvizsgálata tehát minden esetben biztosított. A (3) bekezdés továbbá kimondja, hogy az elítéltet ért kárért a büntetés-végrehajtási szerv a Ptk. szabályai szerint felel. Vagyis a Bv. tv. nem tesz különbséget a tekintetben, hogy a fogvatartott milyen jellegű (anyagi javaiban esett kár vagy személyiségi jogi jogsértés miatti) kárigényét érvényesíti, erre nem is hivatott.³¹

Az Alkotmánybíróság hangsúlyozta, hogy „[...] [A] jogalkotó új, sui generis jogintézményként vezette be a jogsérelemmel arányban álló, hatékony kompenzációt biztosító kártalanítási eljárást, mely a személyiségi jogsértésektől különböző, külön nevesített, alapvető jogot sértő elhelyezési körülmények kompenzálására hivatott. *Az alapvető jogot sértő elhelyezési körülmények kártalanítási szabályai nem hozhatók összefüggésbe a kártérítési eljárás szabályaival, ezekre vonatkozóan a jogalkotó eltérő szabályozást alkalmazott.*” (kiemelés tőlem: B. Z.). Azt is elvi érveléssel leszögezte, hogy „[...] [í]gy a sérelemdíj (vagy felróhatóságtól független szankció) érvényesíthetőségének kizártságára nem lehet megalapozottan hivatkozni, az a Bv. tv.-nek sem a támadott rendelkezéséből, sem a kárigény érvényesítésére vonatkozó 143. §-ából nem olvasható ki.”³²

III. Az AB határozat érveléséhez kapcsolódó észrevételek

Az alkotmánybírósági határozatot azért tartom jelentősnek, mert egy olyan problémakört helyez előtérbe, amely véleményem szerint kihívás elé fogja állítani a jövőbeli bírósági jogalkalmazást. A határozatban foglalt „jogi probléma” szorosan kapcsolódik ahhoz az általam fentebb hivatkozott szabályhoz, amely szerint az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti, Bv. tv. szerinti kártalanítás kapcsán meghatározott jogcímen további kártérítésnek vagy sérelemdíjnak helye nincs, de az elítélt jogosult az ezt

³⁰ A kártérítési eljárás részletes szabályait a büntetés-végrehajtási intézetben fogvatartott elítéltekkel és egyéb jogcímen fogvatartottakkal kapcsolatos kártérítési eljárás szabályairól szóló 12/2014. (XII. 16.) IM rendelet tartalmazza.

³¹ 3254/2019. (X. 30.) AB határozat [25]-[27].

³² 3254/2019. (X. 30.) AB határozat [30]-[31].

megaladó igényét polgári bíróság előtt érvényesíteni. Ennek alátámasztásaként célszerűnek tartom a napjainkig tartó, következő folyamatot bemutatni.

A Bv. tv. 2017. január 1. napjától hatályos módosításának hatása eljárásjogi szempontból is komoly hatást gyakorolt a büntetés-végrehajtási intézetekkel szembeni, személyiségi jogsértés megállapítása iránt indított polgári perekre. A törvényszék elsőfokon eljáró polgári bírók a Bv. tv. szerinti kártalanítási eljárás hatálybalépésével egyidejűleg rögtön értelmezésre és megoldásra váró kérdésekkel szembesültek.

A Bv. tv. 10/A. § (4) bekezdéséből és 436. § (10) bekezdéséből (átmeneti rendelkezés) az következett, hogy kártalanítási igénnyel csupán azok a fogvatartottak nem élhettek, akiknek az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményei 2016. január 1. napja előtt megszűntek és ez a megszűnés nem időszakos jellegű volt. A 2016. október 25-én elfogadott Mód. tv. részben visszaható hatállyal került megalkotásra³³, amely abban állt, hogy azok, akiknek sérelmezett körülményei 2016 folyamán szűntek meg, választhattak, hogy a polgári peres úton érvényesítenek igényt a számukra sérelmes elhelyezési körülményekből adódó káraik, illetőleg sérelmeik kompenzálására, vagy a büntetőbíróság előtt kártalanítás iránti igénnyel élnek. Akik pedig 2017. január 1-jén vagy azt követően szabadultak, vagy más módon szűntek meg az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményeik, kizárólag kártalanítási eljárást kezdeményezhettek, választási lehetőség nélkül.³⁴

Ezt támasztotta alá a BDT 2018.3850. sz. döntésben közzétett bírói gyakorlat is, amelynek alapjául szolgáló ügyben a felperes keresetében annak megállapítását kérte, hogy az alperesek a büntetés-végrehajtási intézetekben történő túlsúfolt elhelyezéssel és hiányos higiéniai feltételekkel megsértették az emberi méltóságát. Kérte továbbá az alperesek eltiltását a jövőre nézve a további jogsértő magatartástól, valamint az I. rendű alperes 2 000 000 Ft, a II. rendű alperes 600 000 Ft, a III. rendű alperes 700 000 Ft, a IV. rendű alperes 1 700 000 Ft sérelemdíjban való marasztalását. Keresetét a régi Ptk. 76. §-ára és a Ptk. 2:42. §-ára alapította. Keresete ténybeli alapjaként előadta, hogy fogvatartásának a 2011-2015. közötti időszakában az elhelyezési körülmények sértették az EJEE által garantált alapvető jogait, illetve a Ptk.-ban nevesített személyiségi jogait.

Az elsőfokú bíróság a pert a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: régi Pp.) 157. § a) pontja alapján, a régi Pp. 130. § (1) bekezdés b) pontjára figyelemmel megszüntette. A végzés indokolása szerint az elsőfokú bíróság a Bv. tv. 10/A. § (1)-(2) bekezdéséből arra a következtetésre jutott, hogy a felperes követelésének érvényesítése más hatóság hatáskörébe tartozik, amely helyett, illetve amellyel párhuzamosan a bíróság nem járhat el.

A Fővárosi Ítéltábla³⁵ egyetértett az elsőfokú bírósággal abban, hogy a felperes követelése polgári bíróság előtt nem érvényesíthető és leszögezte, hogy „[...] [A] 2017. január 1-je előtt véglegesen meg nem szűnt, alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt 2017. január 1-je után kizárólag a Bv. tv. 10/A. § (1) bekezdésében meghatározott igény érvényesíthető, amit a Bv. tv. 70/A. §-ában és 70/B. §-ában foglaltak szerint a büntetés-végrehajtási bíró bírál el. Következésképpen a felperes alapvető joga-

³³ Ennek nem volt akadálya a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény (Jat.) 2. § (2) bekezdése szerint, mivel pozitív (kedvezőbb) lehetőséget teremtett a fogvatartottak számára az igényérvényesítéshez.

³⁴ Kúria 2018: 9. p.

³⁵ Fővárosi Ítéltábla 5.Pkf.25.248/2018/3.

kat sértő elhelyezési körülmények miatti követelésének érvényesítése más bíróság, a büntetés-végrehajtási bíró hatáskörébe tartozik.”

A döntés lényegi következtetése szerint tehát a bv. bírói úton érvényesíthető kártalanítási igény, illetőleg a további kártérítés és sérelemdíj iránti igény jogalapja nem azonos: a bv. bírói kártalanítás jogalapja a Bv. tv., míg a további kártérítés és sérelemdíj iránti igény jogalapja a Ptk. által meghatározott feltételrendszer. Kérdéses tehát, hogy az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekre alapozott igényről kizárólag a büntetés-végrehajtási bíró dönthet-e, avagy megválasztható-e, hogy a büntetés-végrehajtási bíró vagy a polgári bíróság adjon elégtételt. Abból azonban, hogy a kártalanítás jogalapját is a Bv. tv. határozza meg, az látszik következni, hogy igényérvényesítési fórum-kényszerrel, vagyis (egészében) sui generis jogintézményről van szó, s ekként az adott igény elbírálása kizárólagosan büntetés-végrehajtási bírói hatáskörbe tartozik³⁶. Másként fogalmazva, *nem kerülhető meg a bv. bírói eljárás, így nincs törvényes lehetőség az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt közvetlenül a polgári bírósághoz fordulni.*³⁷

Így, ha polgári perben adat merült fel arra – és ezt szükséges is volt vizsgálni az igényérvényesítés lehetőségének kizártsága miatt –, hogy az állított fogvatartási körülmények 2017 folyamán vagy azt követően szüntek meg, igényük polgári perben nem volt elbírálható. Eppen ezért meg kellett követelni az igényt érvényesítő féltől, hogy nyilatkozzon, az alperesként megjelölt bv. intézetben mely időpontig és milyen körülmények között tartották fogva, majd ezek az elhelyezési körülmények mikor és milyen módon szüntek meg.³⁸

Ha a polgári per bírósága arra a következtetésre jutott, hogy az eljárás a büntetőbírói hatáskörébe tartozik, akkor a per megindításának időpontjához igazodóan kellett döntenie, hogy a régi Pp.-t vagy a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényt (a továbbiakban: új Pp.) és ehhez kapcsolódóan milyen jogkövetkezményt alkalmaz.³⁹

A kártalanítás jogintézménye bv. bírói alkalmazásának kezdetekor felmerült azon jogértelmezési vita, hogy az egyéb elhelyezési körülmény – így pl. az elkülönített il-

³⁶ A Kúria is, a 2019. december 10-én meghozott Bt.I.1199/2019/5. számú ítéletével – amelyben utalt a Bv. tv. javaslatának miniszteri indokolása mellett a jelen tanulmányban részletezett AB határozat indokolásának [30] pontjára is (!) – kimondta, hogy az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítás sui generis bv. ügy, olyan sajátos szabályozással, amelynek teljes körű feltételrendszerét maga a Bv.tv. törvény határozza meg.

³⁷ FELEKY ISTVÁN: *A kártalanítás és a feltételes szabadságra bocsátás feltételei a büntetés-végrehajtási bírói gyakorlatban.* Forum Sententiarum Curiae 2020/1. 6. p.

³⁸ Érdekesképp megjegyzem, hogy az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények megszűnése vizsgálatkor a polgári bíróságoknak is vizsgálniuk kellett azon esetet, amikor arra úgy került sor, hogy 30 napot meghaladó időtartamot meghaladóan biztosítva volt a fogvatartott (felperes) részére a jogszabályban előírt élettér. Ez azért különösen nehéz kérdéskör egy polgári jogász számára, mert még a bv. bírók között sem alakult ki teljesen egységes gyakorlat abban a tekintetben, hogy a hivatkozott esetben az 1. vagy a 31. napot kell tekinteni olyannak, mint amikor megszakadtak az egyezményes sértő elhelyezési körülmények. Álláspontom szerint azonban az értelmezte helyesen a hivatkozott jogszabályi rendelkezést, aki úgy vélte, hogy ez a 31. napon belül következik be (lásd: ez levezethető a 3154/2019.(VII.3.) AB határozat indokolásából is).

³⁹ Ha a régi Pp. hatálya alá tartozik az eljárás, és a keresetlevél a Pp. 121. § (1) bekezdés *d*) pontja (hatáskör, illetékeség megállapíthatósága) tekintetében hiányos, két lehetősége van. Jogi képviselővel eljáró fél esetén azt hiánypótlási felhívás kiadását mellőzve, idézés kibocsátása nélkül el kell utasítani [Pp. 124. § (2) bekezdés, 130. § (1) bekezdés *i*) pont], jogi képviselő nélkül eljáró fél esetén pedig eredménytelen hiánypótlást követően kell a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül elutasítani immár a Pp. 130. § (1) bekezdés *j*) pontja alapján, utalva a 121. § (1) bekezdés *d*) pontjára. A 2018. január 1-jén vagy azt követően érkezett hiányos keresetlevelet pedig az új Pp.176. § (1) bekezdés *j*) pontjának alkalmazásával vissza kell utasítani, utalva a 170. § (3) bekezdés *b*) pontjára. (KÚRIA 2018, 10. p.)

lemhely hiánya, a rovarcsípések okozta sérelmek, stb. – önmagában megalapozhat-e kártalanítást. Egységesült a joggyakorlat abban, hogy a bv. bírák kivétel nélkül utaltak arra, hogy a 2016. évi CX. törvény 22. §-ához kapcsolódó indokolás, valamint a Kúria 2018. március 7. napján kelt joggyakorlat elemző összefoglaló véleményének 45. oldalán kifejtettekből is arra vonható le következtetés, hogy a Bv. tv. szerinti kártalanítás iránti eljárásban a megfelelő „élettér” biztosítása esetén az egyéb elhelyezési körülmények közömbösek, azok csak a túlsúlyosság esetén vehetőek figyelembe az elszenvedett jogsérelem súlyának megítélésakor.

A polgári perekkel kapcsolatban tehát itt kap szerepet a Bv. tv. 2020. december 31. napjáig hatályos 10/A. § (2) bekezdése, valamint a jövő jogalkalmazása számára releváns 2021. január 1. napjától hatályos 75/B. § (4) bekezdése. Ugyanis a bv. eljárásokban azt a következtetést vonták le, hogy „[...] [a] megfelelő „élettér” biztosítása mellett az esetlegesen mutatkozó egyéb elhelyezési körülmények terén mutatkozó hiányosságok nem a kártalanítási eljárás során, hanem egyéb törvényes úton, polgári bíróság előtt érvényesíthetőek, mint ahogyan erre a Bv. tv. 10/A. § (2) bekezdése is utal.”⁴⁰ Kialakult tehát egy olyan értelmezés⁴¹, mely szerint az elítélt vagy egyéb jogcímen fogvatartott (kérelmező) a bv. bíróság által, már a kártalanítási eljárásban elbírált alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt igényt érvényesíthet a polgári bíróság előtt, ha a részére megítélt kártalanítási összeg „nem megfelelő, nem elegendő”.

Ezzel azonban a következő ellentétes álláspont rajzolódik ki a polgári ügyszakosok részéről. Ha a „meghatározott jogcímen” magát a kártalanítást értjük, akkor a rendelkezés értelmezhetetlen, érthetetlen, ugyanis az lefordítva így hangzana: kártalanítás címén további kártérítésnek vagy sérelemdíjnak helye nincs, de a fél jogosult az ezt meghaladó igényét polgári bíróság előtt érvényesíteni. Ennek a rendelkezésnek csak akkor van „értelme”, ha az itt írt „meghatározott jogcímen” kifejezésen nem pusztán a kártalanítást, hanem a kínzás, a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmények által előidézett sérelmeket értik. A Bv. tv. 10/A. §-hoz fűzött kommentári magyarázatban is kifejezetten szerepel, hogy „a kártalanítási összeg megítélése és kifizetése után sérelemdíjnak, vagy kártérítésnek helye nincs. Ennek oka, hogy a kártalanítási összeg alkalmas arra, hogy kompenzálja az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kárigényeket.”⁴² Ez az értelmezés áll összhangban a jogalkotó – vélelmezhető – céljával is, mivel ezzel a jogszabállyal akart megfelelő és egyszerűbb reparációt nyújtani az ilyen jellegű sérelmeket elszenvedő kérelmezők számára. Ha pedig attól eltérő következtetésre jutnánk, vagyis a „többletigény” polgári perbeli érvényesítésének nincs helye és azt állapítanánk meg, hogy a fél a megítélt kártalanítási összegben felül az elhelyezési körülményeket sérelmezve érvényesíthet polgári bíróság előtt kártérítési, illetőleg sérelemdíj iránti követelést, akkor ezzel azt erősítenénk: a jogalkotó nem érte el a célját. Következésképpen nemcsak odáig juthatnánk el, hogy a pol-

⁴⁰ Debreceni Törvényszék I.Bpkf.7/2019/4. szám

⁴¹ Ezt jeleníti meg a Fővárosi Törvényszék Büntető Kollégiumának összefoglaló anyaga (az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekből eredő sérelmen alapuló kártalanítási eljárás szabályairól) 12. oldalán foglaltak is: „[N]em vitatva azt, hogy egyéb elhelyezési körülmény is megvalósíthatja a kínzó, embertelen, megalázó bánásmódot, de az ilyen módon elszenvedett jogsérelem vagyoni kompenzálásra nem a kártalanítási eljárás során, hanem egyéb törvényes úton, polgári bíróság előtt van lehetőség [...]”.

⁴² PALLO 2020, 10/A. §-hoz fűzött magyarázat.

gári bíróság előtti igényérvényesítésnek van helye, hanem akár újból az EJEB-hez fordulás joga is felvethető.

Tehát nem megengedhető a polgári perindítás, még akkor sem, ha a Bv. tv. 10/A. § (1) bekezdésében [2021. jan. 1-től 75/B.§ (1) bek.] szereplő, oda tartozó konkrét elhelyezési körülményeket jelöl meg a felperes, de ezzel másik személyiségi jogának megsértését állítja. Ezen vélemény szerint tehát csak olyan pénzbeli marasztalásra irányuló jogvitákat dönthetnek el a polgári bíróságok, amelyek nem az alapvető elhelyezési körülményekkel állnak összefüggésben, hanem például a fogvatartás alatti orvosi kezeléssel, az örök viselkedéséből eredő sérelmekkel állnak összefüggésben.⁴³ Ha viszont az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt a fogvatartott a személyiségi jog-sértés objektív szankcióit kívánja érvényesíteni, attól nem zárható el, azt az általános szabályoknak megfelelően a polgári bíróság előtt érvényesítheti – tehát kizárólag a felróhatóságtól független, objektív szankciókról való döntés tartozik ide.⁴⁴

Ezen ponton kell megemlíteni, hogy a börtönsúfoltsági kártalanításokkal kapcsolatos visszaélések megszüntetése érdekében szükséges haladéktalan intézkedésekről szóló 2020. évi IV. törvény 2. §-ában az Országgyűlés felhívta a Kormányt, hogy a börtönsúfoltság megszüntetése érdekében 2020. szeptember 30-áig biztosítsa, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek átlagos kihasználtsága ne haladja meg a teljes (százszázalékos) kihasználtságot. A 2. §-hoz fűzött részletes indokolás szerint: „[A] Kormány célja nem a tüneti kezelés, hanem a teljes problémakör megoldása, azaz a büntetés-végrehajtási intézmények túlsúfoltságának – a kártalanítás alapvető jogalapjának – megszüntetése. Erre tekintettel rendelkezik úgy a törvényjavaslat, hogy legkésőbb 2020. szeptember 30-ig biztosítani kell, hogy a büntetés-végrehajtási intézetek átlagos kihasználtsága ne haladja meg a száz százalékot.”

Ennek megfelelően, ha valóban előáll az a helyzet, hogy teljesen megszűnnek a bv. intézetek túlsúfoltsági körülményei, akkor a következőkkel kell szembesülni. Mivel a bv. bírói értelmezés szerint, ha nem állapítható meg a túlsúfoltság, akkor nem vizsgálják az egyéb elhelyezési körülményeket. Azonban, ha a fogvatartottak mégis úgy érzik, hogy sérelmes helyzetüket „reparálni” kell, akkor is először kártalanítási kérelmet kell előterjeszteniük, ha még tisztában is vannak azzal, hogy nem túlsúfolt körülmények között voltak elhelyezve, mert ezt a „jogorvoslati” lehetőséget ki kell meríteniük (lásd: BDT 2018.3850.). Ez egyértelműen felesleges adminisztratív terhet ró a bv. intézetekre és a bv. ügyekben eljáró bíróságokra. Ha azonban azt az értelmezést vesszük alapul, hogy pénzbeli követelést polgári bíróság előtt nem, csak a bv. ügyekben eljáró bíróságok előtt lehet támasztani, attól bizonyosan elesnek a kérelmezők, ha nem áll fenn a túlsúfoltság. Álláspontom szerint tehát mindez ahhoz az aggályos helyzethez vezet, hogy a kérelmezők az egyéb elhelyezési körülményeik miatti sérelmek okozta személyiségi jogaik megsértése miatt igényeik pénzbeli kompenzálásra irányuló érvényesítésétől teljesen el lesznek zárva, a bírósághoz fordulás joga ezáltal kizárttá válik. Ily módon tehát a fogvatartottak sem a

⁴³ Meg kell jegyezni azonban, hogy e körben akkor mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy mi minősül elhelyezési körülménynek, vagyis arra is választ kell adni, hogy a Bv.tv. 10/A. § (1) bekezdésében (2021. jan. 1-től 75/B.§ (1) bek.) szereplő felsorolás taxatív, kimerítő jellegű -e vagy példálózó és a gyakorlatnak kell ki-munkálnia, hogy mik tartoznak ebbe a körbe.

⁴⁴ KÚRIA 2018, 11. p.

Bv. tv. szerinti kártalanítási eljárásban, sem pedig a Pp.-n, illetve Ptk.-n alapuló személyiségi jogok megsértése iránt indított perben érdemi jogorvoslatra nem számíthatnak.

Még akkor is, ha teret engednénk annak a „megengedő” értelmezésnek, vagyis ha a fogvatartott kimeríti a kártalanítási eljárás általi jogorvoslati lehetőséget és azt követően személyiségi jogsértésre hivatkozva – akár felróhatóságtól független, objektív szankciók megállapítása mellett – sérelemdíj iránti követelés iránt terjeszt elő keresetlevelet, akkor pedig azzal kellene szembesülni, hogy valójában a jogsértés közhatalom gyakorlása során merül fel.

Ugyanis, ha a személyiségi jogsértés közhatalom gyakorlása során, a közhatalmat gyakorló szerv részéről történik – és a bv. intézetek ilyenek minősülnek –, azt kell vizsgálni, hogy van-e olyan jogszabály, amely a jogsértőt az adott magatartás tanúsítására feljogosítja, azaz a közhatalmat gyakorló szerv a rá irányadó jogszabályok betartásával, azok keretei között járt-e el, hiszen ez a személyiségi jogsértést eleve kizárja.⁴⁵ Ha a vélelmet az alperes megdönti – azzal, hogy bizonyítja, a jogszabály felhatalmazásának megfelelően járt el –, a személyiségi jogsértés jogkövetkezményei (Ptk. 2:51-52. §) egyáltalán nem alkalmazhatók, azonban ezen bizonyítás sikertelensége esetén, vagyis, ha megállapítható a részéről olyan, rá irányadó szabály megsértése, amely egyben a felperes személyiségi jogának sérelmét okozta, az objektív jogkövetkezmények mellett felmerülhet a sérelemdíj [Ptk. 2:52. § (1) bekezdés] alkalmazása.

Mivel a sérelemdíj nem tekinthető objektív jogkövetkezménynek, második lépésben is sor kerülhet olyan sikeres kimentéses bizonyításra, amelynek alapján a sérelemdíj iránti igény elutasításra kerül, ez pedig a Ptk. 2:52. § (2) bekezdéséből következik. E törvényhely szerint az a kitétel, hogy „a kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni” azt jelenti, hogy a sérelemdíj fizetés alóli mentesülés feltételeit a jogsértő személyére irányadó felelősségi rendszer alapján kell meghatározni. Mivel a büntetés-végrehajtási intézetek a fogvatartottakkal szemben a fogvatartás során közhatalmat gyakorolnak, az ennek során elszenvedett sérelmek miatt indított személyiségvédelmi perekben a deliktuális⁴⁶, továbbá a közhatalom gyakorlásával okozott károkért való felelősség szabályai⁴⁷ irányadóak.⁴⁸

A Ptk. 6:548. § (1) bekezdése szerint pedig közigazgatási jogkörben okozott kárért a felelősséget akkor lehet megállapítani, ha a kárt közhatalom gyakorlásával vagy annak elmulasztásával okozták, és a kár rendes jogorvoslattal, továbbá közigazgatási perben nem volt elhárítható. Ezen ponton jut jelentőséghez az AB határozatban részletezett, a Bv. tv. 143. §-ában írt, a bv. szerv előtt érvényesítendő kártérítési eljárás.

Ugyanis több bíróság alkalmazta a fogvatartottak vagy volt fogvatartottak sérelemdíj megfizetése iránt indított pereiben is, és mint törvényi előfeltételt vizsgálta azon (5) bekezdés szerinti szabályt, melynek értelmében, ha az elítélt szabadult, kártérítési igényét a Ptk. alapján, az elévülési időn belül közvetlenül szerv székhelye szerint illetékes bírósághoz benyújtott keresettel érvényesítheti.

⁴⁵ vö.: Ptk. 2:42. § (1) bek.

⁴⁶ Szerepet kap tehát a kimentés körében a felróhatóság hiánya is, amit vizsgálni kell.

⁴⁷ Ptk. 6:519. §, 6:548. § (1) bekezdés.

⁴⁸ KÚRIA 2018, 12. p.

Ettől eltérő álláspont szerint ez azonban ilyen szerepet nem kaphat. Bár az új Ptk. a kár fogalmát kizárólag a vagyoni károkra vonatkoztatva használja, a nem vagyoni jellegű hátrányokra, azok kompenzálására új jogintézményként a sérelemdíjat vezette be, a jogalkotó a már idézett bv. szerv előtti eljárásban érvényesítendő kárigény kapcsán pedig nem módosította a Bv. tv.-t. Ennek következtében a 2015. január 1-jétől hatályos Bv. tv. 143. §-át nem lehet az immateriális sérelmekre vonatkoztatni, a sérelemdíj iránti perekben tehát ezek megvalósulása nem követelhető meg, a hivatkozott jogszabályok kizárólag a fogvatartott által érvényesített vagyoni kárigények esetén kerülhetnek alkalmazásra. Ezt az álláspontot erősíti az is, hogy a Bv. tv. egyéb módosításai kifejezetten használják a sérelemdíj jogintézményének fogalmát ott, ahol azt a jogalkotó szándékolta el kívánta helyezni, ahol alkalmazását indokoltnak tartotta⁴⁹. *Összegezve: a fogvatartott személyiségi jogsértésre alapított sérelemdíj megfizetése iránti igénye közvetlenül a polgári bíróság előtt érvényesíthető a fentebb már részletezett esetkörökön kívül, vagyis, ha az nem tartozik a büntetőbíróság hatáskörébe.* Az ezzel ellentétes joggyakorlat a fogvatartottak, illetőleg volt fogvatartottak jogérvényesítését szükségtelenül és a jogszabályi rendelkezésekkel ellentétesen korlátozná. Ezt fémjelzi a Kúria Pfv.IV.21.654/2015/11. számú döntése is: az első- és a másodfokú bíróság is elutasította a felperes nem vagyoni kártérítési iránti keresetét, amelyet az elhelyezésére szolgáló büntetés-végrehajtási intézet 178%-os túlszűfoltására és a számára biztosított elégtelen mozgásterre hivatkozással igényelt. Tették ezt azzal az indokolással, hogy a büntetés-végrehajtási intézet a börtönviszonyok objektív körülményeiért nem tehető felelőssé, nincs mérlegelési joga az elítéltek befogadását illetően. A felülvizsgálati eljárásban azonban a Kúria kimondta, hogy ha a bv. intézet irányadó kötelezettségét nem teljesíti, akkor felróható magatartást tanúsít és ezért – mivel önálló jogalanyisággal rendelkezik – a sérelmek miatt kártérítési felelősséggel tartozik.

IV. A kártalanítás új szabályai, lehetséges prognózis

A kártalanítás az elítéltnak vagy az egyéb jogcímen fogvatartottnak a fogvatartása során a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiánya és az ehhez esetlegesen kapcsolódó más, a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmába ütköző elhelyezési körülmény által előidézett sérelem miatt járhat továbbra is.

A kérelem benyújtására vonatkozó időbeli, formai és tartalmi követelmények (75/D. §) annyiban kerültek módosításra, hogy a törvény meghatározott időtartamonként teszi csak lehetővé a kártalanítási igény érvényesítését [Bv.tv. 75/D. § (2)-(3) bekezdés]. Az új szabályok kifejezetten rendelkeznek a hiánypótlás lehetőségéről is. A kérelemhez kötöttséghez kapcsolódóan a hiánypótlásra előírt határidő leteltét követően döntéshozatali kötelezettséget írt elő a jogalkotó a bíróság számára, vagyis a bv. bíró ilyen esetben a döntését a rendelkezésre álló adatok alapján fogja meghozni [Bv. tv. 75/K. § (3) bekezdés]. Ezzel egyidejűleg a kérelem érdemi vizsgálat nélküli elutasítására vezető esetkörök – a panasz vizsgálatának kötelezettsége nélkül – átvételre kerültek, egyúttal ki is

⁴⁹ Ezzel egyező álláspontra helyezkedett a BDT2017.3620. szám alatt megjelentetett, a Debreceni Ítéltábla Pkf.II.20302/2015/2. szám alatti döntése.

egészültek: ilyen a kártalanítás iránti kérelem benyújtására vonatkozó időbeli vagy formai feltételek vizsgálata, továbbá, ha a hiánypótlási felhívás eredményeként sem lehet a kérelemről érdemben döntené – a gyakorlatban például számos esetben előfordult eddig, hogy a szabadult kérelmező nem adott meg kifizetési számlaszámot, amelynek hiányában nem kerülhet sor végrehajtható határozat meghozatalára. Ugyanilyen elutasítási okként került bevezetésre az az esetkör, ha azonos sérelmezett időszakra vonatkozóan a kérelmező a Bv. tv. alapján már kapott kártalanítást [Bv. tv. 75/L. §].

A jogalkotó rendezte azon „függő” ügyek helyzetét is, amelyek végleges befejezését eddig a kérelmező ismeretlen helyre távozása akasztotta meg: ha a kérelmező a kérelem benyújtását követően ismeretlen helyre távozott, és a bv. bíró az eljárást felfüggeszti, öt év elteltével az eljárás megszűnik [Bv. tv. 75/K. § (4) bekezdés].

További változásként emelhető ki a kártalanítás kapcsán eljáró bv. bírói illetékességi szabályok azon módosulása, amely szerint a bv. bíró illetékessége rögzül, így a kérelmező átszállítása esetén már nem kerül sor áttételre az új fogvatartási hely szerint illetékes bv. bíróhoz [Bv. tv. 75/J. §].

Új, lényegi változás azonban, hogy bevezetésre került az egyszerűsített kártalanítási eljárás,⁵⁰ amelynek intézményes kereteit és lefolytatását⁵¹ a bv. szervezethez delegálta a jogalkotó azzal a céllal, hogy az új eljárási forma révén az érintett gyorsabban juthasson hozzá a kártalanításhoz, ugyanakkor – elkerülendő, hogy a bv. intézetre mérlegelést igénylő többletfeladat háruljon – a kártalanítási összeg minimuma (1.200.- Ft/nap) járna ilyen esetben, ellentétben az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények teljes vizsgálatát elvégző bírói elbírálással. A kártalanítási kérelemről való „döntési fórum” megosztásra került a bv. intézet és a bv. bíró között, amely megkülönböztetésnek az az alapja, hogy a kártalanítási kérelemről a bv. intézet által összeállított anyag alapján hozható-e érdemi döntés vagy sem. Amennyiben a sértetti igények felderítését is el kell végezni, akkor mindenképpen bv. bírói eljárást kell lefolytatni (bv. intézet nem végzi el a sértett megkeresését az esetlegesen fennálló polgári jogi igény érvényesítésével kapcsolatban).

A bv. szervezet általi egyszerűsített elbírálásnak nem akadályja, ha az élettéren kívül a kérelmező más körülményt is kifogásol.⁵² Azonban a bv. szervezet által lefolytatott kártalanítási eljárás esetében az is lényeges szempont, hogy az érintett minél gyorsabb és egyszerűbb eljárásban jusson hozzá a kártalanítás összegéhez, ezért a kérelem elbírálásakor az élettéren kívül más körülményt nem kell vizsgálni [Bv.tv. 75/G. § (1)-(2) bekezdés].

Az egyszerűsített eljárásban, a bv. szervezet által hozott határozattal szemben nincs helye jogorvoslatnak, azonban az elítélt vagy a védő a határozat kézbesítését követő nyolc napon belül előterjesztett ilyen irányú kérelmére a bv. intézet az elbíráláshoz szükséges iratokkal együtt köteles a kérelmet a bv. bíróhoz továbbítani, egyúttal külön intézkedés nélkül hatályát veszti az ügyben a bv. intézetnek az egyszerűsített elbírálásról szóló határozata [Bv.tv. 75/G. § (6)-(7) bekezdés].

⁵⁰ Amellett, hogy megszűnt a panasz előterjesztésére vonatkozó kötelezettség.

⁵¹ Taxatívén kerülnek meghatározásra (Bv.tv. 75/G. §), azokkal a feltételekkel, amelyek fennállása esetén a kártalanítási kérelem egyszerűsített elbírálásának van helye.

⁵² A Bv. tv. 75/G. § – amely meghatározza az egyszerűsített elbírálás eseteit – (2) bekezdése szerint az (1) bekezdésben meghatározott feltételek fennállása esetén a bv. intézet nem vizsgálja, hogy az elítéltnak a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiányához kapcsolódó más alapvető jogot sértő elhelyezési körülmény fennállására vonatkozó kifogása megalapozott-e.

Az egyszerűsített elbírálás mellett a bv. szervezet hatáskörébe került egy másik lényegi „hatáskör”, a kártalanítási kérelem visszautasítása (Bv.tv. 75/F. §) is. Ez úgy nyert szabályozást, hogy a kérelem visszautasítása esetén a bv. intézetnek tájékoztatást kell adnia a visszautasítás pontos okáról, illetve a visszautasítási ok elhárításához szükséges hiányosságok pótlásának a lehetőségéről [Bv.tv. 75/F. § (2) bekezdés], és az elítélt/egyéb jogcímen fogvatartott vagy a védő a visszautasítást követően nyolc napon belül előterjesztett ilyen irányú kérelmére a bv. intézet az elbíráláshoz szükséges iratokkal együtt köteles a kérelmet a bv. bíróhoz továbbítani, egyúttal külön intézkedés nélkül hatályát veszti az ügyben a bv. intézetnek a visszautasításról szóló határozata [Bv.tv. 75/F. § (3)-(4) bekezdés].

Tehát vélelmezhetően az élettér hiányához kapcsolódó más alapvető jogot sértő elhelyezési körülményeket (pl. nem megfelelő világítás, fűtés, szellőzési lehetőség, esetleg rovarfertőzöttség, stb.) a bv. intézet nem fogja vizsgálni az egyszerűsített eljárás során, holott a gyakorlat azt mutatja, hogy elenyésző az olyan kérelmek száma, amely kizárólag csak a nem megfelelő mértékű élettér hiányát nevesíti.

Ennek kapcsán lehet kérdéses az, hogy ha a túlzásfóltóság nem megállapítható, akkor a kérelmezők miként érvényesíthetik az egyéb elhelyezési körülményeik által elszenvedett alapjogsérelemlüket. Ugyanis, ha nem áll fenn a túlzásfóltóság, akkor a további körülményeket sem a bv. intézet, sem a bv. bírák nem fogják vizsgálni abból az értelmezésből kifolyólag, hogy azok csak az élettér hiányához kapcsolódóan eshetnek kifogás alá.

A Bv. tv. szerinti kártalanítási eljárás és a személyiségi jogsértés miatt indított polgári peres eljárás konkurálásának kiindulópontja, hogy a bv. bírói kártalanítás, illetőleg a további kártérítés és sérelemdíj iránti igény jogalapja nem azonos⁵³: a bv. bírói kártalanítás jogalapja a Bv.tv., míg a további kártérítés és sérelemdíj iránti igény jogalapja a Ptk. által meghatározott feltételrendszer. Kérdéses, hogy az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményekre alapozott igényről kizárólag a bv. bíró dönthet-e, avagy megválasztható-e, hogy a bv. bíró vagy a polgári bíróság adjon elégtételt. Abból azonban, hogy a kártalanítás jogalapját is a Bv.tv. határozza meg, az látszik következni, hogy igényérvényesítési fórum-kényszerről, vagyis (egészében) sui generis jogintézményről van szó⁵⁴, s ekként az adott igény elbírálása kizárólagos bv. bírói hatáskörbe tartozik. Másként fogalmazva, *nem kerülhető meg a bv. bírói eljárás, így nincs törvényes lehetőség az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatt közvetlenül a polgári bírósághoz fordulni* [BDT 2018.3850.].⁵⁵

Fentiek alapján végkövetkeztetésként azt a prognózist is levonhatjuk, hogy amennyiben a bv. intézetek telítettsége 100% alá süllyed, a fogvatartott kérelmezőknek az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülményeik vélt sérelme esetén ugyan ki kell méríteniük a Bv. tv. szerinti jogorvoslati formát – amely így felesleges terhet ró a bv. intézetekre és a bv. bírókra –, azonban mivel jogérvényesítési lehetőségeiket nem lehet korlátozni, vélhetően ismételten nagyobb számban polgári bírósághoz fognak fordulni, így ott ügyérkezés-növekményre lehet számítani.

⁵³ „[...] [A]z alapvető jogot sértő elhelyezési körülmények kártalanítási szabályai nem hozhatók összefüggésbe a kártérítési eljárás szabályaival, ezekre vonatkozóan a jogalkotó eltérő szabályozást alkalmazott. (3254/2019. (X. 30.) AB határozat, indokolás [30]).

⁵⁴ Kúria Bt.I.1199/2019/5.számú ítélete.

⁵⁵ FELEKY 2020, 6. p.

Tehát megállapítható, hogy a büntetés-végrehajtási törvény szerinti kártalanítás és a személyiségi jogsértésre alapított polgári peres eljárás mint két különböző igényérvényesítési eszközrendszer élesen elhatárolható egymástól, ugyanakkor ezen különállás mellett is felmerülhet az, hogy egymással konkurálnak. A kérelmezők alapvető jogukat sértő elhelyezési körülmények által előidézett alapjogsérelemük érvényesítésekor nincsenek könnyű helyzetben, előfordulhat ugyanis – például abban az esetben, ha a túlszűfoltosság hiánya ellenére az egyéb elhelyezési körülmények okozta alapjogsérelem okán kívánják jogukat érvényesíteni –, hogy mindkét eljárást meg kell indítaniuk annak ellenére, hogy nyilvánvalóan nem ez volt a jogalkotó célja. Ez a párhuzamosság véleményem szerint a bírói gyakorlatban is le fog csapódni annak kapcsán, hogy el kell dönteni, hogy ilyen jogsérelem esetén melyik eszközrendszer igénybevitelét támogatja.

A polgári peres jogérvényesítéssel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a fogvatartotti kárigények tekintetében – a fogvatartottak számára kedvező módon – megváltozott a hazai polgári bírósági gyakorlat⁵⁶, azonban arra még nem került sor, hogy ennek mint kompenzációs jogorvoslati lehetőségnek az EJEE 13. cikkével való összeegyeztethetőségét az Emberi Jogok Európai Bírósága megvizsgálja.

Jelen tanulmány végén gondolatébresztő jelleggel pedig azt a polgári bíróságok elé álló kihívást is felvetem, hogy amennyiben a bv. eljárásban érdemi tényállásbeli megállapításokra kerül sor, akkor azt a polgári bíróságok az új Pp. 270.§-ában (más eljárásban felvett bizonyítás eredményének felhasználása) foglaltak fényében hogyan és miként veszik figyelembe.

BODA ZOLTÁN

“CONFRONTATION” OF COMPENSATION CLAIMS BASED ON HOUSING CONDITIONS IN PRISONS VIOLATING FUNDAMENTAL RIGHTS AND CIVIL LAWSUITS FOR VIOLATION OF PERSONAL RIGHTS.

(Summary)

Current study attempts – in the light of the Constitutional Courts relevant practice – to draw a distinction between two separate claim enforcement methods: compensation claims based on housing conditions in prisons violating fundamental rights and civil lawsuits for violation of personal rights. The study also highlights the “confrontation” of the examined legal instruments. The study presents that the inmates are not in a favorable position when they try to enforce their rights based on violation of housing requirements in prisons. In certain cases, prisoners have to initiate both legal procedures, however it is clearly against the intention of the legislator. Sooner or later the judicial practice must decide which instrument of enforcement it supports in the event of infringement in question.

⁵⁶ A pilot judgement eljárásban az addig egyértelmű bírósági gyakorlatra tekintettel az EJEB még úgy ítélte meg, hogy a polgári peres úton történő kártérítés nem tekinthető az EJEE 13. cikkének megfelelő hatékony jogorvoslati lehetőségnek. (Varga és mások kontra Magyarország, 51-59. pont.)

JANKÓ-BADÓ ANDREA*

Az otthonszülés empirikus jogszociológiai vizsgálata

*A jogot közvetítő társadalmi erőter hatásainak
elemzése kvalitatív interjúk tükrében***

I. Bevezetés

A szülés (születés) folyamata összetett jelenség, amely túlmutat a biológiai törvényszerűségeken. A témakör többek között olyan jogi kérdéseket is felvet, amelyekkel jogszociológiai megközelítésben is érdemesnek tűnik foglalkozni. Jelen tanulmány egyrészt a jogszociológia egyik meghatározó kutatási területéhez, a jogtudat-kutatások hagyományaihoz kapcsolódik. Másrészt egy folyamatban lévő, feltáró jellegű kutatás (továbbiakban: Otthonszülés-kutatás) kereteibe illeszkedik, amely az otthonszülést érintő jogi kérdéseket empirikus megközelítésben vizsgálja.¹ Az Otthonszülés-kutatás elsődleges célja, hogy összefoglalást nyújtson az otthonszülés helyzetét pozicionáló társadalmi erőviszonyokról, az érintettek jogi szabályozással kapcsolatos attitűdjeiről, a kérdés társadalmi megítéléséről és annak lehetséges okairól. Az otthonszülés jogszabályi környezete és a társadalom közötti kölcsönhatás mindkét irányával: „a társadalomnak a jogra, és a jognak a társadalomra” gyarokolt hatásával is foglalkozik.²

Hazánkban a vonatkozó kormányrendelet (továbbiakban: Otthonszülés rendelet)³ 2011 óta lehetővé teszi az intézeti (kórházi) szülés alternatívájaként az intézeten kívüli szülés (otthonszülés)⁴ választásának lehetőségét. Az Otthonszülés rendelet hatályba lépését me-

* PhD-hallgató, PPKE Jog- és Államtudományi Doktori Iskola

** A tanulmány az *Új Nemzeti Kiválóság Program* keretében készült, az *Innovációs és Technológiai Minisztérium*, valamint a *Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap* támogatásával.

¹ A szerző köszönettel tartozik *H. Szilágyi Istvánnak* a tanulmány elkészítéséhez nyújtott szakmai segítségéért.

² FLECK ZOLTÁN – GAJDUSCHEK GYÖRGY: *Empirikus kutatás a jogban*. In: Jakab András – Menyhárd Attila (szerk.): *A jog tudománya: Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. HVG-ORAC. Budapest, 2015. 102. p.

³ Az intézeten kívüli szülés szakmai szabályairól, feltételeiről és kizáró okairól szóló 35/2011. (III.21.) Korm. Rendelet, amely 2011. április 1-jén lépett hatályba. Jogtár, Wolters Kluwer, Complex Kiadó (Jogtár). 2020. szeptember 8-án hatályos állapot

⁴ Az otthonszülés fogalmát a vonatkozó jogszabályi rendelkezések alapján helyesebbnek tűnik az intézeten kívüli szülés fogalmával helyettesíteni, ugyanakkor a köznyelvben, illetve a vonatkozó szakirodalomban az otthonszülés kifejezés az elterjedtebb, ezért a két fogalomra azonos kategóriaként tekintek. Otthonszülés alatt azt a jelenséget értjük, amikor a várandós nő a szülészeti ellátást előzetes választása alapján, előre ter-

gelőzően az otthoni szülés választása nem volt tilalmazott, ugyanakkor kormányrendelet szankcionálta azokat az egészségügyi szakembereket, akik képzésüknek megfelelő tevékenységüket a jogszabályokban vagy működési engedélyükben foglaltaktól eltérően végezték. Ez a rendelkezés szabálysértés megállapítását, és bírság kiszabását tette lehetővé olyan esetekben, amikor valaki egészségügyi szakemberként, otthoni szülésnél közreműködött.⁵ Az otthoni szülés jogi helyzetének rendezésével, a szülők számára megnyílt a lehetőség a szülés helyének és körülményeinek – viszonylag – szabad megválasztására. Ugyanakkor ez a lehetőség fokozott felelősséget is jelent, hiszen olyan orvosi és jogi szempontokat is felvet, amelyek útvesztőjében nehéz eligazodni a szülőknek, különösen, ha jogi és egészségügyi végzettséggel nem rendelkeznek. Döntésükre hatással lehet az a körülmény is, hogy a terhesgondozást végző szervek a szülés alternatíváiról, és a szüléssel összefüggő jogaikról, milyen jellegű információkat közvetítenek, és hogy a szülők milyen más – a terhesgondozást végző szakembereken kívüli – információs csatornákon keresztül tájékozódhatnak. Továbbra sincs egyetértés a szülés helyével összefüggő kockázati tényezők megítélésében, annak ellenére sem, hogy több, nemzetközi kutatás arra az eredményre jutott, hogy alacsony rizikójú várandósság esetén nincs különbség a tervezett otthoni szülés és az intézeti szülés között e tekintetben.⁶ Mindez jól tükrözi a témakör változatlan aktualitását.

Jelen tanulmánynak nem célja a fenti kérdésekben történő állásfoglalás, azok túlmutatnak a szerző kompetenciáján. A tanulmány az Otthoni szülés-kutatás empirikus részének korai fázisában született. Ennek során – kvalitatív interjúk keretében – olyan édesanyjak számoltak be a szüléssel kapcsolatos tapasztalataikról, akik jogi végzettséggel nem rendelkeznek, és legalább egy gyermeküket otthonukban vagy valamely születésházban, szaksegítség közreműködésével hozták világra. Az interjúk többek között arra keresték a választ, hogy esetükben milyen okok vezettek annak a „nonkonformista igénynek”⁷ a megfogalmazódásához, ami alapján az otthoni szülést választották a kórházi szüléssel szemben, illetve a döntésben volt-e szerepe annak, hogy a választás lehetőségét a jog elismeri. Milyen információs csatornákon keresztül tájékozódtak az otthoni szülésről? Hogyan igazodtak el az ellentétes álláspontok között? Családjuk és ismerőseik véleménye,

vezett módon, az egészségügyről szóló törvényben meghatározott fekvőbeteg-szakellátás keretein kívül kívánja igénybe venni, vagyis magzatát – a jogszabályi feltételek fennállta esetén – otthonában vagy valamilyen bábapraaxis által működtetett születésházban tervezi megszülni, szülész-nőgyógyász szakorvos vagy megfelelő szakképzéssel rendelkező szülésznő közreműködésével. Ide tartozik az az eset is, ha valaki a fentieknek megfelelően tervezi a szülést, de a szüléssel kapcsolatos váratlan események miatt kórházban hozza világra gyermekét. Nem tartozik a fenti kategóriába, ha a vájúdó nő valamilyen oknál fogva nem tud időben kórházba érkezni a szülés befejezte előtt, és otthonában szül, majd kórházba megy. Ugyancsak nem tartozik a fenti kategóriába azok szülése, akik otthon szeretnék azt megvalósítani, de ehhez nem vesznek igénybe semmilyen orvosi-egészségügyi segítséget. Otthoni szülés rendelet: 1-4. §, Jogtár. 2020. szeptember 8-án hatályos állapot; KISDI BARBARA: *Az otthoni szülés mint társadalmi körjelző tünet*. Kapocs. A Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet folyóirata 2012/3. 29–30. pp.

⁵ 218/1999. (XII. 28.) Kormányrendelet 101. § (2) bekezdés, hatályon kívül helyezte: 2012. évi II. törvény 254. § (1) bekezdés b) pont. Hatálytalan: 2012. IV. 15-től. Lásd: 2012. évi II. törvény 252. §. Jogtár. 2020. szeptember 8-án hatályos állapot

⁶ Egyes nemzetközi kutatási eredmények magyar nyelvű ismertetéséről lásd például: VINCZE FELÍCIA – LIPINÉ KRÉMER IBOLYA: *Az intézeteken kívüli szülés helyzetének és a szülésznők szerepének alakulása hazánkban*. Orvosi Hetilap 2016/11. 415–423. pp.

⁷ KISDI BARBARA: *Mint a földbe hullott mag. Otthoni szülés Magyarországon – egy antropológiai vizsgálat tanulságai*. L'Harmattan Kiadó – Könyvpont Kiadó. Budapest, 2013. 15. p.

valamint a médiából érkező üzenetek, mennyire befolyásolták a döntésüket? Milyen viszony fűzi őket a szülésüket kísérő személyekhez, illetve más otthon szülőkhöz?

Bár a témaválasztás újszerű, a jogtudatot befolyásoló tényezők vizsgálatán belül, többek között a jogi kommunikáció szerepének-, a jogot közvetítő struktúráknak-, valamint a csoporthoz tartozás tényezőinek vizsgálata is évtizedek óta a jogtudat-kutatások része.⁸

Jelen tanulmány keretei között nincs mód részletesen tárgyalni a jogtudat-kutatások elméleti és módszertani kérdéseit. Fontos azonban kiemelni, hogy az elmúlt évtizedek kutatásai többnyire arra a következtetésre jutottak, hogy a jogtudat egyéni és társadalmi szintjei – viszonylagosan – elkülöníthetők egymástól. Az egyéni jogtudatnak egyaránt vannak értelmi (kognitív)-, érzelmi- és akarati elemei is.⁹ A jogtudat társadalmi szintje helyett napjainkban egyre inkább a jogi kultúra fogalmának használata tűnik megfelelőnek, amely a joggal kapcsolatos értékek, normák, szimbólumok és a társadalmi gyakorlatok sajátos mintázatainak összességéeként értelmezhető, a legitimitás fogalma mentén közvetlenül kapcsolódik a politikai kultúrához, és „szervesen illeszkedik a kultúra egészének szövetébe”.¹⁰ A jogi kultúra fogalmán belül – elsősorban Lawrence Friedman nyomán – elkülöníthető azok jogi kultúrája, akik a joggal hivatásszerűen nem kerülnek kapcsolatba (külső jogi kultúra), illetve azoké, akik jogásként, professzionális szinten foglalkoznak azzal (belső jogi kultúra).¹¹ Ezeket a területeket laikus és professzionális jogi kultúrának is szokás nevezni.¹² Jelen kutatás elsősorban a külső (laikus) jogi kultúra egy szeletének vizsgálatára tesz kísérletet az otthonszüléssel összefüggésben, hiszen olyan édesanyák joghoz való viszonyát vizsgálja, akik jogi végzettséggel nem rendelkeznek, ennek ellenére kénytelenek eligazodni a jogi elemeket is tartalmazó információk rengetegében.

A jogi kultúra folyamatosan formálódik, átalakul, melyben jelentős szerepe van az egyén és a társadalom között kölcsönösen ható folyamatoknak. Az otthonszüléssel összefüggésben – az alanyok joghoz való viszonyának értelmezése érdekében – elsősorban a kommunikáció szerepét érdemes kiemelni az említett folyamatok közül. A kommunikáció két irányú. Egyrészt az állami szervek jogi információkat közvetítenek az állampolgárok felé. Az egyén az államhoz, illetve annak intézményeihez azonban nem közvetlenül, hanem egymást átfedő közösségeken, csoportokon keresztül kapcsolódik.¹³ Az állami szervek által megfogalmazott „jogi üzenetek” általában megváltozott formában, és nem közvetlenül érik el az érintett cselekvőket, azokat különböző

⁸ FEKETE BALÁZS – H. SZILÁGYI ISTVÁN: *Jogtudat-kutatások a szocialista Magyarországon*. In: H. Szilágyi István (szerk.): *Jogtudat-kutatások Magyarországon 1967–2017*. Pázmány Press. Budapest, 2018. 31. p.

⁹ H. SZILÁGYI ISTVÁN: *A jogtudat-kutatások problématerképe*. In: H. Szilágyi István (szerk.): *Jogtudat-kutatások Magyarországon 1967–2017*. Pázmány Press. Budapest, 2018a. 113. p.

¹⁰ H. SZILÁGYI ISTVÁN: *Kínos történetek. Jogi történetmesélés és jogszociológia*. In: Bodnár Kriszta – Fekete Balázs (szerk.): *Iustitia Meghallgat. Tanulmányok a „Jog és Irodalom” köréből*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Jogtudományi Intézet. Budapest, 2018b. 205. p.

¹¹ FEKETE BALÁZS: *A kortárs 'jogi kultúra' fogalom eredete*. In: H. Szilágyi István (szerk.): *Jogtudat-kutatások Magyarországon 1967-2017*. Pázmány Press. Budapest, 2018. 131. p.

¹² NAGY ZSOLT: *A külső és belső jogi kultúrák eltérései, avagy az olasz jogi eljárások késedelme*. FORVM. Acta Jur. et Pol. Szeged 2013/3. 153. p.

¹³ H. SZILÁGYI 2018a, 113. p.

közvetítők továbbítják feléjük.¹⁴ *John Griffiths* szerint a jog társadalmi működésének vizsgálata során a „társadalmi élet földszintjére”, vagyis azokra a konkrét társadalmi helyzetekre érdemes összpontosítani, amelyekben a jogi szabályozás tárgyát képező társadalmi cselekvés megjelenik.¹⁵ *Griffiths* saját elméletét elsősorban *Sally Falk Moore*, félautonóm társadalmi mezők (FATM) fogalmára alapozta. *Moore* szerint a FATM-ek olyan, változó méretű és helyszínű társadalmi csoportok, amelyek „bizonyos fokú önszabályozást” mutatnak belső működésük tekintetében. A FATM-ek között a legnagyobb az állam, amely általában – de nem feltétlenül – korlátozza a többi FATM működésének autonómiáját. Egy FATM általában saját szabályokkal és szokásokkal rendelkezik, képes normákat alkotni, majd kikényszeríteni, illetve előidézni azok követését.¹⁶ Belső autonómiája révén elutasíthatja a külső jogi szabályok alkalmazását, illetve azokat a belső „közérdekkel” ellentétesnek minősítheti.¹⁷ Ugyanakkor a FATM tevékenysége az állami jogalkotás folyamatára is hatást gyakorolhat az őt érintő kérdésekben történő állásfoglalása-, illetve a külső szabályok elutasítása révén.¹⁸ Egy összetett társadalmon belül tehát a különböző FATM-ek, egymáshoz kapcsolódó, bonyolult láncolatba fűződnek.¹⁹ Egy FATM tagjai mezők sokaságában tagok, a különböző FATM-ek szabályozási hatásai egymást is érinthetik. Az egészségügyi szektor FATM-jei nagyfokú autonómiájuknak – hivatásuk tárgyi, intézményi és kollegiális szabályainak – köszönhetően, sok esetben ellehetetlenítik az „egészségügy földszintjét” célzó külső szabályozás hatásainak érvényesülését.²⁰ A kvalitatív interjúk tanulságai szerint, három, nagyobb – szakembereket és laikusokat egyaránt összekötő – FATM az otthonszülés körül is körvonalazható, ahogyan arról a későbbiekben részletesen is szó esik. A FATM-ek egyik fontos erőforrása, hogy információkat közvetítenek az otthonszülésről a szülők, és általában a társadalom felé, amely az otthonszülés megítélésére, illetve választására jelentős hatással lehet.

Másrészt utalni kell az egyéni kommunikáció szerepére is, a kommunikációs folyamatokon belül. A jogi kultúra a nem jogi jellegű „élet-szférák” érdekeit a jogrendszer felé közvetíti, illetve a közvetítés révén maga is formálja a jogrendszert.²¹ Az egyén a joggal kapcsolatos véleményének nyilvános megfogalmazása révén a jogi, illetve politikai kultúrát, végső soron a kultúra egészét maga is formálja.²² Azok a szülők, családok, akik a szüléssel, szülészeti ellátással kapcsolatos élményeiket, illetve véleményüket – akár a tanulmány tárgyát képező kvalitatív kutatás keretében – nyilvánosan közlik,

¹⁴ JOHN GRIFFITHS: *A jogalkotás társadalmi működése*. In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és antropológia*. Budapest, 2000. 246. p.

¹⁵ GRIFFITHS 2000, 247. p.

¹⁶ SALLY FALK MOORE: *A félautonóm társadalmi mező mint megfelelő kutatási tárgy*. In: Varga Csaba (szerk.): *Jog és antropológia*. Budapest, 2000. 140. p.

¹⁷ GRIFFITHS 2000, 251. p.

¹⁸ GRIFFITHS 2000, 248–249. pp.

¹⁹ MOORE 2000, 141. p.

²⁰ GRIFFITHS 2000, 250. p.

²¹ FEKETE 2018, 130. p.

²² H. SZILÁGYI 2018a, 106. p.

maguk is formálhatják a szülés alternatíváival kapcsolatos társadalmi vélekedést, ami végső soron akár a jogi szabályozás alakulását is befolyásolhatja.²³

Lényeges azt is kiemelni, hogy a jogtudatra hatnak az alábbi, közvetítő struktúrák is: a társadalmi rétegződés (nem, kor, vagyoni helyzet, jövedelem, iskolai végzettség, lakóhely), valamint a szocietális és professzionális csoportok alakulatai.²⁴ Ez utóbbi struktúrák szintén meghatározó jelentőségűek az információhoz való hozzáférés lehetőségeinek és korlátainak kijelölésében.

Jelen vizsgálódáshoz szorosan kapcsolódnak *Kisdi Barbara* antropológiai-, valamint *Varró Gabriella* szociológiai megközelítésű kutatásai az otthonszüléssel összefüggésben. *Kisdi* 2005 és 2010 között hetvenhat alkalommal készített félig strukturált interjúkat ötven otthon szült-, otthon szülésre készült- vagy készülő édesanyával. További tizennégy interjút készített dúlák (asszonytársi segítők) körében.²⁵ Egyrészt célul tűzte ki az otthonszülést választó nők értékválasztásainak és értékrendjének vizsgálatát, másrészt az otthonszülés ellentmondásos társadalmi megítélése okainak elemzését. Kutatási eredményeinek összefoglalása²⁶ során, az otthonszülést kulturális jelenségként értelmezte, és az otthonszülés mondanivalóját egy tágabb értelmezési keretben mutatta be. Rámutatott arra, hogy az otthonszülőket jellemző életszemlélet „a jórészt posztmodern elveken nyugvó, humán- és környezettudatos magatartás újraértelmezett elveinek szerves része”, amelyet holisztikus megközelítésben érdemes vizsgálni.²⁷

Varró Gabriella szociológus 2010-ben és 2013-ban – a szabályozás létrejötte előtt és után – otthon szülő nők körében végzett reprezentatív felmérést. A kutatás keretében az otthonszülés választásának okait, valamint az otthon szülő nők egészségügyi intézményrendszerrel való kapcsolatát vizsgálta. A 2013-as, megismételt vizsgálat célja pedig annak felmérése volt, hogy az egészségügyi ellátórendszer hozzáállása változott-e az Otthonszülés rendelet hatályba lépése óta.²⁸

Jelen tanulmány ismerteti a fenti kérdéseket körbejáró interjúk felvételének és kiértékelésének fontosabb tanulságait. Elsődleges célja, hogy – az alanyok tapasztalati

²³ A Temovszky kontra Magyarország ügy jó példája annak, hogy egy édesanya (és egy civil szerveződések együttműködése) is képes hatást gyakorolni a jogi szabályozás alakulására. Az ügyet az Otthonszülés rendelet megalkotásának közvetlen előzményeként szükséges említeni. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (továbbiakban: Bíróság) megállapította, hogy a magánélet fogalma, a szülővé válás feltételeinek megválasztásához való jogot is magában foglalja. https://tasz.hu/files/tasz/imce/temovszky_kontra_magyarorszag_hun.pdf (letöltve: 2020. szeptember 8.)

²⁴ E kategóriáknak a – jogtudat fogalmával összefüggő – részletes elemzéséről lásd: H. SZILÁGYI 2018a, 113–118. pp.

²⁵ KISDI 2013, 23–25. pp.

²⁶ *Kisdi Barbara* kulturális antropológus már a doktori értekezését (Phd) is az otthonszülés témakörében írta. Kutatási eredményeit összefoglaló munkája könyv formájában is megjelent: KISDI BARBARA: *Mint a földbe hullott mag. Otthon szülés Magyarországon – egy antropológiai vizsgálat tanulságai*. L'Harmattan Kiadó. Budapest, 2013. A szülés-születés témakörét társadalomtudományi megközelítésben vizsgáló tanulmánykötet is megjelent a szerkesztésében: KISDI BARBARA (szerk.): *Létkérdések a születés körül. Társadalomtudományi vizsgálatok a szülés és születés témakörében*. L'Harmattan Kiadó – Könyvpont Kiadó. Budapest, 2015.

²⁷ KISDI 2013, 23. p.

²⁸ VARRÓ GABRIELLA: *Így szülünk mi – szülési lehetőségek és gyakorlat Magyarországon*. In: Kisdi Barbara (szerk.): *Létkérdések a születés körül. Társadalomtudományi vizsgálatok a szülés és születés témakörében*. L'Harmattan Kiadó – Könyvpont Kiadó. Budapest, 2015. 185–203. pp.

alapján – vizsgálja a jogot közvetítő információcsatornák egyéni jogtudatra gyakorolt hatásait az otthonszüléssel összefüggésben. Kiemeli azokat a közvetítő struktúrákat, amelyek az alanyok elbeszélései alapján az információhoz való hozzáférésben szerepet játszottak. Kognitív oldalról érinti az alanyok jogismeretének egyes kérdéseit, az érzelmi elemek oldaláról pedig az otthonszülés választásának okait, valamint a jogi szabályozás létének a döntési folyamatra gyakorolt szerepét.

II. Az adatfelvételi eljárás főbb jellemzői, és az elemzés módszere

A kvalitatív vizsgálatnak – a módszertani jellegzetességekből adódóan – nem célja a kvantifikáció, illetve az általános következtetések megfogalmazása. Az egyéni nézőpont különböző szempontjainak feltárására, megismerésére,²⁹ illetve új kutatási irányok azonosítására fókuszál.³⁰ Az interjúk az alanyok szubjektív élményeinek-, tapasztalatainak-, véleményének és érzelmeinek feltárását célozták. Ugyanakkor a kutatás a kritikai kvalitatív módszertan elveire is figyelemmel van, amely szerint létezik empirikus valóság, nagyrésztben tőlünk függ, hogy „ezt a világot hogyan észleljük és értelmezzük, de a világ nem tolerál mindenféle értelmezést egyformán”.³¹ A valóság – tartalmi gazdagság megőrzésére törekvő – elemzése önmagában is értéket teremt, de „csak akkor hiteles és meggyőző, ha a vizsgálat minden lépésben körültekintő, szisztematikus, kritikai”.³²

Tartalmuk alapján az interjúk leginkább a tematikus kvalitatív interjú kategóriájába illeszkednek. Az alanyok egy meghatározott témával, az otthonszüléssel kapcsolatban átélt, személyes tapasztalataira és nézeteire kíváncsiak. Az előzetesen meghatározott kutatási kérdések a feltétlenül érinteni kívánt szempontokat igyekeztek összefoglalni, azonban az interjúk során a kérdések lényegén volt a hangsúly, nem a konkrét szövegezésen.³³ Szerkezet és forma szempontjából az interjúk félig strukturáltak, kapcsolódva a tematikus kvalitatív interjú előbbiekhöz említett jellemzőihez. Keretüket tekintve, két fókuszcsoporthoz tartozó interjú felvételére került sor 2020. márciusában, Szegeden (három-, illetve négy fő részvételével). Ezen kívül három egyéni interjú készült (egy interjú személyes találkozás-, a másik kettő pedig videókonferencia beszélgetés keretében). A csoportos és egyéni interjúk alapján felmerült adatokat egységként kezeltem, azokat együttesen elemzem.³⁴

A mintavétel nem valószínűségi, az alanyok megkeresése hozzáférési alapon-, illetve hólabda módszerrel történt.³⁵ Az alanyok ismerősök ajánlásai-, illetve internetes fórumokon megosztott kutatási felhívás alapján jelentkeztek. Azok az alanyok, akik

²⁹ FLECK – GAJDUSCHEK 2015, 118. p.

³⁰ FLECK ZOLTÁN et al.: *A jogtudat narratív értelmezése*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest, 2017. 139. p.

³¹ SZOKOLSZKY ÁGNES: *Kutatómunka a pszichológiában. Metodológia, módszerek, gyakorlat*. Osiris Kiadó. Budapest, 2014. 412. p.

³² SZOKOLSZKY 2014, 413. p.

³³ Az interjúkat jelen tanulmány szerzője vette fel, írta le és anonimizálta.

³⁴ Az interjúk típusainak besorolásához lásd: SZOKOLSZKY 2014, 456–467. pp.

³⁵ VICSEK LILLA: *Fókuszcsoporthoz tartozó. Elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás*. Osiris Kiadó. Budapest, 2006. 151. p.

maguktól jelentkeztek, ajánlottak további személyeket, akik aztán szintén megkeresésre kerültek.

Az interjúk elemzésére a kódolás alapján történő adatelemzés³⁶ módszerével került sor. Az előzetes kutatási kérdések-, illetve az interjúk során felmerült további szempontok alapján, fő- és alkategóriák kerültek meghatározásra. Az egyes kategóriákhoz az interjúk leírt szövegéből hosszabb-rövidebb szövegrészeket lehetett társítani, amely művelet eredménye az elemzés strukturális felépítését is meghatározta. Mindezek alapján kiválaszthatóvá váltak azok a szövegrészek, amelyek alapján az elemzést el lehetett végezni. Az interjúk elemzésének elsődleges célja, hogy elősegítse a kutatás következő fázisára-, a kvantitatív (kérdőíves) vizsgálatra történő felkészülést.

III. Az otthonszülés információs erőtere (a jogot közvetítő struktúrák hatása)

A kvalitatív interjúk – a jogi kultúra fentiekben kiemelt jellemzőivel összhangban – rámutattak arra, hogy az otthonszülés társadalmi megítélésében, illetve a szülés különböző formái közötti választásban, meghatározó jelentősége van azoknak a közvetítő struktúráknak, amelyek a szülészeti ellátással kapcsolatos információkat a szülők, családok felé közvetítik. Ezek körében utalni kell egyrészt a társadalmi rétegződés szempontjaira, valamint arra a körülményre, hogy közvetlen környezetük, családjuk és ismerőseik véleménye, továbbá a médiából érkező üzenetek is befolyásolhatják őket. Másrészt szólni kell azokról a – szakemberekből és laikusokból álló – FATM-ekről, amelyek a szülés megfelelő körülményeivel kapcsolatban ellentétes nézeteket vallanak és közvetítenek. Az alanyok joghoz való viszonya, illetve a jogi információknak az otthonszülés választására gyakorolt hatása, az információt közvetítő társadalmi struktúrák által kijelölt kereteken belül válik értelmezhetővé. Jelen tanulmány célja – terjedelmi korlátok okán – a fenti közvetítő struktúrák vázlatos bemutatása lehet, azok mélyebb elemzése az Otthonszülés-kutatás későbbi fázisának célkitűzése.

1. A társadalmi rétegződés és a szocietális-, professzionális csoportok hatása

A jogot közvetítő struktúrák körében elsőként a társadalmi rétegződés tényeiről kell szólni. Az egyén jogtudatára – leginkább a jogismeretere – gyakorolt hatásukat a jogtudat-kutatások, már az 1960-as évektől kezdve vizsgálták.³⁷ A nem, kor, iskolázottság, vagyoni helyzet, lakóhely tényeinek hatásait elemző kutatások, többnyire egyetértenek abban, hogy a fenti tényezők közül az iskolázottság (műveltség) szerepe a leghangsúlyosabb, ugyanakkor a vagyoni helyzet szerepe sem elhanyagolható.³⁸ A

³⁶ VICSEK 2006, 262. p.

³⁷ Lásd például: KULCSÁR KÁLMÁN: *A jogismeret vizsgálata*. MTA-JTI. Budapest, 1967.

³⁸ Lásd például: GAJDUSCHEK GYÖRGY – FEKETE BALÁZS: *A magyar lakosság jogismerete az elmúlt fél évszázadban és ma. Összehasonlító elemzés Kulcsár Kálmán 1965-ös kutatása alapján*. Pro futuro – A jövő nemzedékek joga 2015/5/1. 11–28. pp.; GAJDUSCHEK GYÖRGY – FEKETE BALÁZS: *A jogismeretet befolyásoló társadalmi tényezők elemzése*. Pro futuro – A jövő nemzedékek joga 2015/5/2. 71–95. pp.

kvalitatív kutatásnak – a módszertani korlátokból adódóan – a társadalmi rétegződés szempontjainak vizsgálata során sem célja, hogy általános következtetéseket fogalmazzon meg, e kérdések vizsgálata kvantitatív (kérdőíves) kutatás tárgya. Ugyanakkor érdemes néhány megjegyzést tenni a felmerült adatokkal összefüggésben, illetve összevetni azokat a korábbi kutatások eredményeivel, már csak azért is, hogy szemléltetni lehessen, általában milyen rétegspecifikus szempontok mentén jellemezhetőek azok a nők (szülők), akik az otthonszülést választják Magyarországon.

Varró Gabriella 2010-es, illetve 2013-as vizsgálati eredményei szerint, az otthonszülést választó szülők jellemzően magasan kvalifikáltak, egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkeznek, az érettségivel alacsonyabb végzettség nem jellemző. A szülők lakóhelye, illetve a szülések helye nagyrészt Budapest vagy annak vonzáskörzete, és az otthonszülések jelentős többsége húszezer fősnél nagyobb városban zajlik.³⁹ Kisdi Barbara ötven főből álló, 2005 és 2010 között felvett mintájában, az alanyok hetven százaléka rendelkezett diplomával, húsz százaléka egyetemre járt éppen, s csupán tíz százalékuk rendelkezett középfokú végzettséggel. Az otthonszülés preferálásában a magas iskolázottság meghatározó tényezőnek tűnt.⁴⁰

A jelen kutatás alapjául szolgáló kvalitatív interjúk alanyai, harminc és ötven év közötti nők, akik legalább egy gyermeküket otthonukban vagy valamely születésházban, szaksegítséggel hozták világra. A fókuszcsoportos interjúk alanyai (10/7) Csongrád megyében, az egyéni interjú alanyok (10/3) Pest megyében élnek. Szülésükre a lakóhelyüknek megfelelő megyében került sor. Az alanyok többsége (10/9) házas, egy alany elvált. Az alanyok többsége (10/9) felsőfokú – egyetemi vagy főiskolai – végzettséggel rendelkezik, egy alany az érettségi után szakképesítést szerzett.

A szocietális (családi-, baráti-, „világnézeti”-) csoportok, valamint a munkahelyi környezet (professzionális csoport)⁴¹ szintén befolyásolhatja a szülők otthonszüléshez fűződő viszonyát. A kvalitatív interjúk alanyainak többsége utalt arra, hogy közvetlen környezete az otthonszülésről-, illetve arról, hogy az otthonszülés választása jogszerű lehetőség, nem rendelkezett hiteles információval. Ez utóbbi körülmény érzelmileg hatott az alanyokra, mégsem tántorította el őket az otthonszülés választásától. Az alanyok egy része (10/4) családját, barátait, ismerőseit és munkatársait – az első szülésük idején – nem tájékoztatta arról, hogy otthonszülésre készül. Ezt a döntésüket azzal indokolták, hogy igyekeztek magukat távol tartani azoktól az információktól, amelyek az otthonszüléssel kapcsolatos tájékoztatásán, illetve annak negatív megítélésén alapulnak.

Anya 1.: (...) anyukámon kívül senki nem tudta azt, hogy mi otthon fogunk szülni, és ez volt a jó, mert hogyha mindenkinek elmondtuk volna, mindenkítől ezt a negatív véleményt kaptuk volna. Ez biztos, hogy minket is eltántorított volna az otthonszüléstől. Szerintem így, hogy nem mondtuk el, sokkal magabiztosabbak voltunk, és emlékszem, a baráti köreinkben is hogyan beszéltek erről, hogy Úristen, otthon? Igen. Aztán amikor a második jött, akkor kérdezték, hogy ezt is otthon születek? Mondtuk, hogy igen, és teljesen tudták, hogy igen, otthon szülünk, másnap már lent vagyunk a játszótéren. Akkor

³⁹ VARRÓ 2015, 195. p.

⁴⁰ KISDI 2013, 111. p.

⁴¹ H. SZILÁGYI 2018a, 113–118. pp.

már elfogadták, de addig, amíg nincs elterjedve pozitív kép az otthonszülésről, addig szerintem mindenkiben sokkal erősebb a negatív kép.

Azok az alanyok (10/6), akik környezetüket előzetesen tájékoztatták otthon szülési szándékukról, valamennyien beszámoltak arról, hogy családjuk és ismerőseik aggodalmukat fejezték ki emiatt. Ez utóbbi alanyok kisebb részének (6/2) környezete mégis elfogadóan reagált.

Anya 2.: Én kezdetektől fogva szép lassan készítettem fel a nagyszülőket és mindenkit, és Ők egyszer sem mondták, hogy ne. Iszonyatosan izgultak, csak nem mondták, de annyira jó fejek voltak. Anyukám teljesen rám bízta a döntést, úgyhogy szerencsém is volt ezzel.

Az alanyok többségének (6/4) környezete kizárólag a döntéssel kapcsolatos ellenérzéseit fejezte ki.

Anya 4.: Az első szülésig végig azt hallgattam, hogy meg fogok vakulni, hogy nem császár. Ez volt az első. A másodiknál jött, hogy Uristen, mi lesz, ha otthon valami gond történik. Anyósom még a harmadiknál is, amikor kiderült, próbálkozott azzal, hogy ott a környékükön a szüléset most egészen jó irányba mozdult, nem akarnék-e mégiscsak ott? Nem szeretnék.

A szocietális kategórián belül, a „világnézeti” csoportok egyéni jogtudatra gyakorolt hatását is kiemelik a kutatások.⁴² Ezzel kapcsolatban jelen kutatás kérdései az alanyok más otthon szülő nőkhöz, otthonszülést választó családokhoz való viszonyának feltérképezésére irányultak. Arra keresték a választ, hogy az otthon szülő nők érznek-e valamilyen értelemben közösséget más otthon szülőkkel, járnak-e ilyen közösségbe, illetve ez a körülmény befolyásolja-e a szüléssel kapcsolatos nézeteik és ismereteik alakulását.

Az otthon szülő nők közösségként történő értelmezésének lehetőségeit *Kisdi Barbara* is vizsgálta. A wellmanni értelemben vett „közösség” fogalmán keresztül arra a következtetésre jutott, hogy az otthon szülőkre mint személyes hálózati közösségre érdemes tekinteni, amelyen belül bizonyos normák kényszerítő szerepe érvényesül, akkor is, ha ezeknek a normáknak az alapja elsősorban a szülés különböző formái közötti választás szabadsága. A csoporton belül meghatározó jelentőségűek a többségre érvényes jellemzők, amelyek fokozatosan stabilizálódnak. A szülésfelkészítő tanfolyamokon átadott ismeretek is olyan normákat jelentenek, amelyek formálják az otthon szülők életfelfogását, és egy közös „életmód-stratégiát” körvonalaznak.⁴³

A kvalitatív interjúk megerősítették a fenti megállapításokat. Az alanyok elbeszéléseiben rendre felmerültek olyan utalások, amelyek a sok szempontból közös értékek, nézetek szerepét hangsúlyozták. Az általános értékek formálódásában szerepet játszott az otthonszüléssel, és az abban közreműködő szakemberekkel való kapcsolatba kerülés. Az alanyok többsége (10/8) egyértelműen kifejezte, hogy érez közösséget más otthon szülő nőkkel, illetve többen tartják is egymással a kapcsolatot. Két alany bizonytalanul nyilatkozott ezzel kapcsolatban. Különösen a fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések során érzékelhetővé vált az őket összekötő, láthatatlan kapocs, amely az életpályájukban felfedezhető hasonlóságokban gyökerezik.

Anya 1.: (...) én azt vettem észre, hogy azok, akik otthon szültek, azok ugyanolyan elveket vallanak. Mi sem nézünk tévét, a médiából letizedeljük, amit hallunk. Egy hul-

⁴² H. SZILÁGYI 2018a, 115. p.

⁴³ KISDI 2013, 113–114. pp.

lámhosszon vagy azokkal az emberekkel, plusz nem néznek hülyének (a többi alany egyetértően nevet, helyesel). Anya 3.: Nem járok ilyen közösségbe, de néha összetalálkozunk. Anya 4.: Egy idő után azt veszed észre, hogy ugyanazokkal vagy az összes hasonló szemléletű csoportban, akár mosi pelus, akár hurci, akár szoptatás. Anya 2.: Igen, hulladékmentes csoport. Mindenhol ugyanazok vannak.

Anya 6.: Összekapcsol, igen. Mondjuk én közösségbe nem járok, de vallok közösséget. Anya 5.: Igen, tehát így összekacsintunk, hogy jó, Te is otthon szültél!

Anya 8.: (...) Számomra nagyon fontos volt mindig az életnek a minél természetesebb felfogása, és azt hiszem, ez is vezetett az otthonszüléshez, de ez egy életszemlélet, amivel rendelkezem, vagy mi rendelkezünk, amit próbálunk a gyerekeinknek is átadni, ami azt gondolom, hogy ma egyre inkább aktuális, mert egyre messzebb kerülünk tőle. (...) A férjem ki is vett szabadságot, Ő is jött, és együtt csináltuk (a szülésfelkészítő tanfolyamot). Ez nagyon-nagyon fontos része volt annak, hogy az egész családnak az alapjait letegyük, mert mindenféle téren olyan alapokat adott, és olyan tudást, olyan ősi bölcsességeket, amit sehonnan máshonnan. (...) ez egy életforma, egy élet látás.

Ugyanakkor az összetartozás tudat része a más nézeteket képviselő szülők-, illetve általában a társadalom részéről tapasztalt kirekesztettség és „stigmatizáltság” érzés megélése is.

Anya 1.: (...) ezek az emberek ugyanazokat az elveket vallják, és nem szekta tagok. (...) Én úgy vagyok vele, hogy amikor jártam a Vasasba a kötelező ultrahang vizsgálatokra, nem mertem senkinek sem mondani. Ott a kismamák között én leültem, és kérdezték, hogy ki a fogadott orvosom, én meg csak kitértem a válasz elől, mert nem akartam azt, hogy konfrontálódjak emiatt. Anya 3.: Stigmatizálnak. Anya 1.: Igen, ezekkel az emberekkel, bocsánat, így Veletek, nem érzi ezt az ember, hogy el kell titkolnia valamit, ami egy bizonyos jó érzés, és az életem legjobb döntése, hogy otthon szülhettem. Veletek ez nincs így, hogy el kell titkolni.

Anya 5.: Azért valamilyen szinten egy kicsit a másság, én azt érzem, úgy elkísér bennünket, és a gyerekeinket.

Az interjúk arra is rámutattak, hogy az otthonszülést választók közötti kapcsolódások sok esetben az online térben történnek, az otthonszülés vagy a természetes szülés témáját feldolgozó fórum, illetve csoport keretében, amely az otthonszüléssel kapcsolatos információk egyik legfontosabb forrása.

Az online és offline közösségeket összehasonlító empirikus kutatások rámutattak arra, hogy az online közösségekben – az offline közösségekhez hasonlóan – kialakulhat a közös nyelv és csoportstruktúra, illetve azokon belül különböző csoportdinamikai folyamatok játszódhatnak le. Felléphet a konformitás, vagy kialakulhatnak feszültségek a csoporttagok között. Fontos különbség azonban, hogy az offline csoportokban a kapcsolatépítésben nem a földrajzi értelemben vett közelség, hanem a hasonló érdeklődés a legfontosabb összetartó erő. A csoportok felépítését a hálózati struktúra határozza meg. További eltérés, hogy az online csoportok esetében lehetőség van arra, hogy a tagok egy része „láthatatlan” maradjon, csak egy kisebb csoport szól hozzá aktívan a beszélgetésekhez. Az online közösségekhez való csatlakozás motivációit a gazdasági érdek-, szórakozás-, önfelzárkózás-, társaság-, menekülés- és hírnév kategóriái

szerint csoportosítják a kutatások.⁴⁴ A gazdasági érdek kategóriája magában foglalja az információhoz való hozzáférés szükségletét is, ugyanis az online közösségek az információ elérésének gyors, egyszerű módját biztosítják, illetve magánemberek személyes véleményét is hozzáférhetővé teszik a felhasználók számára, amelyet maguk a tagok közölnek az erre kialakított felületen. A személyes vélemények megismerése, illetve a hitelességükbe vetett bizalom, segíthetik a felhasználókat az életük különböző területeit érintő döntéseik meghozatalában. A társaság igénye kategória pedig arra utal, hogy az online közösségekhez való csatlakozás erősítheti a tagokban a „valahova tartozás” érzést, illetve érzelmi és fizikai segítséget is nyújthat.⁴⁵

Az otthonszülés, természetes szülés témakörében szervezett online csoportokhoz, az alanyok elsősorban abból a célból csatlakoztak, hogy az otthonszüléssel kapcsolatban tájékozódjanak, vagyis – a fenti kategóriákat alapul véve – elsősorban gazdasági (információorientációs és kognitív) érdek motiválta őket. Ugyanakkor a csoportok szociális-, emocionális szükségleteik kielégítésére is alkalmasnak bizonyultak, hiszen a csatlakozás révén új ismeretségekre tettek szert.⁴⁶

Anya 9.: Instagramon van egy csoport, ott nem szült mindenki otthon, de sokat beszélgettünk erről, és valahol egy kicsit misszióknak tartjuk azt, hogy információ jusson el a nőkhöz ennek a legalitásáról. Van egy oldal, ez a Natural baby birth. Ez egy nagyon aranyos lány, aki külföldön szülte a lányait, és sokkal jobb kórházi körülmények között, természetesen sokkal jobb támogatással, tehát inkább ez az, ami miatt közösségbe kerültünk, hogy a természetes szülésnek a létjogosultsága meglegyen, meg hogy a helyén legyen. Ott a császár vonal, ami ugyan a császáros anyukákat segíti, de mégis abszolút jelezve azt, hogy azért sokkal természetesebb egy természetes szülés, és mennyi előnye van a műtéthez képest. Az Anyatej oldal is van például. Vannak anyukák, akik otthon szültek, de nem ezért kapcsolódunk össze feltétlenül, csak ez egy közös bennünk.

2. Az otthonszülés „vezéralakjai” médiából ismert történeteinek hatása

A média⁴⁷ jogismeretre gyakorolt hatásainak vizsgálata évtizedek óta foglalkoztatja a kutatókat. A médiafogyasztás jogtudatot befolyásoló hatásának mértéke folyamatosan változik a „fogyasztási szokások” átalakulásával összefüggésben. A média egyre inkább a szórakoztatás eszközüvé válik, és egyre kevésbé szolgálja a tájékoztatás célját. A tájékoztatást is célul tűző média (elsősorban a napilapok, de különösen a hírportálok) használata növeli a jogismeretet, amely területen az „aktív információkeresők” vannak leginkább jelen.⁴⁸ A bűnügyi hírek általános érdeklődésnek örvendenek, vonzzák a

⁴⁴ UJHELYI ADRIENN: *Online csoportok kívülről és belülről*. Oktatás-Informatika. 2011/3-4. 3–4. pp.

⁴⁵ UJHELYI ADRIENN: *Online csoportok kívülről és belülről. Az internetes közösségek szociálpszichológiai vizsgálata*. PhD disszertáció. ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar. 2011. 74–75. pp.

⁴⁶ Az Otthonszülés-kutatás soron következő fázisának célkitűzése az online csoportok hatásainak vizsgálata, a szüléssel kapcsolatos nézetek formálódásával összefüggésben.

⁴⁷ A média kifejezés alatt a sajtó, a rádió, a televízió és a világháló kifejezési formáiban létrejött nyilvános fórumok összességét értem. http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/MediaelmeletV2/i13_mdia.html (letöltve: 2020. szeptember 8.)

⁴⁸ GAJDUSCHEK – FEKETE 2015/5/2., 81–82. pp.

figyelmet. A bűnügyi hírek a valóságtól sok esetben eltérő információkat jelenítenek meg, a jogalkalmazás által nyújtott – eleve szelektált – információt tovább egyszerűsítik, szelektálják.⁴⁹

A kvalitatív interjúk során az alanyok több esetben is utaltak a médiának az otthonszülés negatív társadalmi megítélésére gyakorolt hatására. Az otthonszülésben közreműködő, médiából is ismert személyek közül, a mozgalom vezéralakjának, *Geréb Ágnesnek*,⁵⁰ illetve a vásárhelyi szülésznőnek, *Vincze Feliciának*⁵¹ a neve merült fel (részben rákérdezés alapján, részben spontán módon). Az alanyok elmondása szerint előfordult, hogy családtagjaik, ismerőseik hivatkoztak *Geréb Ágnes* ügyeire az otthonszüléssel szembeni érvként. Ezek a megnyilvánulások elmondásuk szerint a döntésüket – egy alany kivételével – negatív irányba nem befolyásolták. Alapvetően együttérzően, sajnálatukat kifejezve nyilatkoztak a fenti szülésznők nevével összefüggésbe hozott esetekről, és a médiából jövő információkat lejárataként értékelték. Többen elmondták, hogy a média negatív hatásával összefüggésben bábák, dúlák javasolták nekik, hogy ne mondják el a környezetükben, hogy otthon terveznek szülni, mert ez indokolatlan stresszt jelentene számukra. Összességében tehát az alanyok többségét – elmondásuk szerint – a médiából érkező üzenetek nem érték el, vagy nem befolyásolták őket a végső döntésük meghozatalában. A személyes kapcsolat, illetve az egyéb forrásból származó információk felülírták a negatív híreket.

Anya 1.: Amíg diplomás ember lévén, lehurrogtak minket, hogy hát mi történt Geréb Ágnessel, milyen felelőtlen döntés, hogy mi otthon akarunk szülni, ugyanazon az úton akarunk menni, mi lesz, ha a babával történik valami szülés közben, és akárkinek meséltem, hogy mit tervezünk, mindenkinek ez a Geréb Ágnes féle, médiából hallott, negatív történet jutott eszébe. Akkor a Magdival (a dúlával) beszélgettem, és Ő mondta, hogy igen, sajnos az emberekre van negatív hatása a médiának, az otthon szülés negatív

⁴⁹ BARABÁS A. TÜNDE – GYURKÓ SZILVIA – VIRÁG GYÖRGY: *Média és igazságszolgáltatás*. Kriminológiai tanulmányok 2006/12/43. 11. p.

⁵⁰ Az otthonszülés 2011-et megelőzően hazánkban egyfajta titkos mozgalomként működött, amely az otthonszülést kísérő bábák, dúlák, szakemberek, és az otthonszülést választó családok szoros együttműködésén alapult. Az otthonszülést támogató szakemberek eleinte *Geréb Ágnes* pszichológus, szülésznőgyógyász és független bába köré csoportosultak, aki célul tűzte ki többek között az otthonszülés hazai jogszabályi feltételrendszerének megteremtését. Az 1990-es évektől szülészeti konferenciákat szervezett, és elindította a szülésznők szerveződésének folyamatát. Mindezek érdekében többek között nemzetközi szervezetekkel, illetve a „civil szférával” is felvette a kapcsolatot. Megalapította az Alternatal alapítványt a gyermek- és családközpontú szülés támogatása-, személyi és tárgyi feltételeinek elősegítése-, illetve a bábák képzése érdekében. Létrehozta továbbá a Napvilág Születésházat, az otthonszülést választó családok anyagi támogatásával, azzal a céllal, hogy megfelelő szülési helyszínt biztosítson azok számára, akik túl messze laknak a kórháztól ahhoz, hogy az otthon szülésük biztonságos körülmények között megvalósítható legyen. Tevékenysége révén hozzájárult az otthonszülés, szakemberek és laikusok körében történő népszerűsítéséhez, és a jogi szabályozás létrejöttének elősegítéséhez. Az otthonszülés intézményesülése érdekében tett lépései mellett a nevét három halálesettel is összefüggésbe hozták. Büntetőügyeit a médiában folyamatos hír áradat övezte, amely az otthonszülést ellenzők táborának is lehetőséget teremtett az otthonszülés kockázatainak hangsúlyozására. A büntetőeljárások végkimenetele a laikusok, szakemberek, valamint a jogalkotó számára is meghatározó jelentőséggel bírtak, annak ellenére, hogy az eljáró bíróság hangsúlyozta, nem kíván állást foglalni az otthonszülés ügyében. <https://www.otthonszules.hu/alternatal-alapitvany-a-haboritlan-szulesert-szulesert/> (letöltve: 2020. szeptember 8.); KISDI 2013, 89. p.

⁵¹ *Márky-Zayné Vincze Felícia* bába, aki korábban a vásárhelyi egészségügyi szolgáltató (A Te Szülésed Intézetten Kívüli Ellátást Nyújtó Kft.) keretében működött közre otthonszüléseknél.

megítélése kapcsán, és Ő tanácsolta, hogy ne mondjuk el az embereknek hogy mit tervezünk, és anyukámon kívül senki nem tudta azt, hogy mi otthon fogunk szülni, és ez volt a jó, mert hogyha mindenkinek elmondtuk volna, mindenkitől ezt a negatív véleményt kaptuk volna. Ez biztos, hogy minket is eltántorított volna az otthonszüléstől. Szerintem így, hogy nem mondtuk el, sokkal magabiztosabbak voltunk. (...) A médiában szegény Feliciáékat is rossz színben tüntetik fel, így szerintem még inkább ellene fordulnak az emberek az otthonszülés választásának.

Anya 2.: Nem nagyon nézünk tévét, csak célirányosan követem az eseményeket, a családban fenntartásokkal kezelik a sajtóból jövő híreket. Hallottam róla (Geréb Ágnesről), és olvastam interneten cikkeket, és egyértelmű volt, hogy ennek a nagy része lejáratás, mint ahogy Feliciáéknál is volt ez a hullám, tehát emiatt engem nem befolyásolt szerintem, és azt is tudtam, hogy Ő korábban itt volt Szegeden és kipaterolták, mert más szemléletmódot követett. Ezután szép lassan összeállt a kép. Negatív irányba nem befolyásolt, és mások sem vágták ezt a fejemhez.

Anya 3.: Megmondom őszintén, én nem is hallottam róla (Geréb Ágnesről), amíg én még nem voltam túl már egy otthonszülésen.

Az otthonszüléssel kapcsolatos, pozitív vagy negatív üzenetek sok esetben – legtöbbször az interneten keresztül – azoknak a FATM-eknek a közreműködése révén valnak megismerhetővé, amelyek az alábbiakban kerülnek bemutatásra.

3. Otthonszülés a FATM-ek hálójában

A kvalitatív interjúk rámutattak arra, hogy a szülészeti ellátás-, illetve az otthonszülés körül, több olyan FATM is körvonalazható, amelyek között gazdasági, politikai (és jogi) erőter feszül.⁵²

A vonatkozó szakirodalom, valamint az eddig felvett interjúk tapasztalatai alapján, a szülésben, illetve az otthonszülésben érintettek köre felosztható az egészségügyi szolgáltatást nyújtó szakemberek-, valamint a szülés témakörével „civilként” foglalkozó szerveződések táborára. A gyermeküket váró szülők az érintett FATM-ekhez eltérő mértékben kapcsolódnak, és akár több FATM-el is kapcsolatba kerülhetnek a várandósság során.

A szülők – elsősorban a várandós nők – az egészségügyi szektor szakembereivel a várandósgondozás során veszik fel a kapcsolatot. A várandós nőnek bizonyos vizsgálatokon részt kell vennie ahhoz, hogy az egyszerű anyasági támogatásra jogosulttá váljon.⁵³ A várandósgondozás komplex egészségügyi szolgáltatás, amelyet – a szülésznőgyógyász szakorvos által megállapított – alacsony rizikójú várandósság esetén a

⁵² Ezt a képletet számos, főként az interneten elérhető cikk, tanulmány, továbbá bábák, dülák, orvosok, szakértői és laikus szervezetek nyilatkozatai, valamint édesanyák által, internetes fórumokon és blogokon megosztott „szüléstörténetek” is alátámasztják. Jelen tanulmány – az elérhető szakirodalomra, valamint az interjúalanyok tapasztalataira támaszkodva – igyekszik szemléltetni az otthonszüléssel kapcsolatos információk közvetítésében betöltött szerepüket. Fontos hangsúlyozni, hogy az alábbi rendszerezés csupán egy lehetséges megközelítési módja az otthonszülés-jelenséggel összefüggő kérdések elméleti szintű vizsgálatának, illetve általános következtetések megfogalmazását a kvalitatív módszertan ez esetben teszi lehetővé.

⁵³ VARRÓ 2015, 199. p.

szülész-nőgyógyász szakorvos vagy szülésznő-, magas rizikójú várandósság esetén, kizárólag a szülész-nőgyógyász szakorvos végez, a védőnő és a házi orvos együttműködésével.⁵⁴ A várandósgondozás célja – többek között – a szülésre, a gyermek korai kötődésére, a szoptatásra és a csecsemőgondozásra való felkészítés.⁵⁵ Mindezek alapján a szüléssel, illetve az azt követő időszakokkal összefüggő információk közvetítésében a fenti szakembereknek kiemelt szerepe van.

Az egészségügyi szektor számtalan FATM bonyolult szövetségéből áll. Az otthoni szüléshez fűződő viszony szempontjából, egy átfogó FATM-be tartozónak tűnnek a szülés természetességét-, illetve annak különböző alternatívái közötti választás szabadságát képviselő szakemberek. Ide tartoznak elsősorban az otthoni szülésben egészségügyi szolgáltatóként közreműködő Bábapraxisek,⁵⁶ illetve a berkeiken belül tevékenykedő bábák, dülák, és szervezeteik. Hozzájuk kapcsolódnak a Bábapraxisekkel együttműködő, természetes szemléletű szülész-nőgyógyász szakorvosok, neonatológusok és védőnők, akik közül többek közreműködését az Otthoni szülés rendelet is szükségessé teszi.⁵⁷ A kvalitatív interjúk tanulságai szerint néhány szakembert a bábák kifejezetten ajánlanak az otthoni szülést választó nőknek, amely utal az otthoni szülést, illetve a természetes szülést támogató szakemberek közötti szoros együttműködésre.

Anya 7.: (...) a házi orvost, a gyerek házi orvost pedig eleve a Felícia ajánlotta, akinek ilyen szemlélete van. Vele pedig akkor találkoztunk először, amikor megszületett a baba.

Anya 6.: (...) a Felícia mondta, hogy ebben tudna segíteni, hogy oda fel tudnánk menni, mert (...) ott olyan a Főorvos meg a hozzáállás, hogy támogatja ezt a fajta vonalat, és próbáljuk meg így. (...) felmentünk a Dél-pesti Kórházba, és végül megbeszéltük, hogy ott fogok szülni. Az ottani szülésznő, akivel dolgozott még a Felícia, ő fogadott bennünket.

Az egészségügyi szektoron belül, egy másik nagyobb FATM körvonalazódik az intézeti szülés kizárólagossága mellett érvelő szakemberek – egészségügyi dolgozók, szülész-nőgyógyász szakorvosok, szülésznők,⁵⁸ neonatológusok – körül, akik az esetek többségében valamely államilag üzemeltetett kórház alkalmazottjai. E mezőt nagyfokú megosztottság jellemzi, elsősorban az orvosok és szülésznők között feszülő, további érdekellentét és szemléletbeli különbségek okán. A FATM-hez kapcsolódnak olyan védőnők, akik az otthoni szülést ellenzik, és e véleményüknek gyakran hangot is adnak. A mezőn belül nagy erőt képvisel az Egészségügyi Szakmai Kollégium Szülészet és Nőgyógyászat, Asszisztált Reprodukció Tagozat, különösen az otthoni szülés kockázatait hangsúlyozó állásfoglalásai révén.

⁵⁴ 26/2014 (IV.8.) EMMI rendelet a várandósgondozásról. 2.§ (2) bekezdés, Jogtár. 2020. szeptember 8-án hatályos állapot

⁵⁵ 26/2014 (IV.8.) EMMI rendelet a várandósgondozásról. 1. § (1) bekezdés, Jogtár. 2020. szeptember 8-án hatályos állapot

⁵⁶ Magyarországon az Otthoni szülés rendelet hatályba lépését követően négy bábapraxissal szerzett működési engedélyt. Az első hazai szolgáltató 2012. március 12-én kapta meg működési engedélyt (A Te Szülésed Kft.) hódmezővásárhelyi székhellyel, azonban a cég jelenleg nem működik. A másik három praxis budapesti székhelyű (Életfa Bábapraxissal, Bábakalács Kft., Születésház Kft.). <https://emmaegyesulet.hu/emma-konyvtar/otthoniszules/> (letöltés ideje: 2020. szeptember)

⁵⁷ Lásd Otthoni szülés rendelet 2-4. §-ai, Jogtár. 2020. szeptember 8-án hatályos állapot

⁵⁸ Az átláthatóság érdekében a szülésznők fogalmával a kórházi-, a bábák kifejezéssel pedig otthoni szülésnél közreműködő szakembereket jelölöm a tanulmányban.

Egy harmadik FATM köré csoportosíthatók az otthonszülést támogató civil mozgalmak és szerveződések, amelyek a fenti FATM-ek közül az elsővel, vagyis az egészségügyi szektor otthonszülést támogató táborával mutatnak szoros kapcsolatot. Közöttük egyaránt megtalálhatóak az otthonszülők jogaiért küzdő jogászok, illetve egészségügyi végzettséggel rendelkező személyek, akik az esetek többségében nem csupán az otthonszülést, hanem a szülés természetességének fontosságát, valamint a szülő nők jogainak érvényesülését hangsúlyozzák és támogatják.⁵⁹ Közöttük vannak olyan szervezetek is, akik általában, az alapvető emberi jogok érvényesüléséért küzdenek.⁶⁰

A fenti FATM-ek egyaránt rendelkeznek olyan „erőforrásokkal”, amelyeket képesek mozgósítani az otthonszülés társadalmi megítélésének-, és a jogi szabályozás alakulásának befolyásolása érdekében. Ez utóbbi források széles skálán mozognak, amelyek között szerepel többek között az intézeti szülés kizárólagossága mellett érvelő szakemberek, elsősorban orvosok és egészségügyi dolgozók részéről a „hivatalos orvoslás” szakmai tekintélye, illetve a kórházak belső eljárási és működési szabályai (protokoll), amelyek lehetővé teszik az anyák ellenőrzését, és az általuk hitelesnek tartott információk hangsúlyozását.

Anya 9.: Az egyik orvos az úgy szorította meg a férjem kezét, pedig nincs egy gyenge kézfogása a férjemnek, és a mondandója elején elmondta, hogy én vagyok ennek a kórháznak a szülész, tehát hogy ne hogy merjünk valamit még kérdezni. Olyan érdekes volt, mert teljesen normális volt a szívhang, normalizálódott ahhoz képest, hogy milyen zaklatottan mentem be, és mégis azt akarták, hogy maradjak ott, hogy bent tartanak, és kérdeztük, hogy miért, és azt mondták, hogy majd reggel megvizsgálják újra. Mondtuk, hogy akkor majd visszajövünk reggel, hogy megvizsgáljanak újra, de nem, mert hogy ők már felvettek engem az osztályra közben. Mondtuk, hogy mi szeretnénk hazamenni, hogyha nem indokolja semmi azon kívül, hogy reggel a következő vizsgálat, és kérdezte a férjem is, hogy történne éjszaka bármi velem azon kívül, hogy itt maradnék egyedül? Mondták, hogy nem, reggel hétkor újra megvizsgálják, és akkor a férjem mondta, hogy akkor majd szeretnék visszajönni, mert én nyugodtabban tudnék pihenni, és szerintem ez az én érdekem is, meg a baba érdeke is. Akkor erre már csak annyit tudtak mondani, hogy de ők már felvettek engem az osztályra, és akkor most fel kellene hívni az ügyeletes informatikust, hogy engem kiregisztráljon. (...) Végül is saját felelősségre tudunk eljőnni, ami megint csak egy tök ijesztő dolog, mert alá kell írni egy ijesztő papírt úgy, hogy egyébként semmi nem történt volna velem és csak azért, mert úgy már ők felvettek engem az osztályra. (...) a szülésznővel találkoztunk először, akik egyébként nagyon aranyosak voltak, és rögtön feltettek megint (a gépre), estére teljesen rendben volt egyébként a szívhang, de akkor ezt még nem tudtuk, csak ment a vizsgálat, és egyszer csak bejött egy újabb orvos, aki úgy kezdte, oda se jött hozzánk, hanem egy két méter távolságból úgy kezdte, hogy hallottam, hogy nem voltak hajlandók itt maradni, reméli, hogy most jobb belátásra térek, és itt fogok maradni. Mondtam Neki, hogy Doktornő, elnézést, megnézné a szívhangot, hogy rendben van-e, merthogy ezért jöttünk? Ránézett, és mondta, hogy lehetne jobb is. Akkor tudod mi fut át egy kismamán, és mondom, ez mit jelent? Hát hogy valószínűleg alszik a baba, de mondom egy alvó babának jó a

⁵⁹ Például az EMMA egyesület.

⁶⁰ Például a Társaság a Szabadságjogokért emberi jogi jogvédő civil szervezet.

szívhang, vagy nem jó? Akkor már jött a szülésznő és akkor hozott egy eszközt, és mondta, hogy nyugodjon meg, Kismama! Akkor felébredt a baba, és akkor utána már rendben volt a szívhang. Kiment az orvos, és kérdeztem a szülésznőt, hogy egy alvó babának jó volt a szívhang? Mondta, hogy tökéletesen jó volt egy alvó babának (...)

Velük szemben a bábák, valamint a munkájukat segítő más, egészségügyi szakemberek pozícióját elsősorban az alapozza meg, hogy alacsony rizikójú várandósság esetén, az intézeti szülészeti ellátásnál magasabb szintű „odafigyelést”, személyre szabott, rugalmas támogatást igyekeznek nyújtani, segítve a szülés természetes, háborítatlan folyamatát.

Anya 8.: Ami nekem nagyon érdekes volt, és nagyon megdöbbentő, az a hőmérsékletű víz, amire azt éreztem, hogy vágyom, tehát hogy a hasamra konkrétan forraltak vizet, és abba persze illóolajokat raktak. Azóta is, amióta megérezem azt a muskotályszálya illatot, annyira pozitív, jó érzést ad, mindenemet elönti az a jó érzés.

A magasabb szintű, személyre szabott támogatáshoz azonban anyagi források keltenek. A társadalombiztosítás az otthonszülést nem támogatja,⁶¹ amely az otthonszülésre vonatkozó jogi szabályozással kapcsolatban megfogalmazott egyik leggyakoribb kritika az alanyok részéről.

Anya 7.: (...) nem TB finanszírozott. Ez azt jelenti, hogy ez egy luxus kiadás. Az tudja megengedni magának, akinek van pénze. Az első két alkalommal tizenkétezer forintot fizettünk és a harmadik alkalommal, akkor is valami ilyesmit, de a teljes összeghez hozzátartozik még a neonatológus, meg néha magánban csináltuk az ultrahangot, meg megvenni a kellekeket. Lehet, hogy egy ilyen kétszázharmincezer forint körül állt meg, és ez nem egyértelmű mindenkinek, hogy ezt ki tudják fizetni (...).

Mindkét FATM jelentős „tudati kártyája” a szülés különböző formái közötti választás etikai igazolása. Az otthonszülést ellenzők oldalán, az otthonszüléssel járó kockázatok és „veszélyesség” hangsúlyozása, a támogatók oldalán pedig annak kiemelése, hogy a szülés folyamataiba történő túlzott beavatkozás hosszú távon az anyára és a babára, illetve kapcsolatukra is negatív hatással lehet. Az otthonszülést támogató civil mozgalmak ez utóbbi érveket hangsúlyozzák, megerősítik, illetve – többnyire petíciók formájában – támogatják azokat.

Valamennyi FATM fontos erőforrása az általuk képviselt információkhoz való hozzáférés biztosítása, ami különböző „csatornákon” keresztül valósul meg. A szülés természetességét-, és a választás szabadságát hangsúlyozó szakemberek az információhoz való hozzáférést leginkább a – jelenleg már online elérést is biztosító – szülésfelkészítő tanfolyamokon, illetve az otthonszüléssel kapcsolatos, online beszélgetős fórumokon keresztül, valamint a civil szerveződésekkel való együttműködés révén biztosítják. A Bábák a honlapjukon számos információt és statisztikát közzétesznek tevékenységükről. Jellemzően az Otthonszülés rendeletet főbb rendelkezéseit is feltüntetik, valamint könyveket, letölthető anyagokat biztosítanak az érdeklődők számára.

⁶¹ Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-2350/2016. számú ügyben. http://www.ajbh.hu/documents/10180/2500969/Jelent%25C3%25A9s+az+otthon-sz%25C3%25BCI%25C3%25A9s+szab%25C3%25A1lyoz%25C3%25A1s%25C3%25A1r%25C3%25B3H+2350_2016/af95de52-e12a-4e4f-9e83-af35acde4c25?version=1.0 (letöltve: 2020. szeptember 8.)

Valamennyi interjú alany élt az internet nyújtotta információszerzés lehetőségével. Az otthonszüléssel, illetve természetes szüléssel kapcsolatos internetes csoportok jelentették számukra a hitelesnek tartott információ fő forrását. Ezen kívül a bábai konzultációk (és felkészítő tanfolyamok), valamint a bábák és ismerőseik által ajánlott szakirodalom (leginkább könyvek és statisztikák) segítették őket a döntésben. Az alanyok közül hárman kifejezetten utaltak arra, hogy az Otthonszülés rendelet egészét vagy annak egy részét is elolvasták, annak érdekében, hogy az otthonszülés feltételeivel és kizáró okaival tisztába kerüljenek.

Az alanyok egyik fele internetes keresés alapján jutott el a bábapraxisok honlapjáiig, elolvasta a közzétett információkat, statisztikákat, majd felkereste a bábapraxisot, és részt vett a bábai konzultációkon, illetve esetenként az általuk szervezett szülésfelkészítő tanfolyamon.

Anya 7.: Amikor elkezdtem nézni az első gyerekiünkénél, hogy hogyan is működik ez a szülés dolog (...) elkezdtem utánanézni, hogy hogyan lehet gátmetszés nélkül szülni. Internet, fórumok, és eljutottam odáig, hogy itt van Hódmezővásárhelyen egy születésház. Mi is Feliciával szültünk az első két alkalommal, felhívtam egy ilyen kismama jóga oktatót, aki azóta a dúlánk is lett mindhárom gyereknél. Ő mondta azt, hogy beszéljek a Feliciával, és aztán viszonylag későn, így a mostani eszemmel későn, de a tizenhetedik hétnél döntöttünk úgy, hogy akkor Vele megyünk. (...) amikor kaptunk tőle egy papír csomagot, amit átolvastunk, meg szerződést kötöttünk egymással, akkor ki is volt fénymásolva a jogszabályból egy részlet. Volt egy ilyen lista, hogy mik azok a feltételek, amiknek teljesülnie kell ahhoz, hogy valaki otthon tudjon szülni, illetve mi kell, hogy legyen ott helyben ahhoz, hogy valaki otthon tudjon szülni. Hogy legyen folyóvíz, meg egy asztal, a jogalkotó valamiért azt bele akarta tenni, hogy legyen ott egy asztal is. Ezt láttam, mert ott volt azon a papíron kifénymásolva. Ott volt a lista is, hogy igen, nem vagyok ikerterhes, benne vagyok a korban.

Az alanyok másik fele a várandósság-, szülés témakörében szervezett előadáson, illetve szülésfelkészítő tanfolyamon hallott először az otthonszülés lehetőségéről. Ez utóbbi előadásokról, tanfolyamokról otthonszülési tapasztalattal rendelkező ismerőseiktől, illetve az internetről tájékozódtak.

Anya 1.: Van három lányom, ebből kettő otthon született, a legelső pedig külföldön, Angliában, kórházban, viszont olyan körülmények között, mintha otthon szültünk volna. (...) amikor megtudtuk (hogy legális), akkor egyből tudtuk, hogy nem kell külföldre menni, hanem maradhatunk itthon. (...) egy Lelki köldökzsinór⁶² előadáson voltam egy lánnyal, aki a Feliciánál szült, és a második babáját várta, és én is harminchat hetes terhes voltam. Akkor tudtam meg, hogy Magyarországon legális az otthon szülés.

Anya 2.: Amikor még az első terhesség előtt jártunk szülésfelkészítő tanfolyamra, és ott volt két otthon szülő, hát akkor még én is azt gondoltam, hogy Úristen, szektások (a többi alany nevet), és azt gondoltam, hogy én soha, és aztán utána kezdtem el gondolkodni. Utánaolvastam nyilván, akkor az ember képbe kerül. Elolvassa a Kormányrendeletet, hogy ez egy legális dolog, nem egy ördögtől való. (...) szülésfelkészítő tanfoly-

⁶² Megjegyzés: Utalás Raffai Jenő, Hidas György, Vollner Judit: Lelki köldökzsinór - Beszélgetek a kisbabámmal című könyvével összefüggő előadásra.

amok, személyes beszámolók alapján (tájékozódtam), (...) a feltételek nem voltak tiszták, és akkor végül is már nem olyan hosszú (az Otthonszülés rendelet). Megnéztem, hogy meddig kell róla dönteni.

Az intézeti szülés kizárólagosságát hirdető szakemberek az otthonszüléssel összefüggő véleményüket leginkább a várandósgondozás során végzett vizsgálatok és konzultációk alkalmával közvetítik a szülők felé. *Varró Gabriella* utal arra, hogy a védőnők, szülész-nőgyógyászok hozzáállása javult az Otthonszülés rendelet megalkotását követő időszakban. Az általa vizsgált minta női válaszadói szerint nem változott azonban a kórházak hozzáállása, hatvan százalékuk gondolta úgy, hogy ellenségesek voltak velük szemben az ellátás során.⁶³

2019 decembere óta hatályos hazánkban egy olyan szülészeti irányelv, amelynek elsődleges célja, hogy – elsősorban az intézeti szülészeti ellátás minőségének javítása érdekében – ajánlásokat fogalmazzon meg az abban közreműködő szakemberek részére. Segíteni kívánja a családbarát szülészeti ellátás széleskörű megvalósítását, elveinek rendszerszerű bevezetését. Az ajánlás az intézeti szülés alternatívjaként kifejezetten nevesíti az otthonszülés lehetőségét. Az ajánlás szerint a várandósgondozás során a felelős személynek (orvos, szülész), illetve a védőnőnek részletesen tájékoztatnia kell a várandóst arról, hogy a szülés helyszínét illetően milyen lehetőségek közül választhat. Vallási és kulturális meggyőződéséből adódó kívánságait tiszteletben kell tartani, és erről számára tájékoztatást kell adni. A szülészeti ellátás része a szülésfelkészítés és a részletes tájékoztatás.⁶⁴

A kvalitatív interjúk alanyai a fenti ajánlás bevezetését megelőzően születtek. A várandósgondozás során tapasztalt tájékoztatás minőségével kapcsolatban az ajánlásban foglaltakkal ellentétes, sok esetben egyenesen diszkriminatív bánásmódot tapasztaltak az ellátásban közreműködő orvosok, egészségügyi dolgozók és védőnők részéről. Többen utaltak arra, hogy a várandósgondozásban közreműködő szakemberek jellemzően visszatartják az otthonszüléssel kapcsolatos információkat, mert az otthonszüléssel nem értenek egyet, vagy arról nem rendelkeznek hiteles információkkal. Többen utaltak arra is, hogy – véleményük szerint – az orvosok otthonszüléssel kapcsolatos vélekedését egyéni, anyagi jellegű érdekeik is befolyásolják.

Anya 1.: (...) amíg egy fejlett országban teljesen természetes, hogy a nők otthon szülnek, itt, ha valaki azon az úton megy, azt teljesen lenézik. (...) akik otthon szülnek, nem azért szülnek otthon, mert egy szekta tagjai, amit szerintem a kórházban gondolnak rólunk, hanem azért, mert egy fejlett, egy bababarát, egy normálisabb körülményeket választó felnőttek vagyunk. (...) ami velünk történt, maga a mentés, az orvosoktól kezdve a kórházi személyzetig, mindenki gyakorlatilag úgy bánt velünk, mint egy utolsó, felelőtlen, szekta tag. Úgyhogy tényleg mindennek lehordtak minket (...) a tejem nem indult be, mondván, hogy gondolom, hogy a stressz, mert mi más, és hát meg a végén tényleg az, hogy pszichológushoz kellett fordulni. Hogy azt hittem, hogy túltettem magamat rajta, de mégsem (...).

⁶³ VARRÓ 2015, 197. p.

⁶⁴ Egészségügyi szakmai irányelv a családbarát alapelvekre épülő szülészeti és újszülött ellátásról, Emberi Erőforrások Minisztériuma – Egészségügyért Felelős Államtitkárság, Egészségügyi Szakmai Kollégium, 2019. december 17. <https://kollegium.aeek.hu/Iranyelvek/Index> (letöltve: 2020. szeptember 8.)

Anya 6.: Volt egy nyugdíj előtt álló, negyven éve védőnő, tényleg a szakmának mindenét tudta, és forgatta a szemét, és teljesen kikészült, és mindent megtett azért, hogy engem (az otthonszülésről) lebeszéljen, szóval nincs lehetőség, mert nincs hiteles tájékoztatás.

Anya 7.: (...) az a megdöbbentő, hogy vannak orvosok, akik még mindig nem tudják, hogy ez szabályos, hogy ez jogilag tisztázott, és már 2012 óta, és vannak, akik még mindig nem (tudják). Tehát nem is tudom, kérdezték valamelyik gyerek születésénél, hogy a Klinikán kinél született, vagy valami ilyesmi, mert bementünk az ügyeletre, amikor beteg volt, és mondtam, hogy nem a Klinikán született, és kérdezték, hogy akkor hol. Mondtam, hogy Hódmezővásárhelyen. Kivel? Egy szülésznővel, a Vincze Feliciával, és mondtam, hogy ez nem a kórházban volt ott Hódmezővásárhelyen. Kérdezték, hogy ilyet lehet? Otthon szülni? Ezt egy egészségügyes ember kérdezte meg, amikor már hat-hét éve ez egy szabályos dolog volt, úgyhogy nincs erről tájékoztatás.

Anya 4.: Bevétefeltés, egyértelműen. Itt Szegeden ez bevétel feltés. Ha azt vesszük, hogy az megy az anyukák között szájról szájra, hogy a magánrendelés árának tízszeresét illik odaadni egy szülésért az orvosnak. Anya 3.: Ez annyira durva. Anya 4.: Csak egy szülés százhatvanezer forint is lehet akár, akkor a terhesgondozás során havonta hívják minimum a kismamákat, ki lehet számolni, kilencszer tizenhatezer forint, meg még a százhatvanezer forint, az mennyi bevétel egy kismamától.

Több alany utalt a bábákkal folytatott beszélgetések-, illetve az általuk nyújtott tájékoztatás kiváló minőségére, összehasonlítva azt az orvosi konzultációk során megélt negatív élményekkel.

Anya 9.: Sajnos nem találtunk olyan orvost, aki támogatott volna minket, pedig hónapról hónapra új orvost kerestünk. Mindenki ajánlás volt, de voltak olyan pontok, ahol mindegyiknél megéreztük azt, hogy ne akarjuk már mi irányítani ezt a dolgot. Nem is a konkrét kérdéseink voltak, amik mondjuk nem tetszettek nekik, hanem egyáltalán, hogy ez a túlzottan tudom, hogy mit akarok, ez nekik nem tetszett, Magyarországon az orvosoknak. (...) Ez volt az első olyan alkalom (a bábával folytatott beszélgetés), amikor azt éreztem, hogy figyelnek ránk, hogy nem tudtam olyat kérdezni, meg mondani, amire úgy éreztem volna, a válasznál, hogy hülye vagyok, vagy hogy miért merek én ilyet kérdezni? Miért érdekel engem, hogy a nem tudom, a nyak köré tekeredett köldökszinór csak hogy egy példát mondjak? Ha egy ilyet kérdeztem korábban egy orvostól, akkor fel voltak háborodva, hogy most nem azért vagyunk itt, hogy erről beszéljünk. A bábáknál ráadásul ezek a tájékoztatók díjmentesek, és még díjmentesen is, ha én egy órán keresztül kérdezgettem, akkor sem éreztem semennyire, se fölényességet, se felháborodást. Azt éreztem, hogy Ők válaszolni akarnak az én kérdésekre, hogy én megnyugodjak, hogy én tudjam, hogy miből áll a köldökszinór, és hogy annak hány százalék esélye van, hogy így tekeredik, meg úgy tekeredik. Olyan kielégítő válaszokat kaptunk anatómiailag, lelkileg, és minderről nem voltak rest beszélni. A kockázatokról, ami megint csak egy nagyon fontos dolog volt, mindent elmondtak. Felajánlottak nekünk egy felkészítő sorozatot, amit a bábapraxisok vezetnek, és ez is teljesen díjmentes.

III. Az alanyok egyéni jogtudata

Az otthon szülő édesanyák által képviselt értékek meghatározó eleme a szülés alternatívái közötti tudatos, tájékozott választás.⁶⁵A megalapozott – részben jogi – információk megismerése jelen kutatás alanyainak többsége számára is kulcsfontosságú tényező volt a döntés meghozatala során. A jogismeret az egyéni jogtudat kognitív szférájának egyik „alkotóeleme”,⁶⁶ melynek vizsgálatával összefüggésben a kvalitatív interjúk csupán arra a kérdésre fókuszáltak, hogy az alanyok mennyire voltak tisztában az otthoni szülés jogi helyzetével az első otthoni szülésük időpontjában, illetve azt megelőzően.⁶⁷ Ez utóbbi szempontból az alanyok két csoportját szükséges elkülöníteni. Többségük az Otthoni szülés rendelet megalkotását követően-, két alany pedig azt megelőzően szült intézményen kívül. Akik a szabályozás létrejötte után döntöttek az otthoni szülés mellett (10/8), az intézeti szülés alternatívájának keresése során szereztek tudomást arról, hogy az otthoni szülés Magyarországon, a szülésük várható időpontjában, a hatályos jogszabályi rendelkezések alapján jogszerű választás, azt megelőzően arról nem rendelkeztek ismeretekkel.

Anya 10.: (...) a kisfiam tervezett gyerek volt, előtte elkezdtem nézegetni. Pont, ahogy ilyenkor összeállnak a csillagok, pont vezettem a kocsiban, és volt valami interjú. Akkor a Vincze Feliciák pont előtte költöztek haza, megszerezték a bábaképzést. Ő eredetileg elméleti fizikus, ami az én mérnöki mindset-emhez kicsit közelebb áll, mint Budapesten a vajások bábák, vagy hát így nem tudom, tehát Ők azért nagyon ezoterikusak az én ízlésemnek. Amikor ez így körvonalazódott bennem, hogy nála lehet ezt az egészet, ráadásul én akkor Pécsen éltem, akkor egyértelmű volt, hogy hozzá fogok járni terhesség-gondozásra. Interjúer: Hogyan tájékozódott az otthoni szülésnek a feltételeiről? Anya 10.: Netjogtárról (nevet). Előtte a termelésben dolgoztam, tehát ugyanígy, most már nem tudom, hogy hívják azt az agrárminisztériumot, de ott kellett mindig követni a jogszabályokat.

Két alany (10/2) a jogszabályi keretrendszer megteremtése előtt szült intézményen kívül. Egyikük (2/1) intézeti szülési tapasztalattal nem rendelkezett, és már első várandósságát megelőzően hallott az otthoni szülésről. Valamennyi gyermekét a szabályozás megalkotása előtt szülte, és elmondása szerint nem emlékszik pontosan arra, hogy tudott-e erről a körülményről.

Interjúer: Arról, hogy akkor mennyire volt egyébként legális vagy szabályozott az otthoni szülés, tudtal-e? Anya 8.: Az az igazság, hogy én azt gondolom, tudom, hogy ez nagyon téma volt. Most azért ennek már akárhány éve, most egészen konkrétan nem tudom visszaidézni Neked azokat az érzéseket és gondolatokat, amik e körül forogtak. Interjúer: Magáról a szabályozás megszületéséről hallottál-e, az otthoni szülés rendeletről, vagy ezeket már nem követted? Anya 8.: Hát szerintem akkor biztos követtem, de utána már annyira nem. Ez 2008-ban volt. Interjúer: A rendelet 2011-es Anya 8.: Igen, akkor már nem érintett minket.

⁶⁵ KISDI 2013, 115-124. pp.

⁶⁶ H. SZILÁGYI 2018a, 118. p.

⁶⁷ A tárgyi ismeretek, a jog értékelésének elemei, illetve a jogról való vélekedés szükségszerűen együtt jelennek meg az alanyok elbeszéléseiben, elkülönítésük csak viszonylagos lehet. H. SZILÁGYI 2018a, 115. p.

A másik alany, aki az Otthonszülés rendelet létrejötte előtt szült (2/1), már első gyermekét is otthon tervezte szülni, viszont első szülése kórházi beszállítással végződött. Első várandóssága alatt, a lehetőségekről való tájékozódás során szerzett tudomást arról, hogy az otthonszülésre vonatkozó jogszabályi keretrendszer még nem került kialakításra. Tudott arról is, hogy a szülei időpontjában a szaksegítség közreműködése bírságot vonhatott maga után, az akkor hatályos rendelet értelmében.

Anya 5.: Nálunk kicsit kalandosabb volt még, mert 2002-ben, ott már nem is emlékszem, hogy az Áginak volt-e még engedélye, vagy hogy mire volt, de azt tudom, hogy a nőnek volt lehetősége arra, hogy otthon szüljön, viszont segítőnek nem lehetett, tehát nem lehetett elmondani, hogy ki az, aki segít. Mondjuk azt kérték az Ágiék, hogy mondjuk el, hogy tervezett otthon szülés szaksegítséggel, de a nevét nem lehetett említeni, tehát ez így nagyon zug dolog volt (...) ott is a jogi háttér volt, hogy felmerült egy ilyen igény, hogy az rendeződjön, de erre nem volt válasza a jogalkotónak. Az utolsót emliteném, J. születését, mert akkor hozták meg a törvényt, és akkor adták be sokan az engedélyeket, és az engedélyt (kérelmet) beadta a Király Ági, de volt egy átfutási ideje, és nem lehetett tudni, hogy megkapja-e az engedélyt vagy nem. Nagyon vicces volt, mert csak azt mondtuk, hogy szaksegítséggel otthon szülésre készülünk. Moderátor: Arról tájékoztattak Titeket, azt lehetett tudni, hogy annak milyen következményei vannak, ha nem így történik? Anya 5.: Igen, az egyértelmű volt az Ő részükről, hogy ez jogszabályba ütközik. Anya 7.: Akkor ezt így hogy gondolhatta a jogalkotó? Anya 5.: Nem volt szabályozva, és aztán ez valahogy kialakult, mert hogy egy nőnek igenis bárhol joga van szülni, tehát ez így volt törvényileg szabályozva, viszont egy szülésznőgyógyász nem segíthetett otthon szülésnél. Nem tudom, hogy ez pontosan hogy volt leírva, de erre Neki nem volt lehetősége.

A jogtudat érzelmi elemeihez kapcsolódik annak vizsgálata, hogy a jogi szabályozás létének ismerete, mennyire befolyásolta az alanyokat az otthonszüléssel kapcsolatos döntés meghozatalában, illetve milyen érzelmi viszony fűzi őket a jogi szabályozáshoz.

A szabályozás megalkotását követően otthon szült alanyok (10/8) többsége (8/6) kifejezetten vagy közvetett módon utalt arra, hogy döntésükben szerepet játszott a jogszabályi keretrendszer léte, és annak megalkotása előtt nem szívesen szültek volna otthon. Kifejezték a jogi szabályozás iránti tiszteletüket, illetve az abba vetett bizalmat, hogy az a döntésük helyességét alátámasztó, megfelelő hivatkozási alap.

(...) Anya 3.: Én egy nagyon szabálykövető ember vagyok, örülök neki, (hogy létezik az otthonszülésre vonatkozó jogi szabályozás), tehát ha én csinálom valamit, akkor az már legyen szabályos. Anya 2.: Igen. Anya 3.: Ilyen szempontból nem tudom, hogy mit döntöttem volna, de nekem igazából jó, hogy van egy ilyen jogszabály, mert én ilyen szabálykövető vagyok, ennyi. Az, hogy ez mást nem érdekel, az oké, de ha csinálom valamit, azt szabályosan csináljam. Anya 2.: Igen, én is ugyanilyen típus vagyok. Anya 3.: Az, hogy ez mást nem érdekel, az oké.

Anya 7.: Én valószínűleg nem szültem volna otthon a szabályozás előtt. (...) A szabályozásnak egy olyan következménye van, hogy erre már akkor vannak kidolgozott következő lépések. Mi van, ha megszületik egy gyerek? Jó, akkor a szülésznő elintézi, hogy legyen anyakönyvezés, de még nem is ez a lényeg igazából, hanem az, hogy milyen a többiek véleménye, mert hogy most már van erre szabályozás, ezért tudja az orvos, a háziorvos, jó esetben, hogy mit kell csinálni. Ha nem tudja, akkor elmondom, hogy ott

van a jogszabály, ott van a fénymásolt papír. Az benne volt a kis kórházi pakkban, ha megérkeznénk, de ha mindenkinek ezt így magyarázni kellett volna, akkor lehet, hogy nem éreztem volna magamban elég erőt ahhoz, nem lettem volna én elég erős ahhoz, hogy ezt kiküzdjem magamból a világ ellen.

Két alany a szabályozás létevel kapcsolatos bizalmatlanságát, illetve elégetlenségét fejezte ki.

Anya 4.: Nekem inkább szorongást jelent, mert úgy gondolom, hogy ez attól, hogy nem volt rendezve, pont azt jelentette, hogy legális volt eddig is, csak nem volt neki keret adva. Jelenleg viszont annyira szűk a keret, tehát hiába tudja bevállalni a szülésznő, hogy egy faros szüléshez jöjjön, nem teheti meg. Szűkebbek lettek a keretek.

Anya 1.: Hiába volt legális az otthon szülés, amikor beértünk a kórházba, ugyanúgy kezelték minket, mintha földönkívüli lények lennénk. Anya 3.: Ez annyira durva. Anya 1.: Úgyhogy gyakorlatilag szerintem semmi értelme nincs, semmi jelentősége nincs, hogy legális vagy illegális, mert ugyanúgy kezelnek minket a kórházban, mintha illegális lenne.

Fontos azt is kiemelni, hogy az intézeti szülés alternatíváiról való tudatos tájékozódás megkezdésének elsősorban érzelmi okai voltak, amelyek között valamennyi alany esetében szerepelt az intézeti körülményekkel, illetve az ellátással, az orvosoknak való „kiszolgáltatottsággal” kapcsolatos ellenérzés. Ezek az érzések korábbi, saját szülési-, illetve az általános egészségügyi ellátással kapcsolatos negatív tapasztalaton, vagy másoktól hallott „rémtörténeteken” alapultak.

Anya 4.: (...) délután fél ötkor találtam egy sarkot a patológián, ahonnan húsz perc után lezavartak megint a földszintre, hogy ultrahang. Az ultrahangon megint ment az ordítózás, hogy mi a francnak vagyok itt. Azután jön a doki. Megkérdezés és beleegyezés nélkül, a kísérőket kizárva, Téged lefogva, kézzel tágít. Még életemben nem éreztem olyan fájdalmat. A vajúdás hajnal fél négykor kezdődött, a végére annyira elfáradtam, hogy elaludtam, bennem a kúppal, a mosdóban egy órára. Fél hétkor már megfenyegettek azzal, hogy ha nem megyek bele a beavatkozásokba, nem érdekeli semmi Öket, ha meghalok, az sem. Ránézel a kísérőidre, és a kísérőid itt nem azt mondják, hogy mit tetszett mondani, ismételve már meg, felvesszük, jó? Hanem helyette Rád néznek, és azt mondják, hogy Neked kell dönteni. Kész, nem bírod tovább, ott vége, ezt nem lehet kibírni anélkül, hogy összeomlanál. (...) Miután a szülés utáni depresszióból visszatérve elkezdtük a másodikat tervezni, és eldöntöttük, hogy semmiféleképpen sem kórház, akkor léptem be több Facebook csoportba, ahol ez téma volt (...)

Ugyanakkor döntésüket további, immateriális értékekre is alapozták, amelyek változatos képe az otthonszülést jellemző értékrendbe illeszkedik. Ezek között megjelenik a természetesség, a szülés természetes folyamatként történő megélésének, és a mesterséges beavatkozások elkerülésének igénye.

Anya 6.: (...) ez az élet része, a legtermészetesebb dolog mindannyiunknak. A nagyobbik gyerekeknek, meg nekünk is, de ha ez így nem teljesülhet, bármi miatt, akkor az viszont egy rossz hatás lesz mindenkinek, még akkor is, hogyha nem történik semmi olyan bent a Klinikán. Mert nyilván segítenek, vagy nem tudom, csak azt éreztem, hogy az lesz a rosszabb.

A természetesség hangsúlyozása mellett valamennyi beszélgetés tartalmazott utalást arra, hogy az otthonszülés nem csak az anyának, hanem a babának is előnyösebb, illetve

több gyermekes alanyok esetén a testvérkapcsolatra gyakorolt pozitív hatása is kiemelésre került.

Anya 4.: Ha csak a kórházi fertőzés oldalról nézem, önmagában az, hogy húsz különböző ember fogdossa végig élete első órájában anélkül, hogy az anyukájának a védőflóráját megkapta volna, már egy rossz ómen, ezen kívül, igen, a szeparáció. Nálunk öt másodperc jutott az elsővel, annyi időre rakták a hasamra, és már el is vitték. A köldökzsinór elvágása szinte azonnal a születés után, ami körülbelül olyan, mint hogyha egy felnőttől másfél liter vért vennének a keringő véreből, tehát azt úgy el lehet képzelni, hogy milyen, és mekkora fájdalommal jár, meg nem csoda, hogy besárgulnak egyébként utána a babák. Harmadrészt átesik vizsgálatokon, lecsutakolják róla a magzatmázat, ami az Ő bőrét védené. Semmilyen tájékoztatást nem kap az anya gyermeke állapotáról.

Valamennyi alany esetében az otthonszülés választása tudatos, informált döntésen alapult. A tudatos választás a szülés pozitív élményként történő megélése szempontjából is meghatározó jelentőségű. Egy kérdőíves módszerrel végzett kutatás, a szülő nők közül három csoportot képezett azon változók alapján, amelyek a szülésre való felkészülésre vonatkoztak. A kutatók tudatosság alatt a természetes szülésre való tudatos készülést értették. A nem tudatos csoportba azokat a nőket sorolták, akik nem jártak szülésfelkészítésre, nem választottak szülésznőt, nem készültek a természetes szülésre, illetve nem természetes szülésre készültek. A kevésbé tudatos csoport tagjai jártak szülésfelkészítésre a védőnőhöz vagy a kórházba, választottak szülésznőt, készültek a természetes szülésre, de azt nem beszélték meg előre az orvossal vagy a szülésznővel. A tudatos nők csoportjába tartozók az egészségügyi ellátáson túl jártak szülésfelkészítésre, választottak szülésznőt, készültek a természetes szülésre, és előre egyeztettek az orvossal és a szülésznővel arról, hogy hogyan szeretnének szülni. A kutatás eredményeként a három csoport szülésélményei között szignifikáns különbségek mutatkoztak. A szülésre tudatosabban készülő nők a szülés során kevesebb félelmet éltek át, jobban tudtak belső élményeikre figyelni a folyamat során.⁶⁸ Ezt az eredményt valamennyi interjú alany személyes beszámolója is igazolta.

Az alanyok egy része a döntést kifejezetten a tájékozott, racionális kockázatelemzés alapján hozta meg, amelyekhez esetenként szorosan kapcsolódik az arra történő hivatkozás, hogy az otthonszülés választását a jog lehetővé teszi.

Anya 10.: Én igazából tudtam, hogy otthon szeretnék szülni, de csak akkor, hogyha mindez legális lesz, tehát hogy semmiféleképpen nem akarom azt riszkirozni, hogy ez bárkinek, bármilyen fajta állásába vagy bármibe kerüljön. (...) a családom nyomása miatt, mivel nem születtem még, nem tudtam elképzelni, hogy mi van, és akkor igazából fogalmam sem volt, hogy ennek tényleg mekkora a rizikója, de aztán olvastam megint ilyen statisztikákat (...). Kértem a Feliciától egy könyvet, mondta hogy ne terheljem magam sok hülyeséggel, hogy ne is olvassak sok hülyeséget, és akkor abban volt mindenféle statisztika a végén, nemzetközi is, magyar ugye még nincs, vagy akkor nem volt nagyon, és akkor a számoktól megnyugodtam megint.

⁶⁸ HÉJJA-NAGY KATALIN: *A szülésélmény vizsgálata a szülés körülményeinek fényében*. In: Kisdi Barbara (szerk.): *Létkérdések a születés körül. Társadalomtudományi vizsgálatok a szülés és születés témakörében*. L'Harmattan Kiadó – Könyvpont Kiadó. Budapest, 2015. 331-332. pp.

IV. Összegzés

A kutatás az otthon szülést választó édesanyák körében felvett, kvalitatív interjúk, jogszociológiai megközelítésű elemzése során, annak az információs erőternek a főbb jellegzetességeit kísérelte meg felvázolni, amely az otthonszülés körül kialakult, és társadalmi megítélésének formálásában kiemelt szerepet játszik.

A tanulmány egy átfogó kutatási program része, amelynek célja a fentiekben felvázolt kérdések részletes elemzése, valamint a kutatás korai fázisában felvett interjúk alapján körvonalazódó megállapítások, további szempontokkal történő kiegészítése. A vizsgálódásnak egyrészt – szerzői kompetencia hiányában – nem lehetett célja, hogy állást foglaljon a szüléssel összefüggő kockázati tényezők megítélésében, másrészt módszertani okokból, nem fogalmazhatott meg általános következtetéseket az otthonszülés jelenségéről. Ugyanakkor a szerző reményei szerint a tanulmány megfelelően érzékelteti a vizsgált kérdések aktualitását, illetve igyekezett hasznos, kiegészítő szempontokkal szolgálni a korábbi kutatások eredményeihez kapcsolódóan.

Valamennyi, otthonszülést választó interjú alany tudatos informálódáson alapuló, átgondolt döntést hozott, amely egybeesik a hivatkozott, hasonló típusú vizsgálatok megállapításaival. A szülésre való tudatos felkészülés, a bábák által nyújtott részletes tájékoztatás, illetve annak megélése, hogy megilleti őket a választás szabadsága, jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy szülésüket pozitív, életre szóló élményként éljék meg, ami önmagában is figyelemre méltó eredmény.

Az otthonszülés-kutatás legfőbb célja, hogy átfogó képet nyújtson az otthonszülés jelenségéről, elsősorban annak jogi vonatkozású kérdéseit illetően, az otthon szülésben érintett szakemberek és laikusok – gyakran ütköző – nézeteit kellő részletességgel szemlélítve. Mikro- és makroszociológiai vizsgálatok révén, a jogot közvetítő társadalmi erőter szerepének mélyebb megértéséhez kíván hozzájárulni, az otthonszülés jelenségének vizsgálatán keresztül. Az Otthonszülés-kutatás következő fázisában, egyrészt további vizsgálat szükséges annak pontosítása érdekében, hogy általában – a kórházban vagy intézeten kívül szülő – nők, mennyire tájékozottak a szüléssel kapcsolatos lehetőségeikről, honnan szerzik be a döntéshez szükséges információkat, illetve hogyan viszonyulnak a szülészeti ellátással összefüggő jogaikat érintő kérdésekhez. Másrészt a kutatási program része az otthonszülésben érintett szakemberek (bábák és orvosok) körében folytatott kvalitatív és kvantitatív vizsgálat is. Ezáltal az otthon-, és a kórházban szülő nők tapasztalatai, valamint az otthonszülést támogató-, illetve ellenző szakemberek nézőpontjai összehasonlíthatóvá válnak, és kialakítható egy átfogó kép az otthonszülés jogi helyzetéről, társadalmi megítéléséről, illetve annak lehetséges okairól.

ANDREA JANKÓ-BADÓ

LEGAL AND SOCIOLOGICAL ASPECTS OF PLANNED HOMEBIRTH

*QUALITATIVE STUDY ON THE IMPACTS OF SOCIAL
COMMUNICATION OF LAW*

(Summary)

On the one hand, this paper relates to the studies on knowledge and opinion about law (KOL), one of the key research areas of legal sociology. On the other hand, it fits into the framework of an ongoing exploratory research that examines the legal perspectives of homebirth with an empirical and sociological approach.

In Hungary, the relevant legal regulation has made it possible to choose planned homebirth as an alternative to institutional childbirth since 2011. By settling the legal status of homebirth, parents now have the opportunity to choose the place and circumstances of birth relatively freely. However, this option also means increased responsibility, as it also raises medical and legal issues that are difficult to understand as laymen. There is still no consensus on the assessment of risk factors related to the place of delivery, despite the fact that several international studies have concluded that by low-risk pregnancies there is no difference between expected home birth and institutional birth in this regard.

In the early stages of the research, mothers, who do not have a law degree and gave birth to at least one child in their home or in a birthplace with the help of professionals, reported their experiences on childbirth through qualitative interviews. The study aimed to understand the main reasons why the participants chose home birth and whether the current legal status of home birth played a role in their decision.

The primary goal of the research is to map the information 'channels' through which the participants collect information on their possibilities and rights related to childbirth. It attempts to analyze the process of communication between the participants and society, and its effects on KOL.

KEFENG XU*

Visegrad Group Marching into Its Thirties: Consistency and Evolution

I. Introduction

The year of 2021 marks the 30th anniversary of the establishment of Visegrad Group (also known as the Visegrad Four or V4). The Visegrad Group's establishment traces its origins to the Visegrad Declaration announced on the summit meeting held in the Hungarian castle town of Visegrad on February 15, 1991 by the leaders from Czechoslovakia, Hungary and Poland, including Václav Havel, the President of the Czechoslovak Republic, Lech Wałęsa, the President of the Republic of Poland, and József Antall, the Prime Minister of the Republic of Hungary.¹ The Visegrad Declaration² officially stated the similarity of the situation that had evolved over the past decades had determined for the three countries convergent basic objectives: full restitution of state independence, democracy and freedom, elimination of all existing social, economic and spiritual aspects of the totalitarian system, construction of a parliamentary democracy, a modern State of Law, respect for human rights and freedoms, creation of a modern free market economy, full involvement in the European political and economic system, as well as the system of security and legislation according to the Copenhagen Criteria.³

The V4 Group is considered the Central European regional cooperation scheme for political, economic, and cultural cooperation. From this formal declaration thirty years ago, it is crystal clear that establishment of Visegrad Group aimed to enhance cooperation among the Visegrad countries in the process of European integration. In 1993, Czechoslovakia was dissolved as Czech Republic and Slovakia became independent states. Thus, the number of Visegrad countries increased from three to four. After years of efforts, all four member countries of the Visegrad Four joined the European Union on May 1st 2004, which was one of the major milestones on their way into the European integration. Since the establishment of Visegrad Group, three decades has passed and during the past several

* PhD Student at Faculty of Law and Political Sciences, University of Szeged

¹ The Visegrad summit meeting was held against the historical backdrop of the fall of the Berlin Wall and the fall of communism in Central and Eastern Europe, with the aim of advancing cooperation with one another and to further their integration into the Euro-Atlantic structure.

² Visegrad Group: Visegrad Declaration 1991. Available at: <https://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412> (accessed: 10 March 2021)

³ This important decision was reached by the Copenhagen European Council in June 1993. Tanja Marktler: The Power of the Copenhagen Criteria. *Croatian Yearbook of European Law and Policy* 2006:2(2), p. 344. DOI: 10.3935/cyelp.02.2006.23.

decades, dramatical changes have not only been happening to the four countries of Visegrad Group, but also to the European continent and even the whole world. As one of the major sub-regional groups in Europe, the V4 today is still full of vitalities, playing a noticeable role in certain issues on the European agenda or even on the global agenda. In this perspective, the role of Visegrad Group is of much potential for both regional and global issues in future.

In order to obtain a holistic view of the development of the V4, the paper is to apply the macro-historical approach to analyze Visegrad Group's development in the past three decades. Specifically, three perspectives are used for the analysis, including the historical perspective for review on the shared experiences that are linking Visegrad countries, the consistent perspective for observation on the Visegrad Spirit that is uniting Visegrad countries, and the evolutionary perspective for examination on the changing situations that pushing Visegrad countries forward. It is easy to find that the similarity of the experiences shared among Visegrad countries is the pillar foundation for Visegrad cooperation, the consistency of cooperative spirit embedded in the development of Visegrad Group is the fundamental drive for Visegrad cooperation, and the flexibility of adapting to evolving geopolitical situations endows the V4 with much potential for cooperation in future.

II. Historical perspective: shared experiences linking V4 countries

Historically, the peoples in Czech, Hungary, Poland and Slovakia shared rich experiences. Just as Milan Kundera observed, Central Europe is not a state: it is a culture or a fate. Its borders are imaginary and must be drawn and redrawn with each new historical situation. Central Europe therefore cannot be defined and determined by political frontiers (which are inauthentic, always imposed by invasions, conquests, and occupations), but by the great common situations that reassemble peoples, regroup them in ever new ways along the imaginary and ever-changing boundaries that mark a realm inhabited by the same memories, the same problems and conflicts, the same common tradition.⁴ It is just these shared similarities that have been linking the Visegrad countries closely together and have been nurturing cooperation opportunities for the Visegrad countries once and again throughout the evolving process of history.

As early as in the 14th century, to counter expansion by the Habsburg of Austria and to settle international disputes, the medieval Congress of Visegrad in 1335 between Charles I of Hungary, Casimir III of Poland, and John of Bohemia was held, and the three rulers agreed to create new commercial routes to bypass the city of Vienna and reached agreements on series of disputes.⁵ The Congress of Visegrad was one of the outstanding diplomatic

⁴ MILAN KUNDERA: *The Tragedy of Central Europe*. In: Y. Albrecht & M. Segers (eds.): *Re: Thinking Europe: Thoughts Europe Past, Present and Future*. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2016. p. 204. doi:10.1017/9789048533084.015.

⁵ ÁGNES BERNEK: *Central and Eastern European Geopolitical study*. Central and Eastern European Countries in the Multipolar World of the 21st Century. Budapest, Pallas Athéné Innovation and Geopolitical Foundation, 2018. p. 58.

events in Central Europe in the fourteenth century. The alliance between the three Central European countries lasted for over half a century and provided each country with the right to conduct its international relations autonomously. These events illustrated that throughout the Middle Ages Visegrad functioned as a place for conflict resolution and rightly became an emblem for Central European cooperation over the centuries to come.⁶

The Congress of Visegrad held in 1335 aimed to intensify mutual cooperation and friendship among the three Central European states, which after hundreds of years inspired another summit meeting in Visegrad among the leaders of the Central European countries.⁷ During late 1980s and early 1990s when the Cold War was ending, the geopolitical situation for the Central European countries was experiencing dramatical evolutions. In face of similar challenges, the Central European countries again joined hands and established the cooperation mechanism of Visegrad Group. In order to adapt to the complex situations and the challenging transitions, Visegrad countries gradually enhanced their cooperation through the reorientating process from the Warsaw Treaty Organization and the Council for Mutual Economic Assistance to NATO and European Community for security and economic interests, and embarked onto a brand-new course.

It is the shared historical experiences that inspired Visegrad countries to join hands together. The renewed cooperation in establishment of Visegrad Group after the Cold War among the Central European countries derived from the historical spirit embedded in the 1335 Visegrad Congress and the ensued alliance formed by the three kingdoms. Visegrad is just a scenic little town located in the largest bend of the Danube River but embodies the linking between historical experiences and common realities. The formation of the Visegrad Four was motivated by four factors of decisive relevance: the desire to eliminate the remnants of the communist bloc in Central Europe; the desire to overcome historic animosities between Central European countries; the belief that through joint efforts it will be easier to achieve the set goals, i.e., to successfully accomplish social transformation and join in the European integration process; and the proximity of ideas of the then ruling political elites.⁸ It is just the historical relations, cultural inheritances and religious traditions shared among Visegrad countries that have been driving the Visegrad cooperation. Just as the Visegrad Declaration in 1991 stated, a favorable basis for intensive development of cooperation is ensured by the similar character of the significant changes occurring in these countries, their traditional, historically shaped system of mutual contacts, cultural and spiritual heritage and common roots of religious traditions.⁹

Throughout the three decades since the establishment of Visegrad Group, Visegrad countries have consecutively organized various commemoration activities: conceptions

⁶ GYÖRGY RÁCZ: *The Congress of Visegrad in 1335: Diplomacy and Representation*. The Hungarian Historical Review, 2013. Vol. 2. No. 2, Angevin History (2013). p. 273.

⁷ RICK FAWN: *Visegrad's place in the EU since accession in 2004: "Western" perceptions*. International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs, Vol. XXIII. No. 1–2. 2014. p. 58.

⁸ Visegrad Group: *History of the Visegrad Group*. Available at: <https://www.visegradgroup.eu/about/history> (accessed: 12 March 2021).

⁹ Visegrad Group: *Visegrad Declaration 1991*. Available at: <https://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412> (accessed 10 March 2021).

or ideas such as Visegrad Citizens¹⁰, Visegrad Spirit¹¹ and V4 identity¹² have also been frequently discussed. At the very beginning, Visegrad countries focused their cooperation on business and trade issues, especially by reaching the Central European Free Trade Agreement (CEFTA) on December 21, 1992 in Kraków, Poland. Since then, the cooperation among Visegrad countries has been not only continuously expanding into more and more policy areas, but also has been increasingly mechanism-secured.

The cooperation established by the Visegrad Group is important for the V4 countries themselves, and is an added value towards a secure and prosperous European Union. The V4 Group have become constructive partner in Europe in implementing EU key priorities and programmes and, through their input, have contributed to political and economic integration.¹³

III. Consistent perspective: cooperative spirit uniting V4 countries

It is clear that there is something consistent throughout the development of Visegrad Group in the past three decades, and that is just the cooperative spirit that has been uniting the Visegrad countries closely together for shared targets and interests. Though Visegrad cooperation draws inspirations from historical experiences and cultural elements, yet Visegrad countries still conduct their cooperative activities based on realist fundamentals. Cooperation among Visegrad countries is mainly proceeded through periodic meetings at various government levels, which is non-institutionalized and quite flexible.

During the early period after the establishment of Visegrad Group, cooperation among Visegrad countries did not go as well as expected and once was even moribund. Particularly, during the period from 1994 to 1998, Slovakia under the leadership of Vladimír Mečiar experienced strained relations with Hungary and the West. Vladimír Mečiar did not only stalled the process of integration into the Euro-Atlantic structure, but also had no interest in participating in Visegrad cooperation. Then the intensity of cooperation between the V4 countries began to slacken due to the prevalence of the idea that individual efforts towards accession to the Euro-Atlantic integration formations will be more efficient.¹⁴ It is only after Mikuláš Dzurinda came to power in 1998 that Slovakia returned back to the

¹⁰ OLGA GYÁRFÁŠOVÁ (ed.): *Visegrad Citizens on the Doorstep of European Union*. Collection of Contributions Presented on November 20, 2003 in Bratislava at the Seminar Organized by Institute for Public Affairs and Polish Institute in Bratislava, Bratislava: Institute for Public Affairs, 2003, and OLGA GYÁRFÁŠOVÁ: *We, the Visegrad Citizens, Neighbours and Allies*. Available at: <https://visegradinsight.eu/we-the-visegrad-citizens-neighbours-and-allies> (accessed: 10 on March 2021).

¹¹ BEATA BALOGOVÁ: *Visegrad spirit will resonate within the EU*. *The Slovak Spectator*, December 13, 2010. p. 1.

¹² MATS BRAUN: *Postfunctionalism, Identity and the Visegrad Group*. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 58. Issue 4. July 2020. p. 935.

¹³ EDIT SOÓS: *The Europeanisation of Public Administration in Ukraine. The Visegrad Group's Best Practices*. In: Kamil Glinka (ed.): *Urban Policy System in Strategic Perspective: From V4 to Ukraine*. Berlin, Peter Lang Publishing, 2020. p. 166.

¹⁴ Visegrad Group: *History of the Visegrad Group*. Available at: <https://www.visegradgroup.eu/about/history> (accessed: 10 March 2021).

process of European integration, and Visegrad cooperation was restarted, ushering in a new chapter for Visegrad Group.

In May 1999, leaders of Visegrad countries held a summit meeting at Bratislava and jointly announced the “Contents of Visegrad Cooperation (1999)”¹⁵, laying out substantive elements of the Visegrad cooperation and the structure of the Visegrad intergovernmental cooperation. The substantive elements of the Visegrad cooperation included target areas such as foreign affairs, internal affairs, education, culture, society, youth, sport, science, technology, environment, infrastructure and cross-border cooperation. The structure of the Visegrad intergovernmental cooperation included Prime Ministers' meetings, Meetings of other Government members, Meetings of State Secretaries of Foreign Affairs, Ambassadors' meetings, and Meetings of Visegrad Coordinators.

Compared with other regional cooperation, Visegrad Group has no permanent secretariat or headquarters. The only institutionalized mechanism regarding Visegrad cooperation is the International Visegrad Fund established in 2000, with its headquarters seated at Bratislava.¹⁶

After entering into the 21st century, the cooperative channels of the V4 have been continuously expanding and diversifying. Though there are no significant changes to the working mechanisms of Visegrad Group, yet Visegrad cooperation is becoming increasingly flexible. The “Annex to the Content of Visegrad Cooperation (2002)”¹⁷ approved by Visegrad countries made improvement to the rotating presidency mechanism, emphasizing the role of the “V4+1” format for external dimension and making the ministry-level meetings for internal dimension more flexible.

Shortly after their accession into the EU in May 2004, Visegrad countries held an official summit of the Prime Ministers at Kromčíž and issued “Guidelines on the Future Areas of Visegrad Cooperation (2004)”¹⁸, mapping out targeted areas for cooperation within the Visegrad region, cooperation within the EU, cooperation with other partners, and cooperation within NATO and other international organizations. The V4 operates without any institutions on its own. The mechanism of cooperation is based on meetings at various levels: the meetings of Presidents of V4 countries, the meetings of Prime Ministers and Ministers of Foreign Affairs with National Visegrad Coordinators and national government members taking the crucial role of initiators and rotating one-year presidency with its own presidency programme. The foreign ministries have a coordinating role. The intergovernmentalist nature of states' negotiation and institution setting implies that national governments are thus the primary decision-makers with politicians holding more responsibility for political outcomes in the Visegrad Group's

¹⁵ Visegrad Group: *Contents of Visegrad Cooperation (1999)*. Available at: <https://www.visegradgroup.eu/cooperation/contents-of-visegrad-110412> (accessed: 2 March 2021).

¹⁶ The Fund does so by awarding €8 million through grants, scholarships and artist residencies provided annually by equal contributions of all the V4 countries. The official website of the Visegrad Fund is <https://www.visegradfund.org/>

¹⁷ Visegrad Group: *Annex to the Content of Visegrad Cooperation (2002)*. Available at: <https://www.visegradgroup.eu/cooperation/annex-to-the-content-of> (accessed: 1 March 2021).

¹⁸ Visegrad Group: *Guidelines on the Future Areas of Visegrad Cooperation (2004)*. Available at: <https://www.visegradgroup.eu/2004/guidelines-on-the-future> (accessed: 6 March 2021).

internal relations. However, the Visegrad Group is very active across a range of policy areas outside the regional cooperation and beyond the external borders of the EU too.¹⁹

Among the mechanisms of cooperation, Visegrad countries specially enlisted occasional informal meetings of Prime Ministers and Foreign Ministers before international events. After the V4 states' accession to EU, the Visegrad Cooperation became an essential framework of representing joint interests in the EU, launching joint projects, and bringing closer the societies of the respective countries. The backbone of Visegrad cooperation consists of mutual contacts at all levels, from the highest-level political summits to expert and diplomatic meetings to activities of the non-governmental associations in the region, think-tanks and research bodies, cultural institutions or numerous networks of individuals.²⁰

Nowadays, Visegrad cooperation also involves consultation and cooperation of Permanent Representations to the EU and NATO in Brussels, as well as in all relevant fora (OSCE, UN, CoE, OECD, WTO, etc.). On the Kroměříž summit meeting in May, 2014, Visegrad countries also made the Kroměříž Declaration²¹, stating with full satisfaction that the key objectives set in the 1991 Visegrad Declaration have been achieved, declaring their determination to continue developing the cooperation of the Visegrad Group countries as Member States of the European Union and NATO, and confirming that Visegrad cooperation will be based on concrete projects and will maintain its flexible and open character.

It is just because of the cooperative spirit consistently present throughout the development of the Visegrad cooperation that Visegrad countries have made series achievements in the past three decades. Visegrad Group features cooperation but not alliance, while at the same time, maintains instrument-oriented but not institution-oriented. It is these features that have secured a quite high efficiency for Visegrad cooperation, and have made issue-focused but not alliance-focused. All these have endowed Visegrad Group a high flexibility.

IV. Evolutionary perspective: changing situations pushing V4 countries

Visegrad Group's development in the past three decades could be defined mainly by two relationships, its relationship with NATO in terms of security interests, and its relationship with EU in terms of economic and political interests. Thus, the geopolitical landscapes surrounding Visegrad countries could then be analyzed through two dimensions. One is

¹⁹ EDIT SOÓS: *The Europeanisation of Public Administration in Ukraine. The Visegrad Group's Best Practices*. In: Kamil Glinka (ed.): *Urban Policy System in Strategic Perspective: From V4 to Ukraine*. Berlin, Peter Lang Publishing, 2020. p. 167.

²⁰ HYNEK BŮHM – ZSUZSANNA FEJES – JARMO GOMBOS – ENIKŐ HŰSE-NYERGES – MILAN JEŘÁBEK – DOMINIKA MAJERNÍKOVÁ – GYULA OCSKAY – MICHAL ŠINDELÁŘ – EDIT SOÓS – KATARZYNA WOJNAR: *Visegrad Group. Proposal on the V4 Mobility Council as intergovernmental structure for border obstacle management elaborated within the framework of the project 'Legal accessibility among the V4 countries'* funded by the International Visegrad Fund, 2018. pp. 38–39.

²¹ Visegrad Group: *The Kroměříž Declaration*. Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on cooperation of the Visegrad Group countries after their accession to the European Union, 12 May 2004. Available at: <https://www.visegradgroup.eu/2004/declaration-of-prime> (accessed: 6 March 2021).

the security relationship between Visegrad countries and NATO, and the other one is the economic and political relationship between Visegrad countries and EU. It is just these two relationships that have defined the geopolitical situation for Visegrad countries and further influenced the priority issues for Visegrad Group.

On the security dimension, after the Soviet bloc collapsed in 1989, the strategic priority of the Central and Eastern European countries, including Visegrad countries, shifted to integration with the Euro-Atlantic structure, particularly joining the North Atlantic Treaty Organization (NATO) for security interests. On their way of joining NATO, Visegrad countries mainly addressed related security issues in the context of bilateral arrangements: through the negotiation of state treaties guaranteeing existing borders and minority rights and committing states to develop cooperative relations; and through various more practical forms of bilateral political, economic and military cooperation.²² Regarding the objective of joining NATO, Czech, Hungary and Poland realized their accessions to the alliance in March 1999, and Slovakia joined NATO in March 2004. After accessions to NATO, Visegrad countries completed their process of integrating with the Euro-Atlantic structure in terms of security.

On the economic and political front, after the political changes in Central and Eastern European countries in 1989, internally, Visegrad countries demonstrated a resolute commitment to a rapid transformation to a market economy and to pluralistic democracy, and externally, Visegrad countries expressed their strong desire to develop closer relations with the EU. After years of efforts, Visegrad countries completed their accession to EU in May 2004 and since then, Visegrad countries and EU have become a kind of community of shared interests. Nowadays, the V4 is a recognized symbol of successful political and economic transformation and, in many areas, also a model for regional cooperation. The Visegrad countries have become constructive, responsible and respected partners in Europe in implementing EU key priorities and programmes.²³

By joining NATO and EU, Visegrad countries significantly have changed their geopolitical landscapes they are facing. In terms of security, accession to NATO eliminated the security vacuum Visegrad countries were encountering after the collapse of the Soviet bloc. While, on the economic and political dimension, accession to EU made Visegrad countries key players in various policy priorities on the EU agenda, and integrated Visegrad countries and EU into a close community of shared interests. After achieving their goals of integrating into the Euro-Atlantic structure, Visegrad countries have managed to profile Visegrad Group as a significant collective actor, and have managed to show that the group is able to function as a distinct and even a key player in various policy areas. After development for thirty years, Visegrad Group has already gained influence on certain issues on the European or even global agenda, such as financial budget, infrastructure interconnectivity, migration government, climate change,

²² ANDREW COTTEY: *The Visegrad Group and Beyond: Security Cooperation in Central Europe*. In: Andrew Cottey (ed.): *Subregional Cooperation in the New Europe*. London: Palgrave Macmillan, 1999. p. 69. https://doi.org/10.1007/978-1-349-27194-8_5.

²³ Visegrad Group: *The Bratislava Declaration of the Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on the occasion of the 20th anniversary of the Visegrad Group*. Available at: <https://www.visegradgroup.eu/2011/the-bratislava> (accessed 8 March 2021).

energy security, Eastern Partnership relations, Western Balkans relations etc. With their voting rights in European institutions, Visegrad countries can be able to exert much influence on targeted policy areas as they wish since Visegrad Group has evolved from a peripheral actor into a core actor in the process of European integration.

Regarding the role of Visegrad Group in future, clear orientations for further development of Visegrad Group could be found in the declaration by the Prime Ministers of Visegrad countries on the Occasion of the 30th Anniversary of the Visegrad Group²⁴. Externally, that is to maintain inclusive and result-oriented cooperation on issues of common interest with other European and non-European partners within the V4+ format, and internally, that is to enable further development of its operational activities in the area of youth mobility (“Generation V4”) and to increase its visibility in order to promote the V4 among future generations, especially by increasing from 2022 the annual budget of the International Visegrad Fund to 10 million euros.

V. Conclusion

When viewed from the macro-historical level, Visegrad Group’s development in the past three decades presents three features. First, from the historical perspective, Visegrad Group’s development originates from the shared experiences that have been linking Visegrad countries together. Second, from the consistent perspective, Visegrad Group’s development is empowered by the fundamental drive of the cooperative spirit that has been uniting Visegrad countries. Third, from the evolutionary perspective, Visegrad Group’s development is promoted by the changing geopolitical landscapes that Visegrad countries are facing. Therefore, it could be concluded that, the similarity of the experiences shared among Visegrad countries is the pillar foundation for Visegrad cooperation, the consistency of cooperative spirit embedded in the development of Visegrad Group is the fundamental drive for Visegrad cooperation, and the flexibility of adapting to evolving geopolitical situations endows Visegrad Group with much potential for cooperation in future. The geopolitical space shared by Visegrad countries is decisive in determining that the convergent interests of Visegrad countries are far more than their divergent interests. Thus, only by uniting together and presenting one voice could Visegrad countries maximize their national interests.

²⁴ Visegrad Group: *Declaration of the Prime Ministers of the Czech Republic, Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on the Occasion of the 30th Anniversary of the Visegrad Group*. Available at: <https://www.visegradgroup.eu/calendar/2021/declaration-of-the-prime> (accessed: 7 March 2021).

XU, KEFENG

A VISEGRÁDI CSOPORT 30 ÉVE: KONZISZTENCIA ÉS FEJLŐDÉS

(Összefoglalás)

A Visegrádi Csoport négy közép-európai tagállam, Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia regionális szervezete. Az együttműködés célja ezen országok gazdasági, diplomáciai és politikai érdekeinek közös képviselete, valamint szakpolitikai tevékenységeik összehangolása számos területen.

A visegrádi országok vezetői felismerték és megértették a történelmi lehetőséget, hogy az 1335-ös visegrádi királytalálkozó után hat és fél évszázad elteltével újraalakítsák korábbi történelmi együttműködésüket.

A tanulmány az 1991. évi megalakulás óta eltelt három évtized fejlődésének főbb fordulópontjait tekinti át. Az 1990-es évek közepén a Visegrádi együttműködés mélypontra jutott, majd 1999-ben vett újra lendületet, amikor megállapodtak a Nemzetközi Visegrádi Alap létrehozásáról. A V4-k együttműködésének újraéledésében a külső tényezők közül elsősorban az euroatlanti integráció játszott meghatározó szerepet.

Habár megfelelő intézményi struktúra hiányában a tagok közötti együttműködés mélységét az aktuális politikai akarat határozza meg, számos projekt és együttműködési program bizonyítja az együttműködés sikerességét és a V4-ek jelentőségét Európa jövőjének formálásában.

LABANCZ ANDREA *

Új üzleti modellek a pénzügyi szolgáltatások piacán **

I. Bevezetés

Az üzleti modell minden profitra törekvő vállalkozás életében kiemelt jelentőségű. Ahogyan azt *Nielsen* megfogalmazza, az üzleti modell a hosszú távon sikerességre törekvő vállalkozás esetében a jövedelmezőség, a fenntarthatóság és a nyereségesség elérésnek eszköze.¹ *Batzogianni* és szerzőtársai az üzleti modell meghatározásának céljai között nevesítik a vállalkozás jövőjének sikerességét, amely alapot jelent az innováció optimalizálásához, megfogalmazza az üzleti küldetést, meghatározza a potenciális ügyfelek körét, valamint leírja a kínált termékek és szolgáltatások körét.²

A megfelelő üzleti modell nemcsak a termelővállalkozások, hanem az egyes nyereséges működésre törekvő pénzügyi intézmények életében is a piaci sikeresség eszközeit jelenti.³ A pénzügyi intézményrendszer legfontosabb szereplőiként a monetáris közvetítők – kiemelten a hitelintézetek – üzleti modellje azonban sajátosságokat mutat: alapvető tevékenységi körükre fókuszálva kiemelendő, hogy azok a gazdaságban keletkező reálfolyamatok finanszírozását segítik. A hitelintézetek a tőkeáramlás közvetítőiként a hitelnyújtáshoz szükséges forrást betétek formájában gyűjtik össze, az elhelyezett betétek és a hitelek kamatai közötti kamatrés pedig a nyereség realizálását biztosítja számukra.⁴

* tanársegéd, PhD hallgató, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, Üzleti Jogi Intézet

** A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ NIELSEN, CHRISTIAN – LUND, MORTEN: *An Introduction to Business Models*. https://www.researchgate.net/publication/273634452_An_Introduction_to_Business_Models (2020. 12. 20.)

² BATZOGIANNI, EVANTHIA et al.: *Business Models – compendium*. http://businessmodels.eu/images/BUSINESS_MODELS_compendium_EN.pdf (2020. 12. 20.)

³ BARNÁ et al.: *A bankok működéséről*. In: Kovács Levente – Marsi Erika (szerk.): *Bankmenedzsment, banküzemtan*. Magyar Bankszövetség. Budapest, 2018. 13-14. pp.

⁴ Magyar Nemzeti Bank: *Pénzügyi szolgáltatásközvetítői alapismeretek*. 2018. 12-15. pp. <https://www.mnb.hu/letoltes/pkhv-tankonyv-2018.pdf> (2020. 11. 17.)

A hitelintézetek között kifejezetten a bankokat vizsgálva a továbbiakban, megállapítható, hogy működésükben kiemelt szerep jut a prudenciális szabályozásnak. A bankok szigorúan szabályozott intézmények, amelyeknek a prudenciális követelményeknek megfelelően kell működniük. A prudenciális szabályozás változása ugyanakkor visszahat a banki üzleti modellekre.

A banki üzleti modellek változásának-fejlődésének lehetünk tanúi *Kok* és szerzőtársai szerint. Úgy vélik, hogy a szabályozás módosítása közvetlen hatással bír az üzleti modellekre: a bankoknak az új követelményekhez kell igazítaniuk működési struktúrájukat.⁵ Mindemellett, a szabályozás differenciálódását eredményezi az új piaci szereplők megjelenése is, amely együttesen a pénzügyi szféra új üzleti modelljei kialakításának irányába hat.

Fentiekkel összefüggésben, a tanulmány a 2008-as gazdasági válságra adott szabályozói válaszok fényében vizsgálja a banki üzleti modelleket. Kiemelt figyelmet fordítva a technológiai innováció szerepének és banki üzleti modelleket alakító hatásának, a tanulmány a pénzügyi szférában működő, innovatív vállalkozások üzleti modelleket alakító hatását és a szabályozás differenciálódását is vizsgálja.

II. Banki üzleti modellek és bankszabályozás

A 2008-as gazdasági válság pénzügyi szférát érintő változásainak körében, *Ayadi* és szerzőtársai a banki üzleti modellek változását vizsgálták. 26 nagy európai bank üzleti modelljét elemezve arra a megállapításra jutottak, hogy az egyes banki üzleti modellek a pénzügyi tevékenységek és a finanszírozási stratégiák mentén térnek el egymástól. A vizsgálati adatok alapján három fő banki üzleti modellt nevesítenek: a lakossági banki, a befektetési banki és a vállalati (wholesale) banki üzleti modellt. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy a lakossági bankok stabilitást mutatnak és a válság ellenére is folytatják hitelezési tevékenységüket.⁶ *Ayadi* és *de Groen* – ugyancsak az egyes banki tevékenységekre fókuszáltnak – később továbbfejlesztették a banki üzleti modellek elméletét. 2014-ben 147 európai bankból álló csoport vizsgálatával hat, az üzleti modell szempontjából fontos dimenziót (hitelek, kereskedési eszközök, más bankokkal szembeni kötelezettségek, ügyfélbetétek, adósságkötelezettségek és származtatott ügyletekkel kapcsolatos kitettségek) nevesítenek.⁷ Az egyes banki tevékenységek mint elhatároló ismérvek szerepén túlmutatva, *Ayadi* később a banki üzleti modellek esetében hangsúlyozza az eszközoldali és a forrásoldali tevékenységek szerepét is.⁸ 2016-ban a banki üz-

⁵ KOK, CHRISTOFFER – MÓRÉ CSABA – PETRESCU, MONICA: *Recent Trends in Euro Area Banks' Business Models and Implications for Banking Sector Stability*. https://www.researchgate.net/publication/303685007_Recent_trends_in_euro_area_banks%27_business_models_and_implications_for_banking_sector_stability (2020. 11. 07.)

⁶ AYADI, RYM – ARBAK, EMRAH – DE GROEN, WILLEM PIETER: *Business Models in European Banking: A Pre- and Post-Crisis Screening*. Center for European Policy Studies. Brüsszel, 2011. 25-58. pp.

⁷ FARNÉ, MATTEO – VOULDIS, ANGELOS: *Business models of the banks in the euro area*. In: Working Paper Series 2070, European Central Bank. 2017. 19-38. pp. <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2070.en.pdf> (2020. 12. 14.)

⁸ AYADI, RYM: *Bank business models in Europe: why does it matter for the future of regulation and resolution?* In: International Research Centre on Cooperative Finance Policy Paper 2016. 3. p. <https://institutcoop.hec.ca/wp->

leti modellek vizsgálatában *Ayadi* és szerzőtársai már 5 fő banki üzleti modellt határoznak meg, ugyancsak az egyes tevékenységek vizsgálatával.⁹ Hasonlóképpen, *Farné* és *Vouldis* is az egyes banki tevékenységek szerepét hangsúlyozzák az üzleti modellek vizsgálatakor. Aláhúzzák ugyanakkor, hogy a banki üzleti modellek meghatározásakor szükséges számba venni az ügyfelek körét is; beleértve a fogyasztókat, a kkv-kat, a nem pénzügyi vállalatokat, más bankokat, központi bankokat is *etc.*¹⁰

Fentiekre tekintettel megállapítható, hogy a hitelintézetek között a bankok üzleti modelljében az egyes tevékenységek – a pénzügyi szolgáltatások – jelentenek kiindulási alapot.¹¹

Ahogy az a banki üzleti modellek tárgyalása során *Barna* és szerzőtársai kiemelik, 550 évvel ezelőtt a *Monte dei Paschi di Siena* – a legrégebb óta működő bank – üzleti modelljében a betétgyűjtés, a hitelezés, a főkönyv vezetése és pénzváltás szerepelt.¹² Az alapvető banki üzleti modell lényegében azóta is változatlan, ugyanezen tevékenységek végzése szerepel annak középpontjában: a hatályos szabályozás szerint bankok az összes pénzügyi és kiegészítő pénzügyi szolgáltatás végzésére jogosultak és üzletszerűen végzik a betétgyűjtést, a hitel és pénzkölcsön nyújtását, a pénzváltást és a pénzforgalmi szolgáltatásokat.¹³

A 2008-as gazdasági válságot követő módosult pénzügyi szabályozás azonban a banki üzleti modellt is alakítja. A szabályozás alapvető célként határozza meg a pénzügyi válságok megelőzését, a piaci szereplők számára meghatározott viselkedési normák előírását és a felügyeleti szervek rendszerének létrehozását keresztül. Az esetleges nem megfelelő banki üzletmenet ugyanis a gazdaság többi szereplője számára is súlyos zavarokat okozhat.¹⁴

A *Larosière-jelentés* szerint a 2008-as gazdasági válságot követő bizalomvesztés helyreállításához nélkülözhetetlen a pénzügyi termékek átláthatósága. A jelentés aláhúzza: a pénzügyi szektor addig nem vezethet be újabb eszközöket, amíg nem ellenőrizte azokat valamilyen pénzügyi felügyeleti hatóság.¹⁵ A jelentés ajánlásai között megjelenik a makroprudenciális felügyelet európai keretének a létrehozására és az egy-

content/uploads/2018/07/Bank-Business-Models-Europe-why-does-matter-future-regulation-resolut.pdf (2020. 11. 20.)

⁹ AYADI, RIM *et al.*: *Banking Business Model Monitor 2015: Europe*. In: International Research Centre on Cooperative Finance Policy Paper 2016. 20–34. pp. (<https://bbmresearch.org/wp-content/uploads/2019/06/banking-business-models-monitor-europe-2015.pdf>) 2020. 12. 14.

¹⁰ FARNÉ – VOULDIS, 2017. 4. p.

¹¹ FARNÉ – VOULDIS, 2017. 24–25. pp.

¹² BARNA *et al.* 2018. 43–44. pp.

¹³ Magyar Nemzeti Bank 2018, 12–13. pp.

¹⁴ SZÉLES ZSUZSANNA – PATAKI LÁSZLÓ – FÓRIÁNNÉ HORVÁTH MARGIT: *A bázei tőkeszabályozás múltja, jelene és jövője*. Gazdaság & Társadalom, 2016/3. 51-69. pp.

¹⁵ Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – A de Larosière-csoport jelentése. (2009/C 318/11) <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:318:0057:0065:HU:PDF> (2020. 11. 20.); Larosière-jelentés. 2009. https://www.esrb.europa.eu/shared/pdf/de_larosiere_report_en.pdf?351e1b35ec1ca5e855d2e465383a311f (2020. 11. 04.)

séges európai szabálykönyv, amelyek együttesen szolgálják a pénzügyi stabilitás biztosítását.¹⁶

A gazdasági válságot követően a felügyeleti intézményrendszer egyik fő változása-ként, felállították a Pénzügyi Felügyelet Európai Rendszerét (ESFS) 2011-ben,¹⁷ valamint a *Larosière-jelentés* alapján felállításra került a makroprudenciális felügyelet körében az Európai Rendszerkockázati Testületet (ESRB), amely a rendszerszintű kockázatok megelőzéséért és mérsékléséért is felel.¹⁸

A mikroprudenciális felügyelet körében az Európai Felügyeleti Hatóságok keretében (ESA) létrehozták az Európai Bankhatóságot (a továbbiakban: EBA), az Európai Biztosítási és Foglalkoztatási nyugdíj-hatóságot (EIOPA) és az Európai Értékpapírpiazi Hatóságot (a továbbiakban: ESMA), amelyek mellett a nemzeti bank-, biztosítás- és értékpapírpiazi felügyeleti hatóságok tevékenysége is jelentőssel szerepel bír.¹⁹

A bankok üzleti modelljét is alakító szabályozásban kiemelt jelentőséggel bír a Bazel III szabályrendszer (2011), amely a válság előtti szabályozási keret hiányosságaira válaszol.²⁰ A Bazel III szabályrendszerrel szigorodott a tőke fogalma és a tőkemegfelelés elvárt szintje, új likviditási követelmények és mutatók kerültek bevezetésre, sor került a tőkeáttétel korlátozására és új kockázati fogalmak kerültek meghatározásra, szigorodtak a belső irányítási és a javadalmazási szabályok, valamint a prociklikusság és a rendszerkockázat csökkentése érdekében tőkepufferek bevezetésére került sor.²¹

Az Európai Unióban a Bazel III szabályrendszert vezeti be a hitelintézetekre és befektetési vállalkozásokra vonatkozó prudenciális követelményekről szóló 575/2013/EU rendelet (a továbbiakban: CRR) és a hitelintézetek tevékenységéhez való hozzáféréstől és a hitelintézetek és befektetési vállalkozások prudenciális felügyeletéről szóló 2013/36/EU irányelv (a továbbiakban: CRD IV).

A CRR és a CRD IV együttesen olyan jogi keretet hoz létre, amelyben a tevékenységekhez való hozzáférés és a felügyelet kiemelt szereppel bír, és amely a hitelintézetekre és befektetési vállalkozásokra vonatkozó prudenciális szabályokat tartalmazza.²² A CRR és a CRD IV célja a pénzügyi szektor szereplői pénzügyi stabilitásának biztosítása, valamint a betétesek és a befektetők magas szintű védelme.²³

A CRR és a CRD IV, valamint az egységes szanalási mechanizmus, a betétbiztosítási rendszer, a jogszabályokhoz kapcsolódó, kötelező jellegű szabályozói és végrehajtási technikai sztenderdek és az EBA-iránymutatások, ajánlások és állásfoglalások az egy-

¹⁶ Larosière-jelentés, 2009.

¹⁷ BARNA *et al.* 2018. 26–27. pp.

¹⁸ SZÉLES – PATAKI – FÓRIÁNNÉ 2016, 51-69. pp.; GLAVANITS JUDIT: *A pénzügyi piac szabályozásának és felügyeletének új irányai*. In: KÁLMÁN, JÁNOS (szerk.): *Állam – Válság – Pénzügyek, A pénzügyi piac szabályozásának és felügyeletének aktuális kérdései*. Gondolat Kiadó, Győr, 2015. 113-116. pp.; ESRB: Mission. <https://www.esrb.europa.eu/about/background/html/index.en.html> (2020. 12. 21.)

¹⁹ BARNA *et al.* 2018. 27-28. pp.

²⁰ Basel Committee on Banking Supervision: *Basel III: Finalising post-crisis reforms*. <https://www.bis.org/bcbs/publ/d424.pdf> (2020. 12. 08.)

²¹ BARNA *et al.* 2018. 23–26. pp.; Basel Committee on Banking Supervision: *Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems*. <https://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf> (2020. 11. 08.)

²² CRR, Preambulum (5) bekezdés.

²³ CRR, Preambulum (7) bekezdés.

séges szabálykönyv (Single Rulebook) részét képezik, amely így a belső piac működését segítő és a szabályozási arbitrázs lehetőségét megakadályozó, egységes szabályozási keretet jelent. Mindemellett, a prudenciális szabályozás szempontjából fontos körülmény, hogy az egységes szabálykönyvön, az egységes felügyeleti mechanizmuson, az egységes bankmentő alapon és az egységes betétbiztosítási rendszeren alapuló bankunió is kialakításra került.²⁴

A Bázeli Bizottság 2017-ben további változtatásokat fogalmazott meg. Ezek közé tartozik a tőkeáttétel további szigorítása, tőkepadló bevezetése és az egyes kockázatok tőkekövetelmény-számítási módszereinek felülvizsgálata területén.²⁵

A szabályozási környezet figyelembevételével összefoglalásként megállapítható, hogy a 2008-as gazdasági válságra reagáló, megváltozott prudenciális szabályozás, a pénzügyi stabilitás megőrzése és az ügyfelek védelme érdekében megalkotott rendelkezések a bankok üzleti modelljére is hatással vannak. A bankoknak reagálniuk kell üzleti modelljüknek az új szabályozási környezethez való igazításával.²⁶

III. Új üzleti modellek a pénzügyi szférában és a differenciált szabályozás

A szabályozás módosítása mellett a banki üzleti modelleket alakító körülmény a disruptív technológiák és új piaci szereplők megjelenése. Habár hosszú évszázadokon keresztül a banki üzleti modellek alapvetően az egyes klasszikus hitelintézeti tevékenységek végzése köré épültek, az elmúlt ötven évben az egyes hiteltermékek, betétek, értékpapírok differenciálódása, az információs technológiák fejlődése egyre modernebb informatikai eszközök használatának irányába vezeti a bankokat.²⁷ A párhuzamos bankrendszer megjelenésével a bankoknak már a 2008-as gazdasági válság előtt is fel kellett venniük a versenyt az ún. árnyékbankokkal; a technológiai innováció fejlődésével azonban a bankok ismét új piaci szereplőkkel találják szembe magukat: az ún. FinTech vállalkozásokkal.²⁸

Ezek a vállalkozások nem a teljes banki üzleti modellt képezik le, hanem egyes banki tevékenységekkel foglalkoznak, „a pénzügyi szolgáltatások egy-egy szeletét” nyújtják.²⁹ A FinTech vállalkozások megjelenése fokozza a piaci versenyt és a banki üzleti modellek újragondolását eredményezi. Mindemellett megjelenésükkel a szabályozás tovább differenciálódik.

A technológiai innováció fejlődésével a bankok mellett az új piaci szereplők is a kínálati oldal szereplőivé váltak. Amíg a korábbi időszakban a pénzügyi közvetítés a bankok közvetítő szerepének igénybevételével valósult meg, addig az egyes ún. FinTech

²⁴ BARNA *et al.* 2018. 28–29. pp.

²⁵ BARNA *et al.* 2018. 25. p.

²⁶ AYADI – ARBAK – DE GROEN 2011. 1–8. pp.

²⁷ BARNA *et al.* 2018. 43–44. pp.

²⁸ Vö. KECSKÉS, ANDRÁS: *Kihívások az árnyékbankrendszer jogi szabályozásában*. Miskolci Jogi Szemle 2016/2. 42–54. pp.

²⁹ BARNA *et al.* 2018. 48. p.

vállalkozások üzleti modelljének középpontjában a technológiai újdonságon alapuló megoldások szerepelnek, amelyek célja a pénzügyi szektor technológiai innováción alapuló fogyasztóbarátabbá tétele és magas színvonalú ügyfélélményt biztosító szolgáltatások nyújtása.³⁰ A FinTech egzakt fogalmi köre jogszabályi szinten jelenleg nem jelenik meg, ugyanakkor tipikusan a technológiai innováción alapuló pénzügyi megoldásokat érti alatta a gyakorlat.³¹

Tekintettel arra, hogy az egyes FinTech megoldások technológia-alapú innovációt jelentenek, szükséges a FinTech spektrumától szigorúan elkülöníteni a hagyományos, banki tevékenységi körben végbemenő technológiai újításokat. Amíg a banki technológiai fejlesztések közé sorolandóak az ATM vagy a bankkártyák bevezetése,³² addig az egyes technológia-alapú FinTech innovációk tipikusan olyan szolgáltatásokat ölelnek fel, amelyek a pénzügyi (és kiegészítő pénzügyi) szolgáltatások legszélesebb köréhez kapcsolódnak vagy a rendelkezése álló, elérhető pénzügyi-gazdasági személyes adatok (gazdasági azonosságra vonatkozó tényezők) köré szerveződnek. Lényegében az ilyen személyes adatok innovatív, informatikai alapokon nyugvó használatát jelentik.³³ Ezek a megoldások összpontosulhatnak valamely termék vagy szolgáltatás köré, illetve valamely üzleti folyamat, marketing-módszer, illetve valamely üzleti, munkahelyi vagy szervezési technika köré is.³⁴

Ahogy arra a Pénzügyi Stabilitási Tanács rámutat, a FinTech-jelenség tradicionális banki üzleti modelleket alakító ismérvének tekinthető, hogy az alkalmas lehet új üzleti modellek kialakítására is, versenyre hívva az inkumbens intézményeket.³⁵ Az új üzleti modellek a banki üzleti modellek innovációját, illetve párhuzamos vagy alternatív pénzügyi üzleti modellek kialakítását eredményezik.

*Horváth felhívja a figyelmet arra, hogy a „digitális transzformáció, a folyamatosán változó fogyasztói igények, a globális pénzügyi válság következményei és a szabályozásokban bekövetkező változások mind arra kényszerítik a tradicionális bankokat, hogy megújítsák termék- és szolgáltatásportfóliójukat, valamint ezáltal akár teljes üzleti modelljüket.”*³⁶

Romanova és Kudinska a FinTech szolgáltatók esetében különbséget tesz a banki szolgáltatásokat kiegészítő és a kifejezetten pénzügyi szolgáltatásokat nyújtó vállalko-

³⁰ Vö. LABANCZ ANDREA: *Egy FinTech megoldás: alternatív hitel a 21. században*. In: Báró-Farkas Margit Chiara – Kemény Zsanett (szerk.): *A pénzügyi világ kihívásai a 21. században*. Pro Talentis Universitatis Alapítvány. Szeged, 2018. 13-25. pp.

³¹ FinTech Zone <https://fintechzone.hu/mi-a-fintech/> (2020. 12. 22.)

³² ARNER, DOUGLAS W. – BUCKLEY, ROSS – BARBERIS, JANOS: *150 Years of FinTech: An Evolutionary Analysis* https://www.researchgate.net/publication/313364787_150_Years_of_FinTech_An_Evolutionary_Analysis (2020. 11. 07.)

³³ VEZZOSO, SIMONETTA *Fintech, Access to Data, and the Role of Competition Policy*. In: Bagnoli, Vicente (szerk.): *Competition and Innovation*. 2018. 30–41. pp. https://papers.ssm.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3106594 (2019. 01. 15.)

³⁴ Vö. LABANCZ ANDREA: *A technológiai innováció hatása az e-kereskedelemre*. Forum: Publicationes Doctorandum Juridicorum. IX. évfolyam. (2019) 49. p.

³⁵ FSB: *FinTech and market structure in financial services: Market developments and potential financial stability implications*. <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P140219.pdf> (2020. 12. 22.)

³⁶ HORVÁTH, DÓRA: *Bank-FinTech együttműködés – avagy a megújulás kulcsa a pénzügyi szolgáltatások piacán?* Vezetéstudomány. 2019/2. 2. p.

zások között.³⁷ *Eickhoff* és szerzőtársai az egyes FinTech üzleti modellek középpontjában – az egyes alkalmazott technológiákat is elemezve – a pénzváltás, pénzforgalmi szolgáltatások nyújtása, a pénzügyi közvetítés, a hitelezés és a finanszírozás, valamint az információk összesítését mint az üzleti modellekben nyújtott pénzügyi szolgáltatásokat nevesíti.³⁸

Gelis szerint a kereslet egyre növekszik az alternatív finanszírozási formák iránt;³⁹ ilyen például a bankok üzleti modelljében szereplő egyik legrégebbi tevékenységre, a hitel és pénzkölcsön nyújtására épülő P2P lending és crowdfunding (közösségi finanszírozási) FinTech szolgáltatók üzleti modellje.⁴⁰ Az ilyen alternatív hitelezési tevékenységet folytató FinTech vállalkozások üzleti modelljének sajátossága, hogy azok esetében a kölcsönnyújtási folyamat egy online platform közvetítésével valósul meg, amely online piacteret⁴¹ létrehozva lehetővé teszi a vagyonnal rendelkező hitelezők és az adós szerződésalkötéséhez szükséges körülmények megteremtését.⁴²

Az így kialakuló alternatív finanszírozás megjelenésével azonban számos, a pénzügyi stabilitás szempontjából is jelentős kockázat fogalmazható meg: a tevékenység nyújtása során tipikusan nem kerül sor hagyományos kockázatkezelési tevékenységre vagy a banki hitel- és pénzkölcsönnyújtás során kért biztosítékok alkalmazására, jellemzően nem valósul meg hitelutógondozás, valamint a felügyeleti engedély és a prudenciális követelményeknek való megfelelés sem feltétlenül értelmezhető a szolgáltatók működése során.⁴³ Ezt a hiányt hivatott orvosolni a Bizottság tőkepiaci unió létrehozására irányuló prioritásának részeként az európai közösségi finanszírozási üzleti szolgáltatókról szóló rendelettervezet (a továbbiakban: ECSP rendelettervezet), amely az egyes szabályozni kívánt közösségi finanszírozási tevékenység jogi sorsát a befektetési vállalkozások szabályozásához hasonló rendszerben rendezi.

Az ECSP rendelettervezet bevezeti a határokon átnyúlóan tevékenység folytatása esetében a közösségi finanszírozási szolgáltató címkéjén alapuló önálló önkéntes európai közösségi finanszírozási rendszert. Az ECSP rendelettervezet alapján a szolgáltató dönthet arról, hogy az alkalmazandó nemzeti jog alapján nyújt majd szolgáltatásokat vagy kér engedélyt az uniós szabályok szerinti közösségi finanszírozási szolgáltatásnyújtásra. Az ECSP rendelettervezet meghatározza a hatékony és prudens irányítás, a

³⁷ ROMANOVA, INNA – KUDINSKA, MARINA: *Banking and Fin-tech: a Challenge or Opportunity?* Contemporary Studies in Economic and Financial Analysis, 2016. Vol. 98. 21–35. pp.

³⁸ EICKHOFF, MATTHIAS – MUNTERMANN, JAN – WEINRICH, TIMO: *What do FinTechs actually do? A Taxonomy of FinTech Business Models* https://www.researchgate.net/publication/320215812_What_do_FinTechs_actually_do_A_Taxonomy_of_FinTech_Business_Models (2020. 11. 18.)

³⁹ GELIS, PHILLIPE: *Why FinTech Banks Will Rule the World*. In: Chishti, Susanne – Barberis, Janos (szerk.): *The FinTech Book: The Financial Technology Handbook for Investors, Entrepreneurs and Visionaries*. John Wiley & Sons. Chichester, 2016. 235–237. pp.

⁴⁰ Ilyen például a Zopa, a Lending Club, a Bondora, etc.

⁴¹ Vö. Európai Bizottság: *A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak, Online platformok és a digitális egységes piac, Lehetőség és kihívás Európa számára*. Brüsszel, 2016.5.25. COM (2016) 288 final

⁴² LABAN CZ, 2018. 17–18. pp.

⁴³ Vö. ERDŐS MIHÁLY – MÉRŐ KATALIN: *Pénzügyi közvetítő intézmények, Bankok és intézményi befektetők*. Akadémiai kiadó, Budapest, 2010. 23–23. pp.; 74–105. pp., 229. p.

panaszkezelés, az összeférhetetlenség, a kiszervezés és az ügyféleszközök letéti őrzésének szabályait. Mindezek mellett, részletesen rendelkezik az engedélyezés és a felügyelet kérdéseiről, engedélyezési és felügyeleti szervként kijelölve az ESMA-t. A befektetővédelmi kérdések között meghatározza a teljes, világos és pontos tájékoztatás követelményét. A szolgáltatóknak értékelniük kell az ügyfél megfelelőségét és lehetőséget kell kínálniuk befektetőknek veszteségviselő képességük szimulációjára, amelyek mellett kiemelt befektetési információkat tartalmazó adatlapot, hirdetőtáblát kell alkalmazniuk és biztosítani kell a befektetők jogait. A közösségi finanszírozási szolgáltatások a pénzmosás és a terrorizmusfinanszírozás kockázatának lehetnek kitéve. Az ECSP rendelettervezet ezért megfelelő biztosítékokról rendelkezik, amellyel minimálisra csökkenthető az ilyen gyakorlatok előfordulásának kockázata.⁴⁴

Az alternatív hitelezési tevékenység mellett, az üzleti modellek fejlődése szempontjából a pénzforgalmi szolgáltatások⁴⁵ is meghatározó szereppel bírnak, hiszen a bankok mint hitelintézetek a hitelezési tevékenység mellett a pénzforgalom bonyolításában is aktívan részt vesznek.⁴⁶ A pénzforgalmi szolgáltatók körében a hitelintézetek mellett fontos szereppel bírnak az elektronikuspénz-kibocsátó intézmények (a továbbiakban: EMI) és a pénzforgalmi intézmények (a továbbiakban: PI); továbbá a postai elszámolóközpontok, az EKB és a nemzeti központi bankok és a tagállamok, regionális vagy helyi hatóságok.⁴⁷ Rá kell azonban mutatni, hogy egyre inkább elterjedté válnak a pénzforgalmi szolgáltatásokra összpontosító FinTech üzleti modellek is.

Egyfajta eltérésként értelmezhető azonban, hogy amíg a hitelezési tevékenységen alapuló új üzleti modell jellemzően a FinTech szolgáltatók sajátja, addig a pénzforgalmi szolgáltatások meghatározó – de nem kizárólagos – része az egyes inkubens intézményekkel való együttműködésen alapul.

Ezzel összefüggésben, az egyes szolgáltatók közötti üzleti kapcsolatok dinamikáját vizsgálva, az EBA 2018-ban a FinTech-jelenség inkubens hitelintézetekre gyakorolt hatását,⁴⁸ 2019-ben pedig a FinTech szolgáltatók piacra lépésének a PI-k és EMI-k üzleti modelljére gyakorolt hatását vizsgálta.⁴⁹

⁴⁴ Javaslat: *Az Európai Parlament és a Tanács rendelete az európai közösségi finanszírozási üzleti szolgáltatókról* COM/2018/0113 final - 2018/048 (COD)

⁴⁵ A pénzforgalmi szolgáltatások közé a fizetési számlára történő készpénzbefizetést lehetővé tevő szolgáltatások, valamint a fizetési számla vezetéséhez szükséges összes tevékenység, a fizetési számla vezetéséhez szükséges összes tevékenység, a fizetési műveletek teljesítése, készpénz-helyettesítő fizetési eszközök kibocsátása és/vagy fizetési műveletek elfogadása, a készpénzátutalás tartoznak. Ehhez lásd: PSD2 I. melléklet

⁴⁶ Ehhez lásd: PSD2, 1. cikk (1) bekezdés

⁴⁷ Ehhez lásd: PSD2, 1. cikk (1) bekezdés

⁴⁸ EBA: *Report on the impact of FinTech on incumbent credit business models*, 2018. <https://eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/2270909/1f27bb57-387e-4978-82f6-eee725b51941/Report%20on%20the%20impact%20of%20Fintech%20on%20incumbent%20credit%20institutions%27%20business%20models.pdf?retry=1> (2020. 12. 21.)

⁴⁹ EBA: *Report on the impact of FinTech on payment institutions' and e-money institutions' business models*, 2019. <https://eba.europa.eu/sites/default/documents/files/documents/10180/2551996/32ff1cbb-a6c3-4a01-94f2-4d129386fa0a/EBA%20thematic%20report%20on%20the%20impact%20of%20FinTech%20on%20PIs%27%20and%20EMIs%27%20business%20models.pdf> (2020. 12.21.)

A 2018-as vizsgálat eredményei alapján az EBA az inkubens hitelintézetek üzleti modelljeinek fenntarthatóságával kapcsolatos kockázatok között értékelte az inkubensek alkalmazkodási képességéből fakadó, a stratégiai, működési és technológiai kockázatok, a változó vásárlói elvárásokat és a növekvő versenyt, a jövedelmezőségi problémákat és az új szabályozásból fakadó problémákat.⁵⁰

A legtöbb FinTech cég üzleti modelljében a technológia újítások a felhőalapú szolgáltatások, a digitális/mobil pénztárcák fejlesztése, a mesterséges intelligencia, a Big-Data analízis, a biometria, az elosztott főkönyvi technológiák (DLT), a kriptoeszközök alkalmazása köré szerveződnek.⁵¹ Az EBA 2019-es jelentése szerint számos BigTech cég – így például a Google, az Amazon, az Apple, a Samsung vagy a Facebook – PI/EMI licencek megszerzésére összpontosít, így szélesítve a kínálati szegmens szereplőinek körét. Az EBA azonban megjegyzi: ez a tendencia potenciálisan veszélyeztetheti az inkubens intézmények üzleti modelljeinek fenntarthatóságát.⁵²

Az új FinTech üzleti modellek kockázatainak csökkentése érdekében a pénzügyi területen a FinTech szolgáltatásokra is összpontosító szabályozás került megalkotásra a felülvizsgált pénzforgalmi szolgáltatásokról szóló 2015/2366 irányelvvel (a továbbiakban: PSD2).⁵³ A PSD2 kiszélesíti a pénzforgalmi szolgáltatások körét és az innovációnak is teret enged azzal, hogy a szabályozás hatálya alá vonja az egyes kereskedelmi ügyletekhez kapcsolódó pénzforgalmi szolgáltatást nyújtó FinTech szolgáltatókat.

Az ilyen szolgáltatókat szokás még *harmadik feles szolgáltatóknak* (Third Party Provider) is nevezni (a továbbiakban: TPP).⁵⁴

A TPP-k köréhez tartozik a *megbízásos online átutalási szolgáltató* (a továbbiakban: PISP), amely a pénzforgalmi szolgáltatást igénybe vevő kérésére másik pénzforgalmi szolgáltatónál vezetett fizetési számla vonatkozásában fizetési megbízás indítására szolgáló szolgáltatást nyújt.⁵⁵ Ezek a szolgáltatók az online átutalásos fizetések esetében – így például egy webáruházból történő rendelés során – „szoftverhidat” hoznak létre egy vállalkozás weboldala és a fizető fél számlavezető pénzforgalmi szolgáltatójának online banki platformja között.⁵⁶ A TPP-k másik kategóriáját jelentő *számlainformációkat összesítő szolgáltató* (a továbbiakban: AISP) olyan internetes szolgáltatást nyújt, amely összesített információk nyújtására szolgál egy vagy több olyan fizetési számláról, amelyet a pénzforgalmi szolgáltatást igénybe vevő egy másik pénzforgalmi szolgáltatónál vagy több pénzforgalmi szolgáltatónál nyitott.⁵⁷ Az AISP az ügyfél különböző fizetési számláiról összegyűjti és összehasonlítja az adatokat és szolgáltatását a pénzforgalmi szolgáltatást igénybe vevő fél számlavezető pénzforgalmi szolgáltatójának online felületén keresztül nyújtja.⁵⁸

⁵⁰ EBA 2018, 31–37. pp.

⁵¹ EBA 2018, 20–23. pp; EBA 2019. 19–23. pp.

⁵² EBA 2019. 21. p.

⁵³ EBA 2019. 3. p.

⁵⁴ VEZZOSO 2018. 32. p.

⁵⁵ PSD2, 4. cikk, 15. pont.

⁵⁶ PSD2, Preambulum 27. pont.

⁵⁷ PSD2, 4. cikk, 16. pont.

⁵⁸ VEZZOSO 2018. 32. p.

Az AISP és a PISP üzleti modellje abban áll, hogy az ún. „nyitott bankolás” (open banking) keretében lényegében rátelepülnek egy pénzforgalmi szolgáltatóra.⁵⁹ Az üzleti modellek megváltozása tekintetében ez azt jelenti, hogy a PSD2 hatályba lépésével az ügyfelek már nem kizárólag a számlavezető bankok, hanem az egyes TPP-k közbeiktatásával is kezdeményezhetnek pénzügyi tranzakciókat bankjuknál, és hozzáférhetnek különböző bankoknál vezetett számlainformációikhoz.⁶⁰

A PSD2 hatálya alatt az inkumbens intézményeknek szükséges biztosítaniuk az engedéllyel rendelkező TPP-k részére a banki adatvagyonhoz – pontosabban az ügyfél fizetési számla adataihoz – való hozzáférést. Emellett azonban fontos kiemelni azt is, hogy a PSD2 rendelkezései értelmében az ilyen hozzáférés biztosítása mellett bekövetkező, abból eredő adatbiztonsági incidensek esetén a bankok viselik a felelősséget.⁶¹

A PSD2 rendelkezéseinek értelmében, a TPP-k tevékenységüket meghatározott előfeltételek teljesítése esetén megszerzett engedéllyel vagy regisztrációval végezhetik.⁶² A PSD2 szerint a TPP-knek – működésük megkezdése előtt – nyilvántartásba vételi kérelmet kell benyújtaniuk,⁶³ valamint a jogszabály a PISP esetében a tőkemegfelelésre is szabályokat határoz meg (tőkéje sohasem lehet kevesebb, mint 50 000 EUR). A TPP-kkel kapcsolatban a PSD2 több engedményt és mentesítést is biztosít, így például a szavatoló-tőke tekintetében.⁶⁴ Továbbá, néhány rendelkezéstől eltekintve, nem kell például alkalmazni esetükben a pénzforgalmi szolgáltatásokra vonatkozó feltételek alkalmazhatóságára és a tájékoztatási követelményekre vonatkozó szabályokat.

A PSD2 a TPP-k biztonságos térnyerése érdekében szabályozza a PISP és az AISP működését is: a PISP semmilyen időpontban sem birtokolhatja a fizető fél pénzeszközait és gondoskodnia kell a hitelesítési adatok biztonságos és hatékony csatornákon továbbításáról, a fizető fél számlavezető pénzforgalmi szolgáltatója felé történő azonosításáról, valamint nem tárolhat a pénzforgalmi szolgáltatást igénybe vevőre vonatkozó érzékeny fizetési adatokat és a szolgáltatás nyújtásához szükséges adatokon felül nem kérhet a pénzforgalmi szolgáltatást igénybe vevőtől más adatokat, nem módosíthatja az ügylet jellemzőit.⁶⁵ Az AISP kizárólag a pénzforgalmi szolgáltatást igénybe vevő kifejezett jóváhagyása alapján nyújthat szolgáltatást, és biztosítania kell a hitelesítési adatok biztonságos és hatékony csatornákon történő továbbítását, valamint minden egyes munkame-

⁵⁹ PWC: *The communication between Third Party Providers and Banks. What will the impact of technology be?* <https://www.pwc.dk/da/publikationer/2017/communication-between-third-party-providers-banks-psd2-nutshell-2.pdf> (2020. 12. 21.)

⁶⁰ GÖNDÖCZ PÉTER: *Elfogadták a PSD2-t implementáló új törvényt.* <https://www2.deloitte.com/hu/hu/pages/jog/articles/legal-hirlevelek/psd2-implementacio.html> (2020. 12. 20.); OPEN BANKING EUROPE: *Third Party Provider User Management for PSD2 Access to Account (XS2A).* <https://www.openbanking-europe.eu/media/1176/preta-obe-mg-001-002-psd2-xs2a-tp-user-management-guide.pdf> (2020. 12. 19.)

⁶¹ NÉMETH MÓNICA: *Ügyfélazonosítás a PSD2 után.* <https://fintechzone.hu/ugyfel-azonositas-a-psd2-utan/> (2020. 11. 15.)

⁶² PSD2, 5. cikk.

⁶³ PSD2 5. cikk (2) bekezdés.

⁶⁴ Ezeket lásd: PSD2 5. cikk (3) bekezdés, 7. cikk, 9. cikk, 33. cikk, 66. cikk, 67. cikk, 109. cikk (5) bekezdés.

⁶⁵ PSD2 66. cikk.

netben azonosítania kell magát és nem kérhet a fizetési számlához kapcsolódó érzékeny fizetési adatokat, és nem használhat fel és nem tárolhat adatokat.⁶⁶

A banki üzleti modelleket is alakító fontos szabály, hogy továbbra is a számlavezetők a szerződéstulajdonosok, a bank bonyolítja a kommunikációt az ügyfelekkel. Ez tulajdonképpen azt is jelenti, hogy panasz vagy probléma esetén a banknak kell helytállnia.⁶⁷

Mindemellett, a banki üzleti modell szempontjából meghatározó lehet, hogy az adatokhoz való hozzáférés technikai kivitelezésének körében a PSD2 rögzíti, hogy az EBH-nak – együttműködve az EKB-val – szabályozástechnikai szabványtervezeteket kell kidolgoznia.⁶⁸ A szabványokhoz kapcsolódó követelmények kerültek megfogalmazásra az erős ügyfél-hitelesítésre, valamint a közös és biztonságos nyílt kommunikációs standardokra vonatkozó szabályozástechnikai standardok tekintetében történő kiegészítéséről szóló 2018/389 felhatalmazáson alapuló rendeletben (a továbbiakban: RTS), amely az erős ügyfél-hitelesítés, valamint a közös és biztonságos nyílt kommunikációs szabványok (open API) tekintetében határoz meg követelményeket. Részletesen rendelkezik továbbá a szolgáltatók együttműködéséről a fizetési számlaadatokhoz való hozzáférés, az ügylet lebonyolítása és dokumentálása tekintetében.⁶⁹

Érdekes vizsgálati eredmény, hogy az EBA felmérésére válaszoló hitelintézetek tervezik, hogy élnek a PSD2 által kínált lehetőségekkel, ugyanakkor nem számoltak be arról, hogy üzleti modelljeiket újra kívánják gondolni.⁷⁰ Az EBA inkumbens hitelintézetekre vonatkozó jelentése szerint ugyanakkor a banki üzleti modellek fejlődésében meghatározó lehet az egyes FinTech szolgáltatókkal való együttműködés, az új belépő FinTech cégekbe való befektetés, az inkumbens intézmények együttműködés, és az inkumbens intézményeken belüli FinTech megoldások kifejlesztése.⁷¹

Az EBA felmérése alapján a legtöbb PI és EMI további, a PSD2 hatálya alá tartozó pénzforgalmi szolgáltatást kíván nyújtani a jövőben. A felmérésre választ adó PI-k közül egy tervezi üzleti modelljének jövőbeni módosítását, míg az EMI-k 17%-a válaszolt akként, hogy az üzleti modell újragondolását helyezik kilátásba. A PI-k és EMI-k többsége intézményen belüli belső FinTech fejlesztéseket folytat, míg számos esetben az új, technológián alapuló innovatív termékek és szolgáltatások kifejlesztésében az együttműködésnek adnak teret. Mindennek oka a fenntarthatóság: a BigTech cégek lényeges kockázatot jelenthetnek az inkumbens intézmények üzleti modelljeinek fenntarthatóságára,⁷² és az FSB szerint a BigTech cégek az inkumbens intézmények versenytársaivá válhatnak.⁷³ Az EBA felmérése alapján az intézmények több mint 85% úgy véli, hogy a

⁶⁶ PSD2 67. cikk.

⁶⁷ PSD2 90. cikk.

⁶⁸ PSD2 98. cikk, (2) bekezdés.

⁶⁹ LABAN CZ 2019, 50. p.; NÉMETH MÓNKA: *2019 márciusától elérhető lesz az összes banki API az EU-ban.* <https://fintechzone.hu/psd2-banki-api-2019/> (2020. 11. 15.)

⁷⁰ EBA 2019, 29. p.

⁷¹ EBA 2018, 24-30. pp.

⁷² EBA 2018, 4. p.; EBA 2019. 28–29. pp.

⁷³ FSB: *BigTech in finance Market developments and potential financial stability implications.* <https://www.fsb.org/wp-content/uploads/P091219-1.pdf> (2020. 12. 21.)

közeljövőben a BigTech cégek aktívabban vehetnek majd részt az EU pénzügyi szektorában – egyes BigTech cégek ugyanis a közelmúltban engedélyt szereztek EMI-ként való működéshez.⁷⁴

Összefoglalva a fentieket megállapítható, hogy a technológiai innováció banki üzleti modellekre gyakorolt hatása esetében lényeges körülmény a szabályozás differenciálódása. A PSD2-vel a szabályozás lehetővé teszi az egyes FinTech vállalkozások piacra lépését, ugyanakkor mindehhez szigorú feltételeket szab: az egyes új üzleti modellekkel összefüggésben is megjelenik a felügyeleti hatóságok szerepvállalása, a fogyasztó- és ügyfélvédelem. Az új üzleti modellek így a pénzügyi stabilitás megőrzése és fenntartása mellett működhetnek, pozitív hatást gyakorolva a versenyfolyamatokra és végső soron a fogyasztói jólétre. Az egyes új üzleti modellek megjelenésével és szabályozási keretnek kialakításával pedig az inkubens intézmények üzleti modelljében – a fenntarthatóság érdekében – további változások várhatóak.

IV. Összegzés

Az EBA szerint a hagyományos banki üzleti modell fenntarthatóságát számos tényező befolyásolhatja.⁷⁵

Ahogy arra Horváth rámutat, a fenntarthatóság érdekében a bankoknak mind nyitottabbá kell válniuk a digitális technológiák alkalmazására,⁷⁶ amelyben az inkubens intézmények üzleti modelljének a piaci környezethez és a megváltozott szabályozáshoz igazítása nagy szereppel bírhat.

Mindemellett, a hagyományos banki üzleti modellek újragondolását alakíthatja a FinTech bankok, vagyis az olyan üzleti modellel rendelkező FinTech szolgáltatók megjelenése is, amelyek technológiai innováció-vezérelt pénzügyi szolgáltatásokat nyújtanak.⁷⁷ A PSD2 hatályba lépésével, a szabályozott keretek között alkalmazott nyílt bankolás következtében a bankok és a FinTech szolgáltatók technológiája összekapcsolhatóvá válik, így bővítve a pénzügyi szolgáltatások termékpalettáját.⁷⁸

Az egyes további FinTech megoldások mint például a kriptoeszközök, a blokklánc technológia és a DLT, a mesterséges intelligencia vagy a felhőszolgáltatások, a jövőben tovább cizellálhatják a banki üzleti modellt is alakító szabályozást. Az Európai Unióban

⁷⁴ EBA 2019. 16. p.

⁷⁵ NÉMETH MÓNKA: *A fintech hatása a bankok üzleti modelljeire*. <https://fintechzone.hu/a-fintech-hatas-a-bankok-uzleti-modelljeire/> (2020. 12. 20.)

⁷⁶ HORVÁTH 2019. 3. p.

⁷⁷ EUROPEAN CENTRAL BANK: *Guide to assessments of fintech credit institution licence applications*. https://www.bankingsupervision.europa.eu/legalframework/publiccons/pdf/licensing_and_fintech/ssm.guid_e_on_assessment_for_licensing_of_fintech_credit_insts_draft.en.pdf (2020. 12. 15.)

⁷⁸ NÉMETH MÓNKA: *Hogyan építsünk fintech bankot pár „kattintással”? De mi az a fintech bank?* <https://fintechzone.hu/mi-az-a-fintech-bank/> (2020. 11. 14.)

már megalkotásra került több jogszabálytervezet, amelyek ezeknek az eszközöknek a szabályozott és biztonságos alkalmazásához járulhatnak hozzá.⁷⁹

A megfelelő szabályozás mellett, a pénzügyi szféra üzleti modelljeinek változását segítik az egyes felügyeleti szervek is. Hazánkban például a Magyar Nemzeti Bank az Innovation Hub-on és a Regulatory Sandbox-on keresztül a pénzügyi szféra digitális transzformációját segítő felügyeleti háttér kidolgozásán törekszik.⁸⁰ Az együttműködő üzleti modellek körében az egyes akcelerátor és inkubátor programok ugyancsak a banki működés megújítását eredményezhetik.⁸¹

Összességében levonható az a következtetés, hogy a technológiai fejlődés és az ahhoz igazodó szabályozás a banki üzleti modellek megváltozását eredményezheti.

ANDREA LABANCZ

NEW BUSINESS MODELS IN THE FINANCIAL SECTOR

(Summary)

The business model is of paramount importance in the life of any for-profit business – it is a tool for market success not only in cases of production companies, but also in the cases of financial institutions. However, the business model of monetary intermediaries, especially credit institutions, has its own peculiarities and it is accepted that the sustainability of the traditional banking business model can be affected by several factors.

On the one side, it should be noted that changes in prudential regulation and potential legislative amendments have a direct impact on banking business models, since banks need to adapt their operating structures to the new requirements. In addition, the emergence of new market players and the use of their technology-based innovative financial solutions (such as crypto assets, blockchain technology and DLT, artificial intelligence or cloud services) may result in the differentiation of regulation, which together may lead to the development of new business models in the financial sector. On the other side, banks must become increasingly open to the use of digital technologies. With the entry into force of PSD2, open banking under a regulated framework will allow

⁷⁹ Ehhez lásd: Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS RENDELETE a kriptoeszközök piacáról és az (EU) 2019/1937 irányelv módosításáról Brüsszel, 2020.9.24. COM (2020) 593 final 2020/0265(COD); Javaslat AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS RENDELETE a megosztott főkönyvi technológián alapuló piaci infrastruktúrák kísérleti rendszeréről Brüsszel, 2020.9.24. COM (2020) 594 final 2020/0267(COD); Fehér könyv a mesterséges intelligenciáról: a kiválóság és a bizalom európai megközelítése Brüsszel, 2020.2.19. COM(2020) 65 final

⁸⁰ Magyar Nemzeti Bank, Innovation Hub platform <https://www.mnb.hu/innovation-hub/fintech-jogtar> (2020. 12. 21.); Magyar Nemzeti Bank, Regulatory Sandbox platform <https://www.mnb.hu/innovation-hub/regulatory-sandbox> (2020. 12. 21.)

⁸¹ Ilyen például a Raiffeisen, az OTP akcelerátor programja vagy az MKB inkubátor programja.

banks and the so-called FinTech service providers to be interconnected, thus expanding the product range of financial services, causing also the change of traditional financial business models.

In the context of the above, the study examines banking business models in the light of regulatory responses to the 2008 economic crisis. With a particular focus on the role of technological innovation and its impact on banking business models, the study also examines the business model-shaping impact of innovative businesses in the financial sector and the differentiation of regulation.

LICHTENSTEIN ANDRÁS*

Az ügyészi vádmonopólium korrektívumai Európa egyes államaiban**

I. Bevezető gondolatok

Az ügyészi vádmonopólium legkorábbi előzménye az a büntetőjog-történeti jelentőségű felismerés, amely szerint a társadalmi együttélés alapvető szabályainak megsértése nem csupán közvetlenül a sérelmet szenvedett személy, hanem a közösség egészének érdekeit sérti, következésképpen a békés együttélés érdekében az államnak kötelessége az elkövetők elleni fellépés. Az idők során ez vezetett az állami büntetőhatalom és később büntetőmonopólium, azaz a *ius puniendi* kialakulásához is.¹ Ennek lett további folyománya a közvád európai térhódítása, az első vádemelésre és vádképviselőre létrehozott és feljogosított állami hatóságok, az ügyészségek felállítása.² Ezzel párhuzamosan azonban a sértett eljárásjogi helyzete és jogai – ideértve kiváltképp az eljárás folytatásához és az elkövető büntetőjogi felelősségre vonásához fűződő magánérdekét – a modern büntető eljárásjogokban is hosszú ideig háttérbe szorultak.³

A kontinentális európai államok – így például Németország, Olaszország vagy Magyarország – jelentős részének büntető eljárásjogát a mai napig a legalitás és az officialitás elvei határozzák meg. Ezzel szemben néhány államban – mint például Franciaországban – az ügyész diszkrecionális jogköre jóval szélesebb, amely lehetővé teszi az eljárás opportunitási alapon történő megszüntetését. Bár a jogalkotó minden esetben törekszik egyértelművé tenni a büntetőeljárás vezérelveinek értelmezését és érvényesülését, azaz azt, hogy mely esetekben kötelező azokat alkalmazni és mely esetben lehet tő-

* tanársegéd, SZTE ÁJTK Bűnügyi Tudományok Intézete

** A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosítószámú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

¹ FANTOLY ZSANETT: *Bevezető tanok*. In: Fantoly Zsanett – Gácsi Anett Erzsébet: *Eljárás büntetőjog* – Statikus rész, Iurisperitus Bt., Szeged, 2013. 13-14. pp.

² GERGI-HORGOS LÍVIA: *A közvád kialakulásának jogtörténeti áttekintése a ius puniendi állami monopóliummá válása folyamatában*. Büntetőjogi Szemle 2014/2. 48. p.

³ NOVOKMET, ANTE: *The Right of a Victim to a Review of a Decision Not to Prosecute as Set Out in Article 11 of Directive 2012/29/EU and an Assessment of its Transposition in Germany, Italy, France and Croatia*. Utrecht Law Review 2016/1. 86. p

lük eltérni; a téves ügyészi döntések lehetősége fennáll.⁴ Ezek közül is a társadalmi igazságosság és a sértett számára leginkább sérelmes helyzetet azok az ügyek képezik, amelyekben a törvényi feltételek fennállása ellenére sem történik vádemelés és az eljárás megszüntetésére kerül sor. Éppen ezért a hazai szakirodalomban *Tremmel Flórián* is megfogalmazta a közvádmonopólium adekvát korrektívumainak megteremtésére vonatkozó igényt, amelyekre különös figyelmet kell fordítani a társadalom büntető igazságszolgáltatás feletti kontrolljának fokozása érdekében.⁵ Nemzetközi- és európai-jogi kötelezettségeik betartására figyelemmel mára az Európai Unió tagállamai szinte kivétel nélkül biztosítanak a sértettnek valamilyen formában lehetőséget a téves ügyészi döntések felülvizsgálatára, korrekciójára, illetve legalábbis ezek kezdeményezésére eltérő eljárások útján.⁶ A hatályos magyar büntető eljárásjog vonatkozó jogintézményei ismeretesen a panasz (2017. évi XC. törvény – a továbbiakban: Be. 369-370. §) és a pótmagánvádas eljárás (Be. CV. fejezet). Arra azonban a magyar Alkotmánybíróság is rámutatott, hogy az utóbbi pusztán egy a modern kontinentális államok büntetőeljárásai rendszereiben uralkodó ügyészi vádmonopólium korrektívumául szolgáló számos különféle erre hivatott jogintézmény közül, amelyek közös vonása, hogy „ellensúlyozzák a vádemelés megtagadásával, illetve a védelejtéssel járó, a vádhoz kötött bírósággal szemben érvényesülő ügyészi »túlhatalmat«.”⁷ Erre figyelemmel jelen tanulmány célja három, a magyartól merőben eltérő és a hazai szakirodalomban elvétve tárgyalt megoldás felvázolása.

II. A német modell: a vádemelés kikényszeríthetősége

A vádemelés korrektívumának egyik sajátos, esetenként a magyar szakirodalomban is hivatkozott⁸ modellje a német vádemelésre kötelezési eljárás, az ún. *Klageerzwingungsverfahren*.

⁴ Uo. 87. p.

⁵ TREMMEL FLÓRIÁN: *Adalékok a közvádmonopólium kérdéséhez*. In: Tóth Károly (szerk.): Emlékkönyv Dr. Cséka Ervin egyetemi tanár születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára, JATE, Szeged, 1992. 549. p.

⁶ A nemzetközi-soft law instrumentumok közül úttörőként kiemelendő az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága 2000. október 6-án, *Az ügyészség szerepe a büntető igazságszolgáltatás rendszerében* című Rec. 2000/19. számú ajánlása, amelynek 34. pontja rögzíti: „Az ügyben érdekeltnek elismert és azonosítható érintetteknek – különösen a sértettnek – lehetőséggel kell bírniuk jogorvoslatra az eljárást megtagadó vagy megszüntető ügyészi határozattal szemben; az ilyen jogorvoslat – adott esetben az ügyészi hierarchiában való felülvizsgálatot követően – történhet bírósági felülvizsgálat vagy az érdekelt magánvádlóként való felépítésének lehetővé tétele útján.” Rec (2000)19 – Hungarian version. Council of Europe, 2000. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804a5bb1>; A vonatkozó hatályos uniós jogi norma az Európai Parlament és a Tanács 2012/29/EU irányelve (2012. október 25.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról, amelynek 11. cikk (1) bekezdése az alábbi kötelezettséget rója a tagállamokra: „A tagállamok biztosítják, hogy az áldozatoknak – az áldozatoknak az adott büntető igazságszolgáltatási rendszerben betöltött szerepével összhangban – joguk legyen kérni az eljárás megszüntését eredményező határozat felülvizsgálatát. Az e felülvizsgálatra vonatkozó eljárási szabályokat a nemzeti jog határozza meg.” HL L 315., 2012.11.14., 57-73.

⁷ 42/2005. (XI. 14.) AB határozat.

⁸ HERKE CSONGOR – FENYVESI CSABA – TREMMEL FLÓRIÁN: *A büntető eljárásjog elmélete*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2012. 308. p.; FARKAS ÁKOS–RÓTH ERIKA: *A büntetőeljárás*. Wolters Kluwer Hun-

A német büntetőeljárás törvénye (*Strafprozessordnung* – StPO) 172-177. §-aiban szabályozott vádemelésre kötelezési eljárás jogpolitikai indoka és célja annak biztosítása, hogy a sértett a legalitás elvének betartásának ellenőrzését az ügyészségtől független bíróságtól kérje. *Roxin* megjegyzi, hogy az ügyészség ugyan szervezetét és belső hivatali viszonyait tekintve a bíróságoktól független, és alapvetően az egyedi ügyekben hozott döntéseinél sincs kötve a bírói gyakorlathoz; ebben az esetben az ügyész kivételesen mégis kötelezhető – akár szakmai meggyőződésével és akaratával ellentétesen is – vádemelésre, azaz a vádemelés kikényszeríthető.⁹ Bár az StPO – a magyar büntetőeljárás törvényével szemben – *expressis verbis* nem tartalmazza az eljárási feladatok megosztásának elvét, az ügyészségre is irányadó bírósági szervezeti törvény, a *Gerichtsverfassungsgesetz* (GVG) 150. §-a kimondja az ügyészség bíróságtól való függetlenségét, így valóban némi törést szenved az említett alapelv.

Ettől eltekintve, *Roxin* szerint a vádemelésre kötelezési eljárás nem közvetlenül pusztán a legalitás objektív alapelvének érvényesülését szolgálja, hanem – ami jelen tanulmány szempontjából talán fontosabb – a sértett jogvédelmét is a bírósági eljárást megelőzően, az ügyészséggel szemben.¹⁰ Németország Alaptörvényének (*Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland* – GG) 19. cikk (4) bekezdése ugyanis a közhatalom gyakorlása során hozott hatósági döntésekkel szembeni jogorvoslati jogot mindenki, tehát sértett számára is biztosítja – a legalitás elvének és az ügyészi vádmonopólium keretrendszerében.¹¹

A vádemelésre kötelezési eljárás kiindulópontját mindig egy korábbi, negatív tartalmú ügyészségi határozat jelenti, amelyben az ügyészség a vádemelést megtagadja vagy a feljelentés elutasításával, vagy az eljárás megszüntetésével. Ezt az eljárást megszüntető határozatot az ügyészség az StPO 171. § értelmében köteles a jogosulttal (a feljelentővel vagy a sértettel) az elutasítás vagy megszüntetés okának egyidejű megjelölése mellett közölni. A törvény indokolási kötelezettséget nem ír elő az ügyészség számára, ha viszont az eljárás a sértett feljelentésére indult vagy részt vesz az eljárásban, őt tájékoztatni kell a jogorvoslati jogáról és figyelmeztetni kell az ennek előterjesztésére nyitva álló határidőre. Azaz, a feljelentést elutasító határozattal szemben csak az a feljelentő kezdeményezheti a vádemelésre kötelezési eljárást, aki a bűncselekménynek maga

gary Kft. Budapest, 2019. Digitális kiadás: https://mersz.hu/hivatkozas/YOV1780_6_p16#YOV1780_6_p16; *Ligeti Miklós* egyenesen a magyar büntető eljárásjog számára követendő példaként tekint az eljárásra és *de lege ferenda* annak bevezetését javasolja a jogalkotónak. *LIGETI MIKLÓS: Az ügyészség mint a büntetőpolitika szereplője*. In: Borbíró Andrea et. al. (szerk.) *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz*. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 336–338. pp.

⁹ ROXIN, CLAUS – SCHÜNEMANN, BERND: *Strafverfahrensrecht*. C.H. Beck. München, 2012. 328–329. pp.; Az ügyészség határozatainak bírói gyakorlathoz kötöttségéről I. LICHTENSTEIN ANDRÁS: *Die Verfassungsrechtliche Organisation der Staatsanwaltschaft und deren Auswirkungen auf das Strafverfahren in Deutschland*. Maseterarbeit zur Ausbildung LL.M., Potsdam – Szeged, 2018. 20–21. pp.

¹⁰ Uo.

¹¹ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy ezzel összefüggésben a német bírósági gyakorlat és a jogtudomány is egységes abban a kérdésben, hogy a vádemelésre kötelezési eljárás fogalmilag kizárt például a bizonyos állam elleni bűncselekmények miatt, hiszen ezeknek magánszemély sértettje nincs. OLG Düsseldorf JZ 1987, 836. ROXIN – SCHÜNEMANN 2012, 329. p. A kérdés valamivel később, de alapvetően a magyar büntető eljárásjogban is felmerült az állam vagyoni sérelmét eredményező bűncselekmények kapcsán. Vö.: 3/2004. számú BJE határozat és 42/2005. (XI. 14.) AB határozat.

is sértettje.¹² A sértetti legitimáció tehát a vádemelésre kötelezési eljárás kezdeményezésének elsőszámú feltétele.

Másodlagos feltétel, hogy a vádemelésre kötelezési eljárásnak csak olyan, elsősorban közvadra üldözendő bűncselekmények miatt van helye, amelyekre a legalitás elve vonatkozik. Magánvádas bűncselekmények esetén az eljárásnak értelemszerűen nincs helye, hiszen ezek miatt a sértett maga emelhet vádat. Másfelől nincs helye továbbá az vádemelésre kötelezési eljárásnak akkor sem, ha a büntetőeljárást az ügyészség valamely, törvényben meghatározott, az opportunitás esetkörébe tartozó okból, diszkrecionális jogkörében eljárva szüntette meg. [StPO 172. § (3) bek.] Roxin szerint viszont a sértett jogainak védelme ez utóbbi esetekben is indokolná az eljárás megszüntetése elleni fellépés lehetőségét. Mivel Európa-szerte egyre több a legalitás elve alóli kivétel, nem meglepő, hogy Németországban is igény mutatkozik az ügyész diszkrecionális jogköre feletti kontroll lehetőségeinek *de lege ferenda* megteremtésére. A német büntető eljárásjog-tudomány több jeles képviselője, így például Weigend és Schünemann is azt tartaná a legjobb megoldásnak, ha az opportunitáson alapuló eljárás-megszüntetések esetén is lehetőség lenne a vádemelésre kötelezési eljárás megindítására, amely a téves ügyészi mérlegelés eredményeképp meghozott döntések kontrolljára és adott esetben korrekciójára szolgálna.¹³

A vádemelésre kötelezési eljárás kezdeményezését megelőzően, a feljelentést elutasító vagy az eljárást megszüntető ügyészségi határozat ellen, a jogorvoslati kiiktatásnak megfelelően a sértett panaszt terjeszthet elő ügyészség vezetőjénél. [StPO 172. § (1) bek.] Amennyiben a panasz eredményeképp az ügyészség a nyomozást folytatja és vádat emel, a vádemelés kikényszerítésére értelemszerűen nincs szükség.¹⁴ A vádemelésre kötelezés a bíróságnál abban az esetben indítványozható, ha az ügyészség a panaszt elutasítja. (StPO 172. § (2) bek.) A panasz előzetes előterjesztése tehát a vádemelésre kötelezési eljárás megindításának harmadlagos feltétele.

Az indítványozott eljárás lefolytatására a tartományi felsőbíróság (*Oberlandesgericht*) rendelkezik hatáskörrel. Mivel ez, a magyar bírósági szervezeti rendszerben hozzávetőlegesen az ítélőtáblához hasonlítható a bíróság a rendes eljárásban elsőfokú bíróságként nem jár el, elkerülhető a prejudikáció veszélye és a vádemelés elrendelése esetére is biztosított a majdan elsőfokon eljáró bíróság elfogulatlansága.¹⁵

Az indítványnak tartalmaznia kell az eljárás alapjának és a rendelkezésre álló bizonyítási eszközöknek a megjelölését, beleértve a terhelt személyazonosságának, valamint a gyanú megállapításához szükséges adatokat. Ezen kívül a törvény az indítvány ügyvédi ellenjegyzését is megköveteli, elkerülendő a büntető igazságszolgáltatási rendszer számára feleslegesen terhes, nyilvánvalóan alaptalan indítványok előterjesztését. [StPO 173. § (3) bek.] Az indítványnak ezen túlmenően a bírói gyakorlat szerint kellően részletesnek kell lennie ahhoz, hogy a bíróság akár a nyomozati iratok tanulmányozása nélkül

¹² ROXIN – SCHÜNEMANN 2012, 329. p.

¹³ WEIGEND, Thomas: *Viktimologische und kriminalpolitische Überlegungen zur Stellung des Verletzten im Strafverfahren*. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft 1984/3. 787. p.; SCHÜNEMANN BERND: *Der Ausbau der Opferstellung im Strafprozess – Fluch oder Segen?* In: Schünemann, Bernd: *Strafprozessrecht und Strafprozessreform*. De Gruyter. Berlin – Boston, 2020. 415–416. pp.

¹⁴ Ha viszont a panasz nyomán folytatott eljárást az ügyészség később újfent megszünteti (azaz ismételt eljárás-megszüntetésről van szó), ismételt panasz előterjesztésére nincs szükség. ROXIN – SCHÜNEMANN 2012, 331. p.

¹⁵ Uo.

dönthessen annak megalapozottságáról.¹⁶ A bíróság ugyanakkor a tényállás megismerése érdekében természetesen jogosult az ügy iratait az ügyészségtől bekérni (StPO 173. § (1) bek.), sőt döntésének előkészítése érdekében akár maga is rendelhet el nyomozást, amelyet kiküldött bíró vagy megkeresett bíróság útján is foganatosíthat. [StPO 173. § (3) bek.] Egyebekben nyilatkozattételre is felhívhatja a terheltet [StPO 173. § (2) bek.]; illetve döntése meghozatala előtt köteles őt meghallgatni, ha az indítvány megalapozott és a rendelkezésre álló adatok alapján a vádemelés elrendelése valószínűsíthető. (StPO 175. §)

A tartományi felsőbíróság a vádemelésre kötelezési indítvány tárgyában végzéssel határoz. Amennyiben a büntetőeljárás lefolytatására elegendő alapos ok nem állapítható meg, az indítványt elutasítja [StPO 174. § (1) bek.] és az eljárás költsége az indítványozót terheli [StPO 177. § (1) bek.]. Ez a határozat részben *res iudicata* eredményez és korlátozott anyagi jogerővel rendelkezik.¹⁷ meghozatalát követően adott ügyben az ügyészség is kizárólag új, addig fel nem merült tények vagy bizonyítékok alapján emelhet vádat. [StPO 174. § (2)]

Ellenkező esetben – ha az indítvány alapos – a bíróság elrendeli a vádemelést, amelynek végrehajtása az ügyészség kötelessége. (StPO 175. §) Ennek a vádirat benyújtásával tesz eleget. Így bár a vádelv alakilag érvényesül az eljárásban, a vádmonopólium az ügyészségnek a bíróság határozatához való kötöttsége folytán jelentős csorbát szenved.

A vádemelést elrendelő határozat ellen a törvény a terheltnek – mint ahogyan a rendes eljárás szerinti vádemelés ellen sem -, nem biztosít jogorvoslati jogot [StPO 304. § (4) bek.], így az vele szemben tehát relatív alaki jogerővel bír.

A bíróság végzése ugyanakkor a vádemelésen túl az ügyészség számára egyéb kötelezettséget nem keletkeztet, az az ügy további előbbre vitelét tekintve független. Így az ügyész akár a vádlott felmentését is indítványozhatja, vagy a büntetőügy érdemében eljáró elsőfokú bíróság eljárást megszüntető határozatát is tudomásul veheti. Ezt ellensúlyozandó, a vádemelésre kötelezést indítványozó sértett a törvényben meghatározott esetekben érdekeinek képviselőjére az ügyész mellett, vele párhuzamosan ún. mellék-magánvádlóként (*Nebenkläger*, StPO 395. §) léphet fel az eljárásban.¹⁸

Végezetül megjegyzendő, hogy a vádemelésre kötelezés a gyakorlatban elvétve fordul elő: az összes megszüntetéssel befejezett büntetőeljárás pusztán kevesebb, mint egy százalékát követi vádemelésre kötelezési eljárás, és mindössze ezek szintén kevesebb, mint egy százaléka eredményes. A téma így elsősorban eljárásjog-dogmatikai szempontból bír jelentőséggel. A nagyszámú eredménytelenség egyik lehetséges oka az indítvánnyal szemben támasztott, annak részletességére vonatkozó és a bírói gyakorlat által kimunkált magas követelményrendszer. Mindazonáltal az is elképzelhető, hogy a vádemelésre kötelezési eljárás pusztá léte és elméleti lehetősége önmagában elegendő ahhoz, hogy az ügyészséget a lehető legmondosabb nyomozásra sarkallja.¹⁹

¹⁶ Uo.

¹⁷ ROXIN – SCHÜNEMANN 2012, 333. p

¹⁸ ROXIN – SCHÜNEMANN 2012, 332–333. pp.

¹⁹ MEYER-KRAPP, EDDA: *Das Klageerzwingungsverfahren*. Dissertation. Göttingen, 2008. 103–104. pp.

III. Az olasz megoldás: az eljárás vádemelés előtti megszüntetésének bírói jóváhagyáshoz kötése

Az ügyészi vádmonopólium korrektívumának eszközeként az olasz büntetőeljárásban a fentebb ismertetett német példára alkották meg a kifogás eljárás megszüntetése ellen (*opposizione all'archiviazione*) jogintézményét,²⁰ azonban mint látni fogjuk, a megvalósítást illetően jelentős eltérések mutatkoznak,²¹ amelyek indokolttá teszik az olasz megoldás önálló tárgyalását.

Olaszországban a büntetőeljárás a legalitás elvén nyugszik.²² Az Olasz Köztársaság Alkotmányának (*Costituzione della Repubblica Italiana*) 112. cikke²³ és az olasz büntetőeljárás törvény (*codice di procedura penale – CPP*) 50. cikke²⁴ egyaránt az ügyészség kifejezett kötelezettségeként rögzítik a büntetőeljárás folytatását és a vádemelést, amennyiben ennek törvényi feltételei fennállnak. A legalitás elvének szigorú érvényesülését szolgálja az eljárás megszüntetésének sajátos szabályozása is. Az ügyész nem dönthet egyszemélyben – és ha úgy tetszik: önkényesen – az eljárás megszüntetéséről, hanem ezt az nyomozási bírónak (*giudice per le indagini preliminari*) előterjesztett, a bűncselekmény elkövetésére vonatkozó információ²⁵ (*notitia criminis*) alaptalansága miatt az eljárás megszüntetésére irányuló indítványával (*richiesta di archiviazione per infondatezza della notizia di reato*) kezdeményezheti. (CPP 408. cikk). Az eljárást így végső soron ügyészi indítványra, de a nyomozási bíró szünteti meg, ha az iratok tanulmányozása alapján az indítványt megalapozottnak találja. (CPP 409. cikk 1.) Ennek a megoldásnak a különlegessége, hogy a vádmonopólium a negatív ügyészi döntések esetén hivatalból *quasi* bírósági felülvizsgálat tárgyát képezi, ahhoz nem szükséges az eljárás folytatásában érdekeltnek (így pl. a feljelentő vagy a sértett) indítványa. Ezt, az 1988-as olasz büntetőeljárás reformmal bevezetett megoldást²⁶ kezdetben számos kritika érte, elsősorban amiatt, hogy nehézkessé teszi a vádemelésre alkalmatlan ügyekben az eljárás megszüntetését.²⁷ Bár az eljárás formáján nem változtatott, a jogalkotó 2015-ben az eljárás megszüntetésének lehetséges okait a *notitia criminis* alaptalanságán túl kiegészítette.

²⁰ RUGGIERI, FRANCESCA – MARCOLINI, STEFANO: *Italy*. In: Ligeti Katalin (ed.): *Toward a Prosecutor for the European Union. Volume 1. A comparative analysis*. Hart Publishing Ltd., Oxford, 2012. 393. p.

²¹ NOVOKMET 2016, 95. p.

²² RUGGIERI – MARCOLINI 2012, 392. p.

²³ Az ügyész kötelessége a bűnüldözés.

²⁴ 1. Az ügyész folytatja a büntetőeljárást, ha az eljárás nem szüntethető meg. 2. A büntetőeljárást az ügyészség hivatalból folytatja, kivéve, ha az eljárás folytatásához feljelentés, kivánat, indítvány vagy felhatalmazás szükséges. 3. A büntetőeljárás kizárólag törvény kifejezett rendelkezése alapján függeszthető fel vagy szakítható félbe.

²⁵ Olaszországban a büntetőeljárás minden esetben a bűncselekményre vonatkozó információra, az ún. *notitia criminis*-re indul meg, amely a bűncselekmény elkövetésének gyanújára vonatkozó tények és esetlegesen a bizonyítási eszközök megjelölését tartalmazza. Ez irányadó akkor is, ha a bűncselekmény elkövetését a hatóság maga észleli és az eljárást hivatalból indítja meg. A *notitia criminis*-nek a bejelentője személyétől és tartalmától függetlenül számos fajtája ismert, így többek között megkülönböztethetjük a *denuncia*-t, a *refertot*-t, *eposto*-t és a *rapporto*-t. Részletesebben l. RUGGIERI – MARCOLINI 2012, 391. p.

²⁶ AMODIO, ENNIO – SELVAGGI, EUGENIO: *Accusatorial System in a Civil Law Country: The 1988 Italian Code of Criminal Procedure*. Temple Law Review 1989/4., 1218–1219. pp.

²⁷ PIZZI, WILLIAM T. – MARAFIOTI, LUCA: *The New Italian Code of Criminal Procedure: The Difficulties of Building an Adversarial Trial System on a Civil Law Foundation*. Yale Journal of International Law 1992/1. 11–12. pp.

szítette az olyan bűncselekményekre, amelyeknek a büntetőjogi felelősségrevonás szempontjából nincs jelentősége.²⁸

Ami az eljárás menetét illeti, eljárás megszüntetésének indítványozására az ügyész hivatalból köteles, ha a feljelentést alaptalannak találja (CPP 408. cikk 1.), vagy ha az elkövető kiléte a feljelentés érkezésétől számított hat hónapon belül még mindig ismeretlen (CPP 415. cikk 1.) – azaz, ha az eljárás folytatásának törvényi feltételei hiányoznak. Az indítványt a nyomozati iratokkal együtt a nyomozási bírónak kell benyújtani (CPP 408. cikk 1.), és arról – előzetes és kifejezett kérelmére – értesíteni kell a sértettet is. Az eljárás megszüntetésének kezdeményezéséről a sértettet hivatalból csupán a személy elleni erőszakos bűncselekmények miatti eljárásban kell értesíteni. Az értesítésben tájékoztatni kell arról, hogy az ügy iratait megismerheti és tanulmányozhatja; figyelmeztetni kell a továbbá az eljárás megszüntetésével szemben igénybe vehető *quasi* jogorvoslati jogára, vagyis arra, hogy indokolt kifogást terjeszthet elő az eljárás megszüntetése ellen (*opposizione alla richiesta di archiviazione*), amelyben az eljárás folytatását kérheti. (CCP 408. cikk 2-3.) A kifogásra vonatkozó részletes szabályokat a CCP 410. cikke tartalmazza, amely szerint azt az ügyészségnek kell benyújtani, aki ezt követően köteles a nyomozási bírónak felterjeszteni.

A kifogás formális bejelentése önmagában nem vezethet eredményre, a törvény kifejezetten megköveteli, hogy annak megalapozottnak és részletesen indokoltnak kell lennie. A sértettnek tehát pontosan meg kell jelölnie a további felderítendő tényeket és beszerzendő bizonyítási eszközöket.²⁹ Ennek hiányában a nyomozási bíró a kifogást elutasítja. (CCP 410. cikk 1-2.) Habár a kifogás bejelentése nem feltétele a bíróság eljárásának – tekintettel arra, hogy az hivatalból történik -, meghatározó lehet annak kimenetelére nézve, ugyanis kijelölheti a nyomozási bíró eljárásának irányát. A kifogás előterjesztése viszont elengedhetetlen ahhoz, hogy az eljárás az ügyész és a sértett között *kontradiktóriussá* váljék, hiszen utóbbit csak ebben az esetben hallgatja meg a bíróság. Ennek hiányában a bíróság jellemzően elrendeli az eljárás megszüntetését, egyfelől azért, mert valószínűtlen, hogy az ügyész a törvényi feltételek fennállása ellenére indítványozná azt, illetve, ha mégis erről lenne szó, aligha hozná ezt az egyébként az iratok alapján döntő bíróság tudomására. A sértett által előterjesztett kifogás hiányában a nyomozási bíró tehát nincs abban az objektív eljárási helyzetben, hogy kétségbe vonja az ügyész ügyre vonatkozó álláspontját és az eljárás folytatását rendelje el.³⁰

Összességében tehát az állapítható meg, hogy bár az eljárás megszüntetésére irányuló bírósági eljárás megindítására hivatalból kerül sor és az ügyészi döntés bírói felülvizsgálatához formailag nincs szükség a sértett által előterjesztett kifogásra, a gyakorlatban az mégis döntő befolyással bír az eljárás kimenetelére.³¹

Abban az esetben, ha kifogást nem terjesztettek elő, vagy azt a bíróság a törvényben meghatározott tartalmi követelmények hiánya miatt elutasította és a nyomozási bíró az eljárás megszüntetésére irányuló indítványnak helyt ad, az eljárást indokolt végzéssel megszünteti és az ügy iratait az ügyészségnek visszaküldi. (CCP 409. cikk 1.) Amen--

²⁸ LUPÁRIA, LUCA – GIALUZ, MITJA: *Italian Criminal Procedure: Thirty Years After The Great Reform*. Roma Tre Law Review 2019/1. 63. p.

²⁹ RUGGIERI – MARCOLINI 2012, 393. p.

³⁰ NOVOKMET 2016, 96. p.

³¹ Uo.

nyiban azonban kétsége merül fel az ügyészi indítvány megalapozottságát illetően, az arról való döntés érdekében ülést tart. (CCP 409. cikk 2.) Elméletben ezért van jelentősége annak, hogy a nyomozási bíró az eljárását hivatalból folytatja: az ülést kitűzheti attól függetlenül, hogy a sértett élt-e kifogással az eljárás megszüntetése ellen vagy sem. Ha igen, elsőként a kifogás érdemi elbírálásra való alkalmasságáról kell döntenie. Ha a kifogás nem felel meg a törvényi feltételeknek és megalapozatlan, a bíróság azt elutasítja, az eljárást indokolt végzéssel megszünteti és az ügy iratait az ügyészségnek visszaküldi. (CCP 410. cikk 2.) Ellenkező esetben megállapítja, hogy a sértett olyan lényeges új körülményre hivatkozott a kifogásában, amely megkérdőjelezi az ügyészség eljárás megszüntetésére irányuló szándékának létjogosultságát és ülést tart, amelyen az ügyészi indítvány ténybeli és jogi megalapozottságát egyaránt vizsgálja. Ennek függvényében az eljárás megszüntetésre irányuló indítványt elutasíthatja. (CCP 410. cikk 3.)

Az olasz és a német megoldást összevetve azt állapíthatjuk meg, hogy míg *Klageerzwingungsverfahren* hatékonyságával kapcsolatban az ilyen eljárások csekély száma és még csekélyebb eredményessége okán fogalmazhatók meg aggályok, addig Olaszországban a helyzet fordított. Bár az eljárás vádemelés előtti megszüntetésének bírói jóváhagyása minden esetben kötelező – így értelemszerűen viszonylag nagy számban fordul elő; a jogintézmény nem csak a vádemelésre alkalmatlan ügyek szelektálását nehezítheti meg az ügyészség számára, hanem a nyomozási bíróra is jelentős ügyterhet ró. A szakirodalom ennek kapcsán megjegyzi, hogy az eljárás megszüntetésének bírói kontrollja a gyakorlatban inkább formalitás és az erre irányuló eljárások jellemzően rutinszerűen, az ügyész akaratának megfelelően az eljárás megszüntetésének jóváhagyásával végződnek.³² Így a jogintézmény – különösen hatékony sértetti fellépés nélkül – aligha lehet alkalmas a garanciális szerepének betöltésére. A teljesség kedvéért megjegyzendő az is, hogy egyes szerzők a kérdést kontextusba helyezve nem a jogintézmény szabályozásában, hanem a legalitás elvéhez történő ragaszkodásban látják a probléma valódi okát. Kétségtelen, hogy a legalitás elve a gyakorlatban soha nem érvényesülhet teljes mértékben. Kritikusai szerint ezen a hatályos olasz büntető eljárásjogban praktikusán csak az elévülés (*prescrizione del reato*) eljárásjogi vetülete, az állami büntetőigény érvényesíthetőségének időmúlás következtében való elenyészése segít.³³

IV. Franciaország: büntetőeljárás kezdeményezésének lehetősége magánfélként

Olaszországgal ellentétben a francia büntetőeljárásban a legalitás elve helyett a vádemelés oportunitási alapon működik. Az ügyész egyedi ügyekben széles diszkrecionális jogkörrel rendelkezik a büntetőeljárás menete felett, amelyet az ügyészség igazságügyi minisztériumnak való alárendeltsége is csak részben korlátoz.³⁴ Ugyanilyen fontos viszont a sértett joghelyzete és széleskörű rendelkezési joga a büntetőeljárásban, amely a

³² FABRI, MARCO: *Criminal Procedure and Public Prosecution Reform in Italy: A Flash Back*. International Journal for Court Administration 2008/1. 11. p.

³³ RUGGIERI – MARCOLINI 2012, 393. p.

³⁴ HODGSON, JACQUELINE – SOUBISE, LAURÈNE: *Prosecution in France*. Oxford Handbooks Online. Oxford University Press, New York, 2016. 14. p. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2980309

büntetőigény érvényesítésére, azaz az elkövető büntetőjogi felelősségre vonására, illetve vonhatóságára is kiterjed. Így helytelen volna azt állítani, hogy jelen esetben a – francia büntető eljárásjogban nem létező – ügyészi vádmonopólium korrektívumáról lenne szó, azonban a választott téma indokolja a sértett ügyészi passzivitás esetén rendelkezésre álló lehetőségeinek bemutatását a francia modellben is.

A francia büntetőeljárás törvénye (*code de procédure pénale – CPP*). 1. cikke kimondja, hogy közzvádra a büntetőjogi felelősségrevonást a bírák, ügyészek vagy az erre feljogosított hatósági személyek kezdeményezik és gyakorolják. Rögzíti ugyanakkor azt is, hogy a törvényben meghatározott esetekben a közzvádas büntetőeljárást a sértett önállóan is kezdeményezheti. A „polgári jogi igény” (*l'action civile*) fogalmát a CPP 2. cikke határozza meg: kártérítésre irányuló követelést érvényesíthet bárki, aki a bűncselekmény közvetlen következtében sérelmet szenvedett. Aki polgári jogi igényt érvényesít, a magyar büntetőeljáráshoz hasonlóan „magánfélként” (*partie civile*) vesz részt az eljárásban. A kártérítésre irányuló követelés büntetőeljárás keretében történő érvényesítése a sértett alanyi joga, így független attól, hogy ügyész részt vesz-e (kezdeményezte-e vagy folytatta-e) az eljárásban.³⁵ A sértett önálló eljárásjogi alanyiségének ilyen mértékű elismerése tehát azt jelenti, hogy polgári jogi igénye előterjesztésével akkor is büntetőeljárást kezdeményez, ha az ügyész ezt nem tette meg, így egyfajta fordított adhéziós eljárás jön létre.³⁶ Ez a téves ügyészi döntésekre, azaz arra az esetre is irányadó, ha az ügyészség a vádemelést annak ellenére mulasztotta el, hogy a közzvádas eljárás törvényi feltételei fennálltak. A polgári jogi igényre vonatkozó e szabályok alapján az elmélet és a gyakorlat is egységes abban a kérdésben, hogy a bírósági előtti büntetőeljárásnak a sértetti igény önmagában is alapját képezi, és ezáltal feljogosítja a bíróságot az eljárás folytatására. A sértett ezen joghelyzete tehát áttételesen olyan ügyekben is feljogosítja őt az eljárás kezdeményezésére, illetve folytatására, amelyben az ügyészség ezt megtagadta, illetve az eljárást megszüntette. A sértett magánfélle kétféleképp válhat: felhívásra, idézés útján vagy a nyomozási bírónak címzett feljelentéssel és polgári jogi igény egyidejű előterjesztésével (*plainte avec constitution de partie civile*).³⁷

Amennyiben az ügyész nem emel vádat, döntését, annak ténybeli és jogi indokait köteles a feljelentővel, illetve a sértettel közölni. (CPP 40-2. cikk) Az értesítés kézhezvételét követően az arra jogosultak kérhetik a döntés felülvizsgálatát. Ennek a jogorvoslatnak két típusát különböztethetjük meg: az egyik az ügyészségi szervezeten beüli, a legfőbb ügyészhez intézett panasz (*recours auprès du procureur général*), a másik pedig a fentebb részletezett polgári jogi igény előterjesztése.³⁸ Előbbi esetben, ha a legfőbb ügyész az ügyészi döntéssel szemben előterjesztett panaszt alaposnak találja, arra adott válaszában írásban utasíthatja az eljáró ügyészt az eljárás (le)folytatására és a szükséges nyomozati cselekmények elvégzésére. (CPP 40-4. és 36. cikkek) Amennyiben a panasz alaptalan, ennek megállapítása mellett azt elutasítja és előterjesztőjét erről értesíti. (CPP 40-4. cikk) Ha

³⁵ CHIAVARIO, MARIO: *Private Parties: The Rights of the Defendant and the Victim*. In: Delmas-Marty, Mireille – Spencer, J. R. (ed.): *European Criminal Procedures*. Cambridge University Press, Cambridge, 2002. 543. p.

³⁶ GÖHLER, JOHANNA: *Victim Rights in Civil Law Jurisdictions*. In: Brown, Darryl K. – Turner, Jenia I. – Weisser, Bettina (szerk.): *The Oxford Handbook of Criminal Process*. Oxford University Press, New York, 2019. 277–278. pp.

³⁷ NOVOKMET 2016, 99. p.

³⁸ NOVOKMET 2016, 100. p.

a panaszt előterjesztő feljelentő egyben nem sértette is a bűncselekménynek, a számára rendelkezésre álló jogorvoslati lehetőségek ezzel kimerültek.³⁹

A polgári jogi igény előterjesztésének joga ugyanis kizárólag a sértettet illeti meg, aki ezzel egyben az elkövető büntetőjogi felelősségre vonását is kezdeményezi, büntetőeljárást indítva a bíróság előtt. Ilyenkor a bűncselekmény tárgyi súlyától függően a sértett vagy (magán)vádlóként léphet fel (enyhébb bűncselekmények esetén), vagy súlyosabb bűncselekmény miatt a nyomozási bírónak címzett feljelentésében polgári jogi igényt terjeszthet elő.

Az első esetben a sértett számára kedvező, hogy ő maga is eljárhat vádlóként, ha az ügy egyszerű megítélése és a bizonyítási eszközök rendelkezésre állása okán alappal feltételezhető a vádlott büntetőjogi felelősségének bíróság általi megállapítása. Ez a megoldás gyors és hatékony büntetőeljárást eredményez, a sértett közvetlenül, a maga nevében jár el és az ügy észszerű időn belül befejezhető. Mindazonáltal a büntető igazságszolgáltatás számára terhes, alaptalan és rosszhiszemű sértetti eljárás megakadályozása érdekében a törvény megköveteli, hogy a bíróság a sértett számára vagyoni és jövedelmi viszonyaihoz mérten megállapított biztosíték (*cautionnement*) letétbe helyezését írja elő. Ez biztosítékul szolgál egy esetleges eljárás bírságra, amelyet a bíróság a rosszhiszemű és alaptalan eljárás vagy az eljárás elhúzása miatt szabhat ki a sértettel szemben (CCP 392-1. cikk) A vagyoni felelősség mellett a vádlóként eljáró sértett adott esetben büntetőjogi felelősségrevonás kockázatát is viseli, ha a vádlott – jogerős felmentését követően – hamis vád miatt feljelentést tesz ellene.⁴⁰

A második esetben a sértett a nyomozási bírónak (*juge d'instruction*) címzett feljelentésében polgári jogi igényt terjeszthet elő. (CCP 85. cikk) Ezt minden esetben megelőzi a sértett feljelentése nyomán indult, de az ügyész által vádemelés nélkül megszüntetett eljárás. Mielőtt a nyomozási bíró az eljárás folytatását rendelné el, a sértett indítványát észrevétel tételére meg kell küldenie az ügyésznek. Ha az ügyész az indítványt megalapozatlannak tartja, indítványozza, hogy a nyomozási bíró idézze és hallgassa meg a sértettet annak érdekében, hogy meggyőződjön az eljárás alapos okainak fennállásáról. A sértetti panasz elutasítását az ügyész azonban kizárólag akkor kérheti a bíróságtól, ha meggyőződése szerint a vádemelés feltételei nem állnak fenn, illetve – külön nevesített okként – ha a feljelentésben szereplő cselekmény nem bűncselekmény. (CCP 86. cikk) A nyomozási bíró ezt követően, az ügyész és a sértett érveinek ismeretében határoz az eljárás folytatásának tárgyában, azaz voltaképpen arról, hogy a sértett indítványa megalapozott-e és alkalmas-e a büntetőeljárás folytatására. Az indítványt elutasítja (*ordonnance de refus d'informer*), ha a büntetőjogi felelősségrevonás törvényi feltételei nem állnak fenn. (CCP 86. cikk) Ebben az esetben, ha a magánfél rosszhiszeműen, visszaélés-szerűen, illetve az eljárás elhúzására alkalmas módon járt el, a bíróság ügyészi indítványra a magánfelet legfeljebb 15 000 Euro összegű eljárás bírsággal sújthatja. (CCP 177-2. cikk) Ha az indítvány alapos, a nyomozási bíró elrendeli a feljelentés nyilvántartásba vételét – ezzel a nyomozás megindítását és a magánfél vagyoni és jövedelmi viszonyainak figyelembevételével rendelkezik az esetleges eljárás bírság biztosítékául letétbe helyezendő összegről. (CCP 88-1. cikk) A nyomozás megindítását követően a nyomozási

³⁹ Uo.

⁴⁰ Uo.

bíró a tényállás felderítéséhez szükséges mértékben intézkedik – ún. megkeresések (*commission rogatoire*) útján, akár a rendőrség irányításával⁴¹ – a bizonyítási eszközök felkutatása és biztosítása iránt, annak előkészítése érdekében, hogy az eljárás további folytatásáról vagy az eljárás megszüntetéséről (*ordonnance de non-lieu*) határozzon.⁴²

A francia megoldásról összességében az állapítható meg, hogy nem csak a sértett magánfélként való fellépése, hanem a nyomozási bíró hatásköre is különlegessé teszi. A nyomozási bíró jogintézményét emiatt, az eljárásban betöltött kettős – nyomozói és bírói – szerepe miatt számos kritika éri, és joghelyzete Franciaországban jelenleg is jogalkotási reformok tárgyát képezi.⁴³

V. Záró gondolatok

A magyar büntetőeljárásban az ügyészi vádmonopólium korrektívumául a pótmagánvadás szolgál.⁴⁴ Jelen tanulmány megírásának ugyanakkor nem volt célja a magyar pótmagánvadás eljárás – az olvasó számára bizonyára ismert – történeti fejlődésének és hatályos szabályozásának tárgyalása. Ezt már csak a terjedelmi korlátok sem tették volna lehetővé: a témát *Fázsi László* monográfiájában rendkívüli alaposággal dolgozta fel.⁴⁵

A bemutatott, atipikus külföldi megoldások ugyanakkor tanulságot szolgáltathatnak a hazai büntető eljárásjog számára is: az eljárás megszüntetése elleni jogorvoslat olyan ambivalenciát hordoz magában, amelyre a mai büntető igazságszolgáltatási rendszerek egyike sem képes adekvát választ adni. Ennél sokkal könnyebb helyzetben van a jogalkotó és a jogalkalmazó egyaránt, ha a pozitív tartalmú ügyészszégi döntés – adott esetben éppen a vádemelés – volt téves vagy alaptalan. Ezekben esetekben fel sem merül bírósági eljárás létjogosultságának megkérdőjelezése: természetes, hogy ilyenkor a bíróság az adott nemzeti eljárásjog szabályainak függvényében az eljárást megszünteti vagy a vádlottat felmenti. A bíróság eljárásának lehetőségét ezért fordított esetben, negatív tartalmú ügyészszégi döntések miatt sem tartom kizártnak. Ez nem is teljesen példa nélküli a hatályos magyar büntető eljárásjogban: a Be. egy esetben – a megrovás alkalmazásával történő eljárás megszüntetése miatt – lehetőséget biztosít a terhelt és a védő számára

⁴¹ LIGETI KATALIN: *The Place of the Prosecutor in Common Law and Civil Law Jurisdictions*. In: Brown, Darryl K. – Turner, Jenia I. – Weisser, Bettina (ed.): *The Oxford Handbook of Criminal Process*. Oxford University Press, New York, 2019. 147. p.

⁴² TRICOT, JULIETTE: *France*. n: LIGETI KATALIN (ed.): *Toward a Prosecutor for the European Union*. Volume 1. A comparative analysis. Hart Publishing Ltd., Oxford, 2012. 250-251. p.

⁴³ LIGETI KATALIN: *The Place of the Prosecutor in Common Law and Civil Law Jurisdictions*. In: Brown, Darryl K. – Turner, Jenia I. – Weisser, Bettina (ed.): *The Oxford Handbook of Criminal Process*. Oxford University Press, New York, 2019. 147. p.

⁴⁴ A pótmagánvadás kapcsán a hazai tankönyvirodalomban a jelen tanulmányban is használt vádmonopólium korrektívuma kifejezés terjedt el. KIRÁLY Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2008. 187. p., FANTOLY ZSANETT: *A büntetőeljárás alanyai*. In: Fantoly Zsanett – Gácsi Anett Erzsébet: *Eljárás büntetőjog – Statikus rész*, Iurisperitus Bt., Szeged, 2013. 142. pp., HERKE – FENYVESI – TREMMEL 2012. 307-308. pp. Figyelemre méltó ugyanakkor Belovics álláspontja is, aki részben éppen a pótmagánvadás eljárás létezésével indokolja, hogy a magyar jogrendszerben az ügyészszégnek mint közvádlónak nincsen vádemelési monopóliuma. BELOVICS ERVIN: *A vádemelés*. 320. p. és BELOVICS ERVIN: *A külön eljárások*. 639. p. In: Belovics Ervin – Tóth Mihály: *Büntető eljárásjog*. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2020.

⁴⁵ FÁZSI LÁSZLÓ: *A pótmagánvadás eljárás*. HVG-ORAC Lap-és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2020.

az eljárás – a későbbiek során akár vádemelést és így bírósági eljárást is eredményező – folytatásának panasz útján történő kikényszerítésére. [Be. 398. § (3) bek.]

Kétségtelen, hogy a Be. panaszra és a pótmagánvádas eljárásra vonatkozó rendelkezései megfelelnek a kapcsolódó nemzetközi *soft-law* instrumentumokban és a 2012/29/EU irányelv 11. cikkében meghatározott minimumkövetelményeknek.⁴⁶

A sértett érdekeinek védelme a neki az eljárás résztvevőjeként biztosított jogorvoslati lehetőségek bővítésével mindazonáltal fokozható: *de lege ferenda* további garanciát jelentene számára az eljárást – adott esetben tévesen – megszüntető határozat elleni panasz elutasítása ellen a felülbírálati indítvány előterjesztésének lehetősége, amelynek megalapozottsága esetén a bíróság az eljárást megszüntető határozatot egy alkalommal hatályon kívül helyezhetné és az ügyiratokat az ügyésznek visszaküldhetné. Ezzel egyidejűleg hatályon kívül helyezhető lenne a Be. azon sajátos rendelkezése is, amely lehetővé teszi az ügyész számára a vád képviselőnek a pótmagánvádlótól. (Be. 789. §)

Úgy vélem, mint ahogyan ezt a bemutatott külföldi példák is igazolják, kellő jogalkotói gondossággal ezek a változások az eljárási feladatok megoszlásának tiszteletben tartása mellett is megvalósíthatók.

ANDRÁS LICHTENSTEIN

THE MEANS OF CORRECTING PROSECUTORIAL MONOPOLY IN CERTAIN EUROPEAN STATES

(Summary)

Most European criminal procedures (e.g. that in Germany, Italy or Hungary) are still governed by procedural legality and *ex officio* procedure, thus a mandatory prosecution is in place. On the contrary, in some states (such as in France) the public prosecutor has a much wider discretion as in regards of prosecution, meaning that the procedure may be discontinued for opportunistic reasons.

In both cases, rules of procedure are created to ensure the rule of procedural principles and to set out the necessary exceptions. Still, faulty prosecutorial decisions may happen. Among those, the most damaging for social justice and the victims themselves are the cases, in which contrary to all legal criteria being fulfilled, the decision not to prosecute is made.

Therefore, there is an inevitable need for effective means of correcting prosecutorial monopoly and decisions. To have such methods available in the national rules of procedure is also a legal obligation of all EU Member States. The victim's right to a review of a decision not to prosecute is set out in Article 11 of Directive 2012/29/EU. Still, the implementation and the instruments available vary greatly in the national criminal procedures of the member states. Hence, the purpose of this paper is to describe and analyse different forms of such corrective means to prosecutorial monopoly in Germany

⁴⁶ RÓTH ERIKA: *Az ügyész diszkrécionális jogköre*. Miskolci Egyetemi Kiadó. Miskolc, 2015. 89–90. pp.; 124–125. pp.

(*Klageerzwingungsverfahren*), Italy (*opposizione all'archiviazione*) and France (*l'action civile*).

Finally, as the result of the comparative outlook, conclusions are drawn and a *de lege ferenda* proposal is presented for the development of the Hungarian criminal procedure law regarding “substitute public prosecution” or “supplementary private prosecution” (*pótmagánvád*).

SZIVÓS KRISTÓF*

Az eshetőségi elv a plósz-i perrendtartás perfelvételi tárgyalásán

I. Bevezetés

A tanulmány tárgya az eshetőségi elv érvényesülése a „magyar kodifikáció csúcsteljesítményének törvénykönyve”,¹ az 1911. évi I. törvénycikk (a továbbiakban: Pp.) perfelvételi tárgyalásán. A perfelvételi tárgyalás egyetlen célja a peralapítás volt, vagyis annak eldöntése, hogy fennáll-e valamely perakadály,² így a pergátló kifogásoknak központi szerepük volt. A törvényt az országgyűlés két háza közel három évtizedes kodifikációs munkálattal követően fogadta el. A Pp. szellemisége gyökeresen eltért az előző rendes eljárástól, az 1868. évi LIV. törvénycikktől, hiszen az írásbeliség helyett a szóbeliség elvére épült. Az eshetőségi elv dogmatikai alapjaira ehelyütt nem térek ki, mivel azt egy korábbi tanulmányomban már megtettem.³ Csak utalok arra, hogy e jogintézmény arra kötelezi a felet, hogy valamennyi előadását együttesen, az eljárás egy meghatározott időpontjáig tegye meg, ennek elmulasztása ugyanis azt eredményezi, hogy az adott előadás – főszabály szerint – az eljárás későbbi menetében már nem tehető meg (*praeclusio*). Tekintettel arra, hogy a Pp. a szóbeli tárgyalás egységességére épült,⁴ főszabály szerint nem alkalmazta az eshetőségi elvet. Kivételesen azonban igen,⁵ és ezek közül is a legfontosabb eset a pergátló kifogások voltak.

A tanulmány annak tárgyát a joggyakorlat alapján mutatja be, primer forrásait tekintve több lábon áll. Egyrésztől megjelenik a Pestvidéki Kir. Törvényszék 1915 és

* tudományos segédmunkatárs (SZTE Állam- és Jogtudományi Kar)

¹ VÖLGYESI LEVENTE: *A rendes írásbeli polgári peres eljárás magyarországi kodifikációja a nemzetközi jogösszehasonlítás tükrében – civiljog, kánonjog és a magyar tradíció*. In: Menyhárd Attila – Varga István (szerk.): 350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara. A jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai II. kötet. ELTE Eötvös. Budapest, 2018. 1040. p.

² DEÁK ALBERT: *A Plósz-féle perrendtartási javaslat*. Jogtudományi Közlöny 1894/11. 81. p.

³ SZIVÓS KRISTÓF: *Az eshetőségi elv alkalmazásának dogmatikai alapjai a polgári peres eljárásban*. (kézirat, megjelenés alatt).

⁴ „A szóbeli tárgyalás [...] egységes egész.” (*ein einheitliches Ganzes*). *Indokolás a polgári perrendtartásról szóló törvényjavaslathoz*. In: Az 1910. évi június hó 25-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai (KI) IV. kötet. 73. ir. 310. p.; GOTTL, AUGUST VON: *Die ungarische Zivilprozeßordnung mit Erläuterungen*. Manz. Wien, 1911. 173. p.

⁵ MAGYARY GÉZA: *Magyar polgári perjog*. Franklin. Budapest, 1924. 264. p.

1919 közötti joggyakorlata, amely a Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltárában (MNL PML) található meg, és a perjogtörténeti kutatásokhoz elengedhetetlen per-testeket foglal magában. Másfelől megjelenik a Szegedi Kir. Törvényszék 1920 és 1925 közötti joggyakorlata, amely az ítéletábla iratai alapján kutatható, mivel a korszak magánjogi pereit leselejtezték. A tanulmány a korabeli döntvényjogot is széles körben felhasználja, mivel a Pp. hatálybalépése nagy hatást gyakorolt a döntvényjog fejlődésére is.⁶ Ide elsősorban a *Jogtudományi Közöny* perjogi döntvénytára tartozik,⁷ ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy a korábbi sommás eljárásról szóló 1893. évi XVIII. törvénycikk (a továbbiakban: Se.) már azokat a megoldásokat alkalmazta járásbírói szinten, amelyeket a Pp. is ismert, ezért a hatálya alatt született bírósági ítéletek is relevanciával bírnak.⁸ Az Se. gyakorlati tapasztalatai nagyon kedvezőek voltak: „[e]nnek a törvénynek az eddigi állapotokhoz képest merész ujitásai minden reményt felülmúló gyorsasággal mentek át az igazságszolgáltatás összes factorainak vérebe.”⁹ A tanulmányban betűjelzést nem tartalmazó jogszabályi hivatkozások minden esetben a Pp.-re utalnak.

II. Excursus I.: szükség volt-e egyáltalán a rendes eljárás reformjára?

Túlzás lenne azt állítanunk, hogy a magyar perjog a Pp. 1915. január 1-jei hatálybalépésével tért volna át a szóbeliség, nyilvánosság és közvetlenség elvein alapuló pereskedésre, tekintettel arra, hogy a jogalkalmazók a járásbírói, sommás eljárásban az Se.-t már több, mint két évtizede alkalmazták. Ha ehhez hozzávesszük azt is, hogy az ügyek 90%-a már 1881 óta a kir. járásbírói elé tartozott,¹⁰ akkor belátható, hogy *de facto* a rendes eljárás volt valójában a kivétel és a sommás a főszabály. Ez megfelelt annak a tendenciának, amely az osztrák perjog XIX. századi fejlődéstörténetét is jellemezte.¹¹ E folyamat nagyrészt arra vezethető vissza, hogy mivel a rendes eljárás reformja különböző okok miatt nem valósult meg, ezért a jogalkotó annak formalizmusa és az eshetőségi elv alól úgy vonta ki az ügyeket, hogy a járásbírói hatáskörét tágította. Ennek legkutatásosabb magyar példáit az 1890-es években kell keresnünk, amikor is a jogalkotó a sommás eljárás mellett megalkotta a fizetési meghagyásos eljárásról szóló 1893. évi XIX. törvénycikket és az örökösödési eljárásról szóló 1894. évi XVI. törvénycikket,

⁶ VARGA NORBERT: *A Kúria döntvényalkotási joga 1912 és 1930 között*. In: Schweitzer Gábor – Szabó István (szerk.): *A közjogi provizórium (1920-1944) időszakának alkotmányos berendezkedése I.* Pázmány Press. Budapest, 2016, 171–190. pp.

⁷ KOVÁCS MARCEL (szerk.): *Perjogi döntvénytár I-XVIII.* Franklin. Budapest, 1916-1934 (a továbbiakban: PD). A döntvénytári szemelvények jelölése az alábbiak szerint történik: először a döntvénytár megadott rövidítése, majd római számmal a kötetszám, zárójelben a kiadás éve, végül pedig a döntvény sorszáma [pl. PD I. (1916) 215.].

⁸ *A magyar kir. Curia felülvizsgáló tanácsa által a sommás eljárásról szóló törvény (1893:XVIII. tcz.) alapján hozott határozatoknak gyűjteménye I-XIX.* Franklin. Budapest, 1897-1915. (a továbbiakban: F.); TÉRFY GYULA (szerk.): *A királyi ítéletáblák felülvizsgáló tanácsainak elvi jelentőségű határozatai I-XIX.* Franklin. Budapest, 1898-1917. (a továbbiakban: T.).

⁹ B: *Törvényjavaslat a polgári perrendtartásról*. Jogtudományi Közöny 1901/8. 57. p.

¹⁰ FODOR, ÁRMIN: *Die neue ungarische Zivilprozeßordnung*. Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften. 1912/1. 36. p.

¹¹ OBERHAMMER, PAUL – DOMEJ, TANJA: *Germany, Austria, Switzerland (1800-2005)*. In: van Rhee, Cornelis Hendrik (szerk.): *European Traditions of Civil Procedure*. Intersentia. Antwerpen/Oxford, 2005. 118. p.

amelyek még tovább tágították a kir. járásbíróági hatáskört. További adalékként megjegyzendő, hogy a Pp.-t életbeléptető 1912. évi LIV. törvénycikk még a telekkönyvi hatóságot is a kir. járásbíróóságokhoz utalta (Ppé. 11. §).

Ezen folyamatoktól függetlenül a rendes eljárás reformját nem lehetett „parlagon” hagyni, hiszen *de iure* az volt az általános perrendi forma, mégpedig azért, mert az volt a törvényszéki eljárás, ahol a társasbíráskodás mint főszabály megvalósulhatott. Az elsőfolyamodású bíróságok rendezéséről szóló 1871. évi XXXI. törvénycikk miniszteri indokolása ki is mondta, hogy „[e]lfogadtatott azon elv, hogy a bírói hatóságot első folyamodásilag is rendszerint társas bíróságok gyakorolják, és hogy csak némely csekélyebb és sürgős elintézést igénylő ügyek elintézése bizassék egyes bírakra, [...] mert a nemzet által olyannyira sürgetett szóbeli eljárás a mai korbeli jogtudomány és joggyakorlat tanúsága szerint, teljesen csak társas-bíróságokkal léptethető életbe, és az ügyek gyors és igazságos elintézésére célzó üdvös hatását csak ezek mellett fejtheti ki.”¹² A rendes eljárás alapját tehát a társasbíráskodás adta, amelyet ugyanakkor a két, elsőfokon eljáró bíróság közül csak a kir. törvényszéken valósulhatott meg, tekintettel arra, hogy a járásbíróágon egy hivatásos bírót járt el. Az általános törvényszéki elsőfokú hatáskörnek tehát ez volt az alapja, amely a XIX. század végétől – a fentebb leírtakból következően – inkább szimbolikusan volt mondható. Ez a jelképes jelentőség végül 1923-ban szertefoszlott, amikor törvényszéki szinten is bevezették az egyesbíráskodást.¹³

III. Az eshetőségi elv szerepe a pergátló kifogások vonatkozásában

A perfelvételi határnapon a kereset közlését követően az alperes kétféleképpen nyilatkozhatott: előterjeszthetett *alaki védekezést*, amikor is pergátló kifogásra hivatkozott, és kérése az eljárás megszüntetésére irányult, valamint *érdemi védekezést*, amikor a kereset érdemére nyilatkozott. Ez utóbbit nevezzük perbebecsátkozásnak, amely szintén kétféle lehet: elismerés, amikor az alperes a felperes követelését nem vitatja, azzal egyetértőleg nyilatkozik vagy érdemleges ellenkérelem, amellyel a felperesi igény legalább részleges vitatása történik meg. A Pp. pergátló kifogásnak tekintette az *egy vagy több perelőfeltétel hiányának (vagyis perakadálynak) a perfelvételi határnapon az alperesi perbebecsátkozás előtt való érvényesítését*.¹⁴

Legegyszerűbben úgy lehet megfogalmazni a pergátló kifogások lényegét, hogy az alperes nem járul hozzá a peralapításhoz, azt vitássá teszi, amely nem más, mint per a perben, ugyanis „az a kérdés pedig, hogy a kereset alapján a per létrejöhet-e vagy nem, vagyis a pergátló körülmény fennforgásának kérdése a keresettel érvényesített jog létrejöttének kérdésétől egészen különböző kérdést képez, mert a per létrejöhet akkor is, ha a keresettel érvényesített jog egyáltalán nem létezik.”¹⁵

¹² Indokolás az első folyamodású bíróságok rendezéséről szóló törvényjavaslathoz. Az 1869. évi Április hó 20-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi irományok (KI) III. kötet. 330. ir. 275. p.

¹³ Ennek háttéréről l. részletesen SZIVÓS KRISTÓF: *Az 1911. évi I. törvénycikk hatálybalépésének körülményei*. FORVM. Publicationes Doctorandorum Juridicorum. X. évf. 216. p.

¹⁴ GAÁR 1911, 154. p.

¹⁵ Nagyváradi kir. tábla 1899 február 23. 1899. H. 2. sz. a. T III. (1900) 464.

A fent ismertetett fogalom meghatározásból két elemet szükséges kiemelni. Egyfelől mivel a peralapítás kizárólagos formája a perfelvételi tárgyalás volt, a pergátló kifogások előadásának főszabály szerint ott kellett megtörténnie. Másfelől pedig kihangsúlyozandó, hogy erre az alperesnek a perbebocsátkozás előtt kellett sort kerítenie. Ez az egymásután elvéből¹⁶ következik, hiszen az érdemi védekezés (azaz a perbebocsátkozás) csak akkor bír relevanciával, ha perakadály fennállása miatt a bíróság nem szüntette meg a pert.

Bár az egyes pergátló kifogásokat a Pp. felsorolta (180. § 2. bek.), ezek részletes elemzésétől ehelyütt eltekintek, tekintve, hogy az nem képezi a tanulmány tárgyát. Ebből fakadóan csak azon rész kérdésekre térek ki, amelyek a pergátló kifogások *előterjesztésével* és az azokról való *döntéssel* voltak összefüggésben. Ezt megelőzően azonban célszerű egy általános áttekintést adni a peralapító cselekményekről.

1. Excursus II. – dogmatikai fejtegetések a peralapító cselekményekről

1. 1. A peralapító cselekményekről általában

A peralapító cselekmények a per létrejöttét eredményező perbeli cselekmények.¹⁷ Vitathatatlan, hogy a perben az első peralapító cselekmény a kereset, függetlenül attól, hogy szóbeli vagy írásbeli volt a per, hiszen *Gaár* még a rendes (írásbeli) eljárás kapcsán is úgy fogalmazott, hogy kereset beadása nemcsak az idézés kibocsátására szolgáló perjogi cselekmény, hanem egyúttal peralapító cselekmény is.¹⁸ Ugyanígy a viszontkereset is peralapító cselekménynek minősült¹⁹ (a kereset és a viszontkereset a továbbiakban együtt: kereset). A peralapító cselekmények kapcsán az képezte a vita tárgyát, hogy *mikor jön létre* a per. E problémára a Pp. újfajta szellemisége különösen ráirányította a figyelmet, és a szakirodalomban eltérő álláspontok jelentek meg ezzel összefüggésben.

Magyary a peralapításnak három mozzanatát különböztette meg: a kereset előadását, az alperesnek a nyilatkozattételre való felhívását és a perbebocsátkozást.²⁰ *Plósz* csak két cselekményt emelt ki, a kereset előadását és az ellenkérelmet.²¹ Két különbséget vehetünk tehát észre az álláspontok között. Az egyik, hogy *Magyary* az alperes nyilatkozattételre való felhívását is peralapító cselekménynek tekintette, amelyből arra a következtetésre juthatunk, hogy álláspontja szerint a peralapításhoz a bíróság közreműködésére is szükség volt. A másik fontos eltérés, hogy *Magyary* a perbebocsátkozást tekintette peralapító cselekménynek, míg *Plósz* az ellenkérelmet. *Tóth Károly* hasonló álláspontot fogalmazott meg, mint *Plósz*, vagyis hogy a magánjogok tekintetében való perfelvétel (a perjogok tekintetében történő perfelvétel alatt a pergátló kifogások előterjesztését és eldöntését értette) „kétoldalu perügylet. Az ügylet egyik fele a kereset: felperes

¹⁶ L. részletesen ZISKAY ANTAL: *Az esetlegességi elvről*. Jogtudomány Közlöny 1872/49. 350. p.

¹⁷ GAÁR VILMOS: *Peralapító cselekmények*. In: Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon V. Pallas. Budapest, 1904. 847. p.

¹⁸ GAÁR VILMOS: *Kereset kijavítása*. In: Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon IV. Pallas. Budapest, 1903. 630. p.

¹⁹ BACSÓ JENŐ: *Peralapító cselekmények*. In: A máramaroszigeti ref. lyceum értesítője az 1907-908. tanévről. 39. p.

²⁰ MAGYARY GÉZA: *Magyar polgári perjog* (átdolgozta: Nizsalovszky Endre). Franklin. Budapest, 1939. 343. p.

²¹ PLÓSZ SÁNDOR: *A polgári per szerkezete az új perrendtartásban*. Magyar Jogászegyleti Értekezések 1911/14., 10. p.

érdemleges kérelme, magánjog állítása és petitum. Az ügylet másik fele: az alperes *érdemleges* (a magánjogra vonatkozó) *ellenkérelme*.²² Mindhárom szerző véleménye azonban egyezett abban, hogy a peralapítás a perfelvétel során történt.

Bacsó az előző álláspontoktól eltérően peralapító cselekményeknek a bíróság és a felperes azon cselekményeit tekintette, amelyekkel a peralapításnál közreműködtek, így „felperes peralapító cselekvénye a kereset (keresetlevél), a bíróság peralapító cselekvénye pedig az idézés kibocsátása.”²³ Álláspontja szerint ugyanis a per a perfüggőség beálltával létrejött, amely a keresetlevélnek az idéző végzéssel az alperes részére történő kézbesítésével megvalósult. Ezt azzal támasztotta alá, hogy a perfüggőséget követően lehetőség volt beavatkozásra, amely ugyanakkor csak egy létező perbe történhetett,²⁴ tehát a szerző még a perfelvétel előttre tette a per létrejöttét és ahhoz nem tartotta szükségesnek az alperes közreműködését. *Bacsó* ugyanakkor korábbi, peralapító cselekményekről szóló munkájában még úgy fogalmazott, hogy „az alperes perbebocsátkozásának, tehát a per megalapításának szintén vannak jogi következményei.”²⁵ *Borsitzky* szerint pedig a felperes részéről három peralapító cselekmény együttes jelenléte szükséges: „1. idézési kérelem (keresetlevél); 2. a bíróság idéző végzése, a keresetlevél közlése mellett; 3. a keresetnek a bíróság felhívására történt előadása.”²⁶ Az alperes részéről pedig a perbebocsátkozás volt szükséges.²⁷

1. 2. Saját álláspont: a peralapító cselekmények osztályozási lehetőségei

A fenti szakirodalmi álláspontokat figyelembe véve a peralapító cselekmények körét kibővítettem és az alábbiak szerint csoportosítottam:

1. Felperesi vagy alperesi peralapító cselekmények. Elsődleges osztályozási szempont a fél személye alapján történő besorolás. A bíróság azon technikai jellegű cselekménye, hogy felhívja az alperest nyilatkozattételre, nem peralapító cselekmény, ha elfogadjuk, hogy a peralapítás lényegében egy, a per létrejöttére vonatkozó eljárás (1. fentebb a bevezetőben). Mivel a per alakját tekintve az „a bíróság és a felek sajátoszerű összműködése”,²⁸ amelynek keretében a bíróság a feleket meghallgatja (*kétoldalú meghallgatás elve*), az alperes nyilatkozattételre való felhívása a polgári per fogalmi eleméhez tartozik, nem pedig a peralapító cselekményekhez.

2. Szükségképpen (közvetlen) peralapító cselekmények. A perfelvétel során voltak olyan cselekmények, amelyek elengedhetetlenek (szükségképpeniek) voltak ahhoz, hogy létrejöjjön a per. Ide tartozott mindenekelőtt a *kereset*, amelynek közlésével megkezdődött a peralapítás, valamint az alperes *érdemleges ellenkérelme*, amelyben kérte a kereset legalább részbeni elutasítását. A szükségképpen jelleg mellett ugyanakkor meg kell említeni a közvetlen peralapító jelleget, amely alatt azt értem, hogy e cselekmények

²² TÓTH KÁROLY: Polgári törvénykezési jog, 499. p. (kiemelés *Tóth*tól átvéve).

²³ BACSÓ JENŐ: *A polgári perrendtartás tankönyve*. Grill. Budapest, 1917. 98. p.

²⁴ Uo. 98–99. pp.

²⁵ BACSÓ 1908, 41. p. (kiemelés tőlem: Sz. K.)

²⁶ BORSITZKY IMRE: *A felperes mulasztásának perjogi következményei*. Jogtudományi Közlöny 1915/24. 282. p.

²⁷ Uo. 282. p.

²⁸ MAGYARY 1924, 3. p.

feleltek meg a peralapítás céljának, amelynek megvalósulását követően sor kerülhetett az érdemleges tárgyalásra.

3. *Eshetőleges (közvetett) peralapító cselekmények.* E cselekmények nélkül a peralapítás elérhette a célját. Ide tartozik a felperesi oldalon a (peralapítás során tett) *keresetváltogatás*, az alperesi oldalon pedig a *pergátló kifogások előadása* és a *vizontkereset*. Utóbbi tekintetében ugyanakkor egy külön peralapítás kezdődött. A peralapítás céljának megvalósulásához közvetlenül az alperesi érdemleges ellenkérelemre van szükség, így e cselekmények azért közvetettek, mert *kihatással lehetettek arra*, hogy az alperes milyen nyilatkozatot tesz (pl. lehet, hogy az eredeti keresetet az alperes elismerte volna, de a keresetváltogatás folytán már részben vitatta).

A peralapító cselekmények fenti csoportosításához két megjegyzést szükséges tenni, mivel mind a felperes, mind az alperes esetén volt olyan cselekmény, amely végleges akadályt gördíthetett a peralapítás elé:

1. A peralapítás során történő *elállás* speciális helyet foglalt el az egyes cselekmények között. Egyfelől eshetőleges cselekmény volt, mivel enélkül is megtörténhetett a peralapítás (sőt csak enélkül volt lehetséges), és éppen ezért még közvetetten sem tekinthető peralapító cselekménynek, hiszen az *elállás tárgytalanná tette* az alperesi nyilatkozatot, így a peralapítás nem történhetett meg.

2. A *pergátló kifogások* esetén pedig azt a megjegyzést szükséges megtenni, hogy amennyiben sikeres volt, akkor a bíróság megszüntette a pert (tehát ebben az esetben is akadály gördült a peralapítás elé). Ugyanakkor, ha sikertelen volt, és a bíróság azt elvetette, akkor közvetett peralapító cselekmény volt, hiszen az alperesnek már perbe kellett bocsátania. A per ilyenkor lényegében a pergátló kifogások letárgyalása után kezdődött meg.²⁹

1. sz. táblázat

A perfelvétel során megtehető cselekmények osztályozása (forrás: saját készítés)³⁰

	<i>Felperes</i>	<i>Alperes</i>
<i>Szükségképpen (közvetlen) peralapító cselekmények</i>	kereset	érdemleges ellenkérelem
<i>Eshetőleges (közvetett) peralapító cselekmények</i>	ellenkérelmet megelőző keresetváltogatás	sikertelen pergátló kifogás
<i>A peralapítást tárgytalanná tevő cselekmények</i>	ellenkérelmet megelőző elállás	sikeres pergátló kifogás

²⁹ DELL'ADAMI REZSŐ: *Igazságügyi levelek VI.* Ügyvédek Lapja 1885/93. 5. p.

³⁰ A táblázat a vizontkeresetet nem tartalmazza, mivel az lényegében az alperes keresete a felperessel szemben, így a korábban elmondottak erre az esetre is irányadóak.

2. A pergátló kifogások előadása

I. indító jogeset: Az alperesek sem a perfelvételi tárgyalás 2./ számú jegyzőkönyvében, sem az ehhez csatolt 3./ és 4./ számú különiratokban nem nyilatkoztak a perbebocsátkozás kérdésében, hanem egyrésztől hivatkoztak arra, hogy nem volt elegendő idejük a perfelvételre való előkészülésre a kereset kései közlése miatt és emiatt halasztást kértek, másfelől pedig azt a kérelmet terjesztették elő, hogy a bíróság a felperest mint külföldi honost perköltség-biztosíték adására kötelezze. E kérelmet, amelyről az alperesek kifejezetten kijelentették, hogy nem pergátló kifogásként terjesztették elő, a bíróság a felekkel megtárgyalta és ezután azt pergátló kifogásnak minősítette és ítélettel elutasította.³¹

Ugyan a szóbeli per az eshetőségi elvet nem alkalmazza, a pergátló kifogások előadása kapcsán azzal a kivételes esettel találkozunk, hogy az alperes azokat *együttesen* tartozott előadni és később csak annyiban hivatkozhatott permegszüntető okra, amennyiben azt a bíróság egyébként az eljárás során végig hivatalból köteles volt észlelni (e pergátló kifogásokat l. 180. § 3. bek.) vagy amennyiben a fél ezzel kapcsolatos mulasztását kimentette (180. § 1. bek.). Így amennyiben az alperes hivatalból figyelembe veendő pergátló kifogásra hivatkozott, azt az előkészítő iratban³² vagy az érdemleges tárgyaláson is megtehetette.³³ A Pp. megoldása a pergátló kifogások előadása tekintetében lényegében megegyezett az Se. szabályozásával.

Kérdésként merülhetett fel, hogy abban az esetben, ha második perfelvételi tárgyalásra kerül sor, akkor előterjeszthető-e a pergátló kifogás, hiszen addig még nem történt meg a perbebocsátkozás. A Kúria eseti döntésében erre a kérdésre nemleges választ adott: „A törvénynek ebből [értsd: a 180. § utólagos előadást megnyitó lehetőségének] a tartalmából kétségtelen, hogy a pergátló kifogás utólagos előterjesztésének tilalma nemcsak arra vonatkozik, hogy perbebocsátkozás után pergátló kifogással élni rendszerint nem lehet, hanem arra is, hogy az alperes rendszerint perbebocsátkozás előtt sem terjeszthet elő olyan kifogást, amelyet korábban előadott pergátló kifogásával *együttesen érvényesíthetett volna*. Az alperesek tehát második pergátló kifogásukkal, amelyet az első pergátló kifogás tárgyalásának bezárása után terjesztettek elő, elkéstek, hacsak nem forognak fenn azok a kivételes esetek, amelyekben a törvény a pergátló kifogás utólagos előterjesztését megengedi.”³⁴

Alföldy szerint itt joghézag állt fenn, szerinte ugyanis előfordulhatott, hogy a „perfelvételnél a bíróság illetékesnek mutatkozik s a pergátló kifogást elutasítják, később azonban kiderül, hogy a határozat indokául szolgáló föltevés teljesen alaptalan volt s a bíróság egyáltalában nem illetékes.”³⁵ Álláspontja szerint a törvényt szöveget ki kellett volna egészíteni azzal, hogy „[h]a azok az adatok, melyek a bíróság illetékességének megállapítására alapul szolgáltak, koholtnak bizonyulnak s kitűnik, hogy a bíróság

³¹ Kúria 1920 dec. 9. P. VII. 2670. sz. PD VI. (1922) 23.

³² Pestvidéki Kir. Törvényszék P.II.159/1916/3. MNL PML VII. 1-b. 3. d. 159/1916.

³³ Szegedi Kir. Törvényszék P.I.4325/5/1919. MNL CsML VII. 1-b. 676. d. 233/1920.

³⁴ Kúria 1931. febr. 17. P. I. 7456/1930. sz. PD XVI. (1932) 148. (kiemelés tőlem: Sz. K.).

³⁵ ALFÖLDY EDE: *Észrevételek a magyar polgári perrendtartás törvényjavaslatára*. Jogtudományi Közlöny 1893/28. 226. p.

egyáltalában nem illetékes, alperes az eljárás bármely szakában pergátló kifogást emelhet, még akkor is, ha ily kifogást a perfelvételtől már használt.³⁶

A Pp. e fenti helyzetet ugyanakkor két irányból is rendezte: egyfelől a hatáskör és az illetékesség hiánya az eljárás bármely szakában hivatalból figyelembe veendő pergátló kifogás volt (10. § 1. bek. és 50. § 1. bek.), így arra a perfelvételt követően is lehetett hivatkozni; másfelől a törvény azt is kimondta, hogy a hatáskör hiányát a perbebocsátkozás után akkor lehet figyelembe venni, ha az nem a pertárgy értékétől függ (10. § 2. bek.), az illetékességet pedig csak kizárólagos illetékesség fennállása esetén (50. § 2. bek.).³⁷

Az eljárás során az alperesnek kifejezetten *hivatkoznia kellett arra*, hogy pergátló kifogást kíván emelni és kérnie kellett a bíróságtól, hogy szüntesse meg a pert, a „szabatos kérelem nélküli puszta felemlítés” pergátló kifogásnak nem volt tekinthető.³⁸ Az *I. indító jogeset* a másik oldalról közelítette meg a problémát, hiszen amennyiben az alperes egy nyilatkozatáról kifejezetten kijelentette, hogy nem pergátló kifogásként terjeszti elő, akkor a bíróság azt nem bírálhatta el akként, hiszen az ezzel ellentétes eljárás a „legszelesebb körű perorvoslatra és ezzel a per elnyújtására alapot nyújtván, nem az alperesre, hanem a felperesre sérelmes.”³⁹ Megjegyzendő, hogy bár a bíróság megsértette a rendelkezési elvet, azon belül is a kérelemhez kötöttség elvét, eljárása logikusnak mondható, hiszen az alperes két eljárási cselekménnyel élhetett a perfelvételi határnapon a felperes igényével szemben: pergátló kifogást emelhetett vagy perbebocsátkozhatott. Mivelhogy az alperes nem bocsátkozott perbe (arról nem nyilatkozott), a bíróság az ő eljárási cselekményét *a contrario* pergátló kifogásnak tekintette annak ellenére, hogy az alperes kiemelte, hogy nem akként hivatkozik a felperes perköltségbiztosíték-adási kötelezettségére.

3. A pergátló kifogások elbírálása és a költségmarasztalás problematikája

II. indító jogeset: A felperes keresetében az anyja után járó kötelesrész fejében való marasztalást kért, a keresetlevélben követelt egyfelől 1982,50 koronát, másfelől pedig azon vagyontárgyakat vette alapul, amelyeket a megajándékozott alperes az örökhagyótól ajándékba kapott, illetve részben az örökhagyót a közszerzemény alapján megosztásából kifolyólag megillető vagyon gyanánt, részben ennek hagyatékaként vett birtokába. A pertárgy értékét így 3965 koronában jelölte meg, amely a Pp. 1. § 1. pontja értelmében a kir. törvényszék hatáskörébe tartozott. Az alperes hatáskör hiányára alapítva *pergátló kifogást emelt* (180. § 3. pont). Vitatta a pertárgy értékének helyes megjelölését, mondván, hogy a felperes rosszul jelölte meg a kötelesrész alapjául figyelembe vehető összeget, mivel csak a tőkét kell a pertárgyérték alapjául venni. Az elsőfokú bíróság *ítéletében* az alaki védekezésnek helyt adott és a pert megszüntette. A döntés ellen a felperes fellebbezett, a másodfokú bíróság pedig helyt adott a fellebbezésnek és elvetette az alperes pergátló kifogását.

³⁶ Uo. 227. p.

³⁷ Ezt a kérdést egyébként a sommás eljárás is rendezte, és a joggyakorlat is alkalmazta. Curia I. H. 2/1905. 1905 január 24. F XI. (1906) 2140.

³⁸ Curia I. G. 391/1903. 1903 december 9. F X. (1905) 1890.; Kúria 1915 jan. 27. Rp. II. 782. sz., PD I. (1916) 200.

³⁹ Kúria 1920 dec. 9. P. VII. 2670. sz. PD VI. (1922) 23.

Az ügyet így „érdembeni tárgyalás és a per, valamint [...] fellebbezési költségek viselésének kérdésére is kiterjedő érdembeni ítélethozatal végett az elsőbírósághoz visszautasítja”, mivel a költségviselés kérdésében való döntés a bíróság álláspontja szerint az 508. § 3. bekezdése alapján ebben az esetben a végítéletre tartozott.⁴⁰

3.1. A döntés formája

A pergátló kifogásokról és ezzel a per megszüntetésének kérdéséről a törvényszék mindig, a járásbíróság pedig helyt adás esetén *ítélettel* döntött. Ugyanilyen formában döntött a másodfokú bíróság is.⁴¹ Ha a járásbíróság elutasította az alaki védekezést, az *végzés* formájában történt (181. §). E felosztás meghatározta a perorvoslati lehetőségeket is, tekintve, hogy ítéletek ellen minden körülmények között lehetett fellebbezéssel élni, a járásbíróság pergátló kifogásokat elutasító végzése ellen azonban nem volt helye felfolyamodásnak, akkor sem, ha azt a kir. törvényszék hozta másodfokon (kvázi elsőfokú bíróságként).⁴² Az alperes ilyenkor az ügy érdemében hozott határozat elleni fellebbezéssel sérelmezhetette a pergátló kifogások elutasítását (181. § 5. bek.). A főszabályi ítéleti forma előírásának pont az volt a célja, hogy a fellebbezés lehetősége előtt megnyissa az utat a pergátló kifogások elintézésének fontossága miatt.⁴³ Fodor szerint a fellebbezés lehetőségének biztosításából „a fellebbezési bíróságra munkatöbblet nem származik, mert az ilyen ítélet elleni fellebbezést az 513. §. értelmében rendszerint nyilvános előadás útján fogja a fellebbezési bíróság elintézni.”⁴⁴ Ennek helytállóságával kapcsolatban a feltárt levéltári források alapján nem lehet egyértelműen állást foglalni, mind a nyilvános előadásra,⁴⁵ mind a szóbeli tárgyalásra⁴⁶ akadnak példák a joggyakorlatban, de egyik dominanciáját sem lehet megállapítani.

Az Se.-ben bár az érdemtől elkülönítve kellett minden esetben tárgyalni a pergátló kifogásokat (Se. 28. §), több, ettől eltérő megoldás is megjelent a gyakorlatban, amely a Pp.-re is kihatással volt. A pergátló kifogásnak történő helyt adásról, azaz a per megszüntetéséről külön határozatot kellett hozni, de az alaki védekezés elutasítása a végítéletben is megtörténhetett, de csak abban az esetben, ha az alperes pergátló kifogását a perbeocsátkozás után adta elő és a bíróság a felperes kérelmére elrendelte azoknak az per érdemével együttes tárgyalását (181. § 4. bek.). A Nagyvárad Kir. Ítéltábla egy döntésében kiemelte, hogy akkor is elutasítottak kellett tekinteni a pergátló kifogást, ha

⁴⁰ Budapesti kir. tábla 1916 febr. 19. P. III. 14,567. sz. PD II. (1917) 170.

⁴¹ Kúria 1933. nov. 17. P. IV. 6076/1932. sz. PD XIX. (1935) 76.

⁴² Curia II. H. 3/95. 1895. május 15. F I. (1897) II.

⁴³ FODOR ÁRMIN: *Perfelvétel. Előkészítés. Érdemleges tárgyalás. Előkészítő eljárás*. In: A polgári perrendtartás alapelvei: 1913. évi december hó 3-tól 1914. évi április hó 15-ig a Magyar Jogászegyletben megtartott előadássorozat: Fodor Ármin, Gaár Vilmos, Magyary Géza és mások előadásai. Franklin. Budapest, 1914. 132–133. pp.

⁴⁴ FODOR ÁRMIN: *A polgári perrendtartás*. Ráth Mór. Budapest, 1912. 109. p. *Pap* a döntés formáját másodrangú kérdésnek tartotta és a fellebbviteli lehetőséget nem tartotta helyénvalónak. PAP JÓZSEF: *A Plósz-féle polgári perrendtartás tervezetéhez. Perjogi tanulmány*. Eggenberger. Budapest, 1898. 91. p.

⁴⁵ Szegedi Kir. Ítéltábla P.III.233/1920/9. MNL CsML VII.1-b. 676. d. 233/1920.; Szegedi Kir. Törvényszék Pf.I.5433/1920/8. MNL CsML VII. 1-b. 682. d. 182/1921.

⁴⁶ Szegedi Kir. Ítéltábla P.I.160/1920/8. MNL CsML VII.1-b. 675. d. 160/1920.; Szegedi Kir. Ítéltábla P.III.147/1920/10. MNL CsML VII. 1-b. 682. d. 147/1921.;

a bíróság az ügy érdeméről döntött, de a pergátló kifogásokról külön határozatot nem hozott.⁴⁷ Megjegyzendő, hogy ez utóbbi határozat még a sommás eljárás hatálya alatt született, amikor a törvény ezt a kérdést még nem rendezte.

A Gyulai Kir. Törvényszék egy fellebbezési ügyben végítéletet hozott, amely kettős tartalmú volt: „A kir. törvényszék az alperes által a kir. járásbíróóság részéről a pergátló kifogás tárgyában hozott végzés elleni használt fellebbezés[t] visszutasítja. Érdemben: A kir. járásbíróóság végítéletét helyben hagyja.”⁴⁸ E megoldás ugyanakkor perjogilag helytelen volt, hiszen a visszautasítás mint terminológia csak végzésekben jelenhetett meg. Azt is hozzá kell tenni, hogy a Pp. a végzés elleni devolutív perorvoslatot felfolyamodásnak nevezte, amely kevesebb eljárásjogi garanciával járt, mint a fellebbezés. A kir. törvényszék döntése akkor lett volna szabályos, ha a végítéletben kimondja az elsőfokú ítélet hatályában történő fenntartását és az indokolásban utal arra, hogy a pergátló kifogások elvetésének sérelmezése nem megalapozott. Ha ugyanakkor az alperes önálló felfolyamodással támadta volna meg az elutasító végzést, akkor helyes lett volna a visszautasítás, ugyancsak végzés formájában.

A pergátló kifogást mindig annak a bíróságnak kellett elbírálnia, amelyik előtt azt felhozták, így például ha az alperes illetékességi kifogást emelt és annak a bíróság helyt adott, akkor nem volt helye áttételnek. A pert ebben az esetben meg kellett szüntetni, és a felperest marasztalni kellett az okozott perköltségben.⁴⁹ E gyakorlat ugyanakkor nem helyeselhető, mivel a hatáskör vagy az illetékesség hiánya a bírósághoz kapcsolódó perakadály, amely áttétellel orvosolható. A permegszüntetés csak akkor lehetett ez esetben jogkövetkezmény, ha a keresetlevél alapján nem volt megállapítható, hogy melyik bíróság jogosult az eljárásra, egyébként ugyanis a pert át kellett tenni a hatáskörrel, illetékességgel rendelkező bírósághoz.⁵⁰

A döntés formájával kapcsolatban még arra szükséges röviden utalni, hogy a Pp.-nek rendeznie kellett azt a kérdést, hogy a bíróságnak az elutasító ítélet jogerőre emelkedését meg kell-e várnia az ügy további tárgyalásához. Ez a kérdés azért volt fontos, mert ha a bíróság lett volna minden esetben a pergátló kifogást elvető határozat jogerőre emelkedését bevárni, akkor az alperes a pert elhúzhatta volna. Másrészt azonban a bíróság, ha minden esetben folytatnia kellett volna a jogerő bevétele nélkül az eljárást, felmerülhetett volna, hogy abban az esetben, ha a fellebbezési bíróság a pergátló kifogásnak helyt ad, az érdemleges tárgyalás kárba vész és a feleknek költségeket okozott. Ez különösen a törvényszéki eljárásban bírt jelentőséggel,⁵¹ ezért a Pp. lehetőséget adott arra a bíróság számára, hogy bevárja az elutasító ítélet jogerőre emelkedését, de csak törvényszéki eljárás esetén (mivel járásbíróóság előtt az elutasítás végzéssel történt) és ha a felperes nem kérte a tárgyalás folytatását (181. § 3 bek.).

⁴⁷ Nagyvárad kir. tábla 1986 febr. 20. 1895. G. 54. sz. a. T II. (1899) 806.

⁴⁸ Gyulai Kir. Törvényszék Pf. 3680/1921/6. MNL CsML VII.1-b. 692. d. 401/1922.

⁴⁹ Kúria 1914 április 6. 234/1914. P. sz. PD I. (1916) 74.

⁵⁰ Az áttétellel együtt a pert is meg kellett szüntetni, hiszen a bíróság nem volt jogosult eljárni. Ehelyütt arra kívántam utalni, hogy mikor van helye áttétel nélküli permegszüntetésnek.

⁵¹ FODOR 1914, 133. p.

3. 2. A perköltségviselés problematikája

Mivel a bíróságok *főszabály szerint ítélettel* döntöttek e kérdésben, rendelkezni kellett a perköltségviselésről is, hiszen a perköltség viselésének egyik általános szabálya, hogy arról a bíróság az eljárást befejező határozatban dönt (Pp. 424. §).⁵² Perköltségviselés szempontjából egyszerű volt annak a megítélése, ha a kir. törvényszék kifogásokat elvető ítéletét a kir. ítélőtábla helybenhagyta, mivel ilyenkor az alperes viselte a perköltséget.⁵³ Kivételt képezett, ha a bíróság a perköltségeket kölcsönösen megszüntette. Ilyen eset volt például amikor az alperes azért hozott fel illetékességi kifogást, mert a felperes a keresetlevélhez nem csatolta az illetékességet alátámasztó okiratot, így a második perfelvételi tárgyalás az alperestől függetlenül az okirat bemutatása miatt szükséges volt.⁵⁴

Amennyiben a bíróság az elsőfokú ítéletben elvetette a pergátló kifogást, de a perköltségviselésről nem rendelkezett, és az ítéletet csak az alperes támadta meg, a felperes a költségviselés hiánya tekintetében nem fellebbezett, akkor a fellebbezési bíróság ebben a körben nem intézkedhetett, hanem csak a fellebbezési költségekben marasztalhatta az alperest.⁵⁵

A továbbiakban azzal a kérdéssel foglalkozom, hogy miképpen kellett megítélni, ha az elsőfokú bíróság ugyan *ítélettel helyt adott* a pergátló kifogásnak és ezzel a pert megszüntette, de a felperes fellebbezése (felülvizsgálati kérelme) folytán a perorvoslat elbírálására jogosult bíróság azokat ugyancsak *ítélettel elvetette*, akkor ki és hogyan viseli a perköltséget. Az elvetés ugyanis azt jelentette, hogy folytatni kellett az eljárást. A joggyakorlatot nézve azt láthatjuk, hogy divergálnak az egyes bírósági döntések. Két fő álláspontot különböztethetünk meg:

A kisebbségi véleményt megtestesítő *II. indító jogeset* szerint a pergátló kifogást elvető fellebbezési (felülvizsgálati) ítéletnek csak azt kellett megállapítania, hogy az eljárás során milyen költségek keletkeztek, azonban *az ennek viseléséről való döntést vissza kell utalni az elsőfokú bíróság elé*.⁵⁶ A másik megközelítés arra az álláspontra helyezkedett, hogy a fellebbezési (felülvizsgálati) ítéletnek *rendelkeznie kell a perköltségviselésről, az az alperest terheli*,⁵⁷ mivel annak viselésének kérdése a magánjogi ügy elintézésétől független volt.⁵⁸

⁵² Ezzel egyezően I. Budapesti kir. tábla 1895 augusztus 22. I. H. 11. sz. a. T I. (1898) 19.

⁵³ Szegedi Kir. Ítéltábla P.I.123/1920/6. MNL CsML VII.1-b. 675. d. 123/1920.; Szegedi Kir. Ítéltábla P.II.913/1922/11. MNL CsML VII.1-b. 694. d. 913/1922.

⁵⁴ Szegedi Kir. Törvényszék P.I.5040/1921/4. MNL CsML VII.1-b. 687. d. 1150/1921.

⁵⁵ Kolozsvári kir. tábla 1916 márc. 8. P. I. 220. sz. PD II. (1917) 280.

⁵⁶ Szegedi Kir. Ítéltábla P.III.233/1920/9. MNL CsML VII.1-b. 676. d. 233/1920.; Kúria 1916 febr. 29. P. II. 9046/1615. sz. PD II. (1917) 208.; Kúria 1925 jún. 17. P. IV. 3852/1924. sz.; PD X. (1926) 102.; Kúria 1927 jún. 14. P. VI. 2581/1926. sz. PD XIII. (1929) 3.

⁵⁷ Szegedi Kir. Ítéltábla P.I.160/1920/8. MNL CsML VII.1-b. 675. d. 160/1920.; Szegedi Kir. Ítéltábla P.III.147/1920/10. MNL CsML VII. 1-b. 682. d. 147/1921.; Szegedi Kir. Törvényszék Pf.1.5433/1920/8. MNL CsML VII. 1-b. 682. d. 182/1921.; Szegedi Kir. Ítéltábla P.II.860/1922/12. MNL CsML VII. 1-b. 694. d. 860/1922.; Kúria 1915 máj. 18. 6407/1914. sz. V. p. t. PD I. (1916) 361.; Kúria 1916 ápr. 18. P. VII. 641. sz. PD II. (1917) 441.; Kúria 1916 jún. 15. P. IV. 2223. sz. PD II. (1917) 490.; Kúria 1916 febr. 25. P. IV. 10,319/1915. sz. PD II. (1917) 493.; Budapesti kir. tábla 1915 okt. 26. P. I. 11,128. sz. PD II. (1917) 26.; Budapesti kir. tábla 1916 márc. 7. P. I. 411. sz. PD II. (1917) 209.; Budapesti kir. tábla 1916 júl. 31. P. IV. 4343. sz. PD II. (1917) 442.; Kolozsvári kir. tábla 1915 okt. 19. P.I. 2404. sz. PD I. (1916) 425.; Kolozsvári kir. tábla 1916 márc. 8. P. I. 220. sz. PD II. (1917) 280.

⁵⁸ Szegedi Törvényszék P.II.4310/1919/2. MNL CsML VII.1-b. 675. d. 123/1920.; Kúria 1933. febr. 1. P. VII. 4458/1932. sz. PD XVIII. (1934) 134.

A két megoldás között egyfajta átmenetet képezett az az eset, hogy ha a felperes nem kérte, hogy a bíróság az alperest a sikertelen pergátló kifogással okozott költségekben már az azt elvető határozattal marasztalja, akkor ez a végítéletre volt hagyható,⁵⁹ tehát lényegében a kérelemre történő eljárás elve alapján történt a marasztalás, amely a rendelkezési elv szempontjából aggályos, hiszen az nem biztosíthat a feleknek több jogot, mint amit a magánjog is biztosít. Ebből következik, hogy vannak olyan kérdések, amelyekről a bíróság a felek kérelme nélkül, hivatalból is dönthet (tipikusan pl. a perköltség).

Bár a felsőbbbírósi gyakorlat nem mondta ki, mégis a kérdés eldöntése kapcsán a központi problémakört abban kell keresnünk, hogy *az elsőfokon helyt adott pergátló kifogásoknak a perorvoslati szakaszban való elvetése dogmatikailag kettős természetet öltött*: „A kir. ítélőtábla az elsőbíróság ítéletét megváltoztatja, alperes pergátló kifogását elutasítja s utasítja az elsőbíróságot, hogy a szükségesnek mutatkozó tárgyalást megtartva, a per érdemében hozzon határozatot.”⁶⁰ Látható, hogy a másodfokú ítélet annyiban *reformatórius jellegű* volt, hogy az elsőfokú ítélet megváltoztatásával elvetette a pergátló kifogásokat, azonban annyiban *kasszációs jellegűnek* is számított, hogy ilyen esetben az ügyet az eljárás lefolytatása végett vissza kellett utalni az elsőfokú bíróság elé (kvázi feloldó ítélet).

Tagadhatatlan, hogy ha csak a perköltségviselés szabályait nézzük, akkor mindkét álláspont védhető volt, ugyanis azok a döntések, amelyek a perköltségben marasztalták az alperest, a 425. § alapján rendelkeztek a perköltségviselésről (*pervesztes fizet elve*), a kasszációt előtérbe helyező döntések pedig az 508. § 3. pontja alapján csak a perköltség mértékéről rendelkeztek, annak viselését az ügygel együtt visszautasították az elsőfokú bírósághoz.

2. sz. táblázat

A pergátló kifogások másodfokon (vagy felülvizsgálat során) történő elvetésének perköltségviselési dilemmái (forrás: saját készítés)

<i>A perköltségviselésre alkalmazott szabály</i>	<i>425. §</i>	<i>508. § 3. pont</i>
<i>A másodfokú (felülvizsgálati) ítélet tartalma</i>	a bíróság az elsőfokú ítéletet <i>megváltoztatja</i> , a pergátló kifogást elveti, az ügyet további eljárás és érdemi döntéshozatal végett az elsőfokú bíróság elé <i>visszautasítja</i>	
<i>A perköltségviselésről való döntés szempontjából hangsúlyos jogkör</i>	reformatórius jogkör (megváltoztatás)	kasszációs jogkör (visszautasítás az elsőfokú bíróság elé)
<i>Dogmatikai indok</i>	Az alperes a per létrejövetelét tette vitássá, amely kérdésben külön ítélet született, így gyakorlatilag külön pernek számított, amelyben az alperes pervesztes lett.	Azzal, hogy a másodfokú (felülvizsgálati) bíróság visszautalta az elsőfokú bíróság elé az ügyet, lényegében feloldotta a bíróság ítéletét, így nem dönthetett a perköltségviselésről (további eljárás volt szükséges).

⁵⁹ Budapesti kir. tábla 1916 júl. 24. P. I. 3765. sz. PD II. (1917) 433.

⁶⁰ Szegedi Kir. Itélőtábla P.III.147/1920/10. MNL CsML VII. 1-b. 682. d. 147/1921.

Érdeemes összevetni az eddig elmondottakat a Szegedi Ítéletábrla által hozott döntéssel, amely során a bíróság a korábbi elsőfokú ítéletet megváltoztatta és ún. *közbenszóló ítélettel* megállapította az alperes kártérítési kötelezettségét és az ügyet további tárgyalás végett az elsőfokú bírósághoz visszautasította.⁶¹ Itt is arra lehetünk figyelmesek, hogy két ellentétes tartalmú ítéletet hozott az első- és másodfokú bíróság, és a másodfokú ítélet ugyanúgy kettős jelleget öltött (reformatórius – kasszációs). Míg azonban a pergátló kifogások eseténél az elsőfokú bíróságnak a pergátló kifogásokat elfogadó, *pozitív tartalmú* ítéletét a másodfok azokat elutasító, *negatív tartalmú ítélete* követte, addig közbenszóló ítélet esetén pont ellentétes irányú helyzettel állunk szemben: az elsőfokú, keresetet elutasító (negatív) ítéletet követte a másodfok *pozitív, megállapító ítélete*.⁶²

Másodfokon hozott közbenszóló ítélet esetén teljesen helyénvalónak mondható a költségviselésről való rendelkezést az elsőfokú bíróság elé visszautaló gyakorlat. Az *alperes ugyanis szükségképpen (legalább részlegesen) elvesztes lett*, tekintve, hogy a jogerős közbenszóló ítélet után a végítélet nem mondhatta ki az alperes kártérítési kötelezettség hiányát. Így valóban a végítéletet hozó bíróság hatáskörébe tartozott a perköltségviselésről való határozás.

IV. Összegzés

A tanulmány az eshetőségi elvnek a perfelvételi tárgyaláson betöltött szerepét vizsgálta meg, amely kapcsán láthattuk, hogy a perfelvétel egyetlen kérdése, a peralapítás alperes általi esetleges megakadályozása vonatkozásában érvényesült.

Tagadhatatlan, hogy szükség volt valamilyen határozatra a pergátló kifogások előadását követően, hiszen az eshetőségi elv kényszere előadottakat le kellett zárni ahhoz, hogy a jogintézmény merev formalizmusa következetesen érvényt szerezhessen. Ugyanakkor az ítélettel történő döntéshozatal problematikus volt, hiszen bár a fellebbezési bíróság számára nyitva állt a nyilvános előadáson történő döntéshozatal, számos esetben tartottak tárgyalást, amely többletmunkával járt a bíróságoknak. Az ítélettel való döntéshozatal, mint azt láthattuk, a perköltségviselés szempontjából is több kérdést hordozott magában.

A pergátló kifogások elbírálását illetően az az álláspont fogadható el helytállóan, amely az alperest a kifogásokat elvető ítéletben azonnal marasztalta az ezzel felmerült perköltség viselésében, hiszen az alaki védekezés elbírálása egyfajta elkülönítetten eldöntött „előperként” funkcionált az érdemleges tárgyalást megelőzően, tekintve, hogy az volt a legfőbb kérdés, hogy *létrejöhete egyáltalán a per*. A per létrejötte pedig ugyanolyan érdemi kérdés, mint a magánjogi jogvita. Az elkülönített eldöntés az eshetőségi elv érvényesülése miatt volt szükséges, hiszen az dogmatikailag csak akkor működhet a perben megfelelően, ha az így előadottakat a perrend elzárja a per többi anyagától

⁶¹ Szegedi Ítéletábrla P.I.124/1920/9. MNL CsML VII. 1-b. 675. d. 124/1920. Ugyanez volt a jogi megítélése annak, ha a törvényszék változtatta meg ily módon a járásbíróság ítéletét és hozott közbenszóló ítéletet. Szegedi Kir. Törvényszék Pf.366/1920/6. MNL CsML VII.1-b. 676. d. 223/1920.

⁶² A közbenszóló ítélet fogalmilag csak pozitív megállapítási ítélet lehet, hiszen negatív tartalmú (a jogalap hiányát kimondó) ítélet esetén a keresetet el kell utasítani.

és arról elkülönítetten dönt. A felperessel szemben pedig nem volt sem igazságos, sem méltányos az a megoldás, hogy bár az egyik érdemi kérdésben (per létrejötte) pernyertesnek volt tekintendő, mégis annak perköltségét is ő viselje, ha a magánjogi jogvita szempontjából végül pervesztes lett. A másodfokú bíróság ítélete ellen ráadásul még a felülvizsgálat is rendelkezésre állt (520. §), amely még tovább húzta a per elbírálását.⁶³

KRISTÓF SZIVÓS

DIE EVENTUALMAXIME IN DER PROZESSAUFNAHMEVERHANDLUNG DER PLÓSZ‘SCHEN ZIVILPROZESSORDNUNG

(Zusammenfassung)

Laut der ersten ungarischen Zivilprozessordnung (GA I von 1911) war die mündliche Verhandlung ein einheitliches Ganzes, welches sich nicht im Rahmen nach der Anzahl bestimmter, formeller Prozessreden bewegt, sondern solange fortzusetzen war, die Angelegenheit zur endlichen Entscheidung geeignet war. Im Allgemeinen hat das Gesetz die Eventualmaxime nicht angewendet. Natürlich gab es Situationen, wenn die Anwendung dieses Prinzips notwendig war. Die prozesshindernden Einreden waren die wichtigsten Beispiele dafür, die in der Regel in der Prozessaufnahmeverhandlung erledigt werden mussten. Noch vor Beginn der meritorischen Verhandlung musste in erster Linie die Frage entschieden werden, ob der Prozess unter den vorliegenden Umständen zustande gekommen ist. Im Mittelpunkt der Studie stehen zwei Hauptfragen. Einerseits untersucht es, wie die prozesshindernden Einreden vorgebracht werden mussten. Ein Element der Eventualmaxime war der gleichzeitige Vortrag, was hier auch bemerkt werden konnte. Andererseits war die Form der Entscheidung fraglich. In dem Verfahren vor dem Gerichtshof entschied das Gericht diese Frage jedes Mal mittels Urteil, in welchem auch der Tatbestand festzustellen war. Das Gericht hatte in diesen Urteilen in Ansehung des Ersatzes der Prozesskosten von Amts wegen Verfügung zu treffen, deshalb untersucht die Studie prozessköstliche Fragen auch.

⁶³ A perek elhúzódsának veszélyére hívta fel a figyelmet FERENCZY ÁRON: *Az új Polgári Perrendtartás osztott tárgyalási rendszere az 1911. évi I. törvénycikk tükrében*. Debreceni Jogi Műhely 2016/1-2. 88–96. pp. <https://doi.org/10.24169/DJM/2016/1-2/8> (utolsó megtekintés dátuma: 2021. március 29.).